

శ్రుతి సీత

సి.వేదవతి

23/8
RDP

3 32
RDP

14-81310
VED

స్మృతిగీత

సి. వేదవతి

- జీవనగీత : డాక్టర్ బెజవాడ గోపాలరెడ్డి
స్మృతిమాధురి : డాక్టర్ సి. నారాయణరెడ్డి
వియోగగీత : డాక్టర్ పి. సుమతీ నరేంద్ర
అమృతగీత : డాక్టర్ రావూరి భరద్వాజ

స్మృతి గీత

సి. వేదవతి

స్పందన సాహితీ సమాఖ్య ప్రచురణ సంఖ్య 70

ఫిబ్రవరి 1990

వెల రు. 20.00

ముఖపత్ర చిత్రణ : శ్రీ శీలా వీరరాజు

Sole Distributors : NAVAYUGA BOOK HOUSE

4-5-317 Sultan Bazaar

Hyderabad 500 195

Phone 44688

రచయిత్ర ఇతర రచనలు : 1) శృంగారలహరి 2) తెలుగు పెలుగు
3) సామెత 4) ముంగిటిముత్యం
5) మొల్ల (తెలుగు విశ్వవిద్యాలయం ప్రచురణ)
6) నరసి - వచన, గేయ, కథా కవితలు.

ప్రతులకు : సి. వేదవతి

“ గోకుల్ ”, 45 ఎల్. ఐ సి. కాలనీ

మెహదీపట్నం, హైదరాబాద్-500 028

ఫోన్ : 253529

స్పందన సాహితీ సమాఖ్య

C/o స్పందన ప్రింటర్స్

రామానాయుడుపేట

మచిలీపట్నం-521 001

ముద్రణ : స్పందన ప్రింటర్స్, మచిలీపట్టణము

ఫోన్ : 3065

అంకితం

(శ్రీ) యజ్ఞమరెడ్డి బాలకృష్ణరెడ్డి గారి

ధర్మపత్ని

స్వర్ణీయ తంగనాయకమ్మ గారి

దివ్యస్మృతికి

నిన్నెరుగని నను

మరిపించిన నీకు

ఇది స్మృతిగీత !

రమ్యమైన రసభావన

రవళించిన ప్రియగీత !!

శ్రుతి

సహృదయులైన మీకు ' స్మృతిగీత ' ను . సమర్పించేముందు
నావిగా నాలుగు మాటలు -

అద్వైతం సుఖదుఃఖయో, రనుగతం సర్వాస్వవస్థానుయ
ద్విశ్రామో హృదయస్య యత్ర జరసాయస్మిన్నహర్షోరసః
కాలే నావరణా త్యయా త్పరిణతే యత్సేహ సాధేస్థితం
భద్రం తస్య సుమానుషస్య కథ మప్యేకం హితత్రాప్యర్థతే ॥

దాంపత్య జీవితంలోని అత్యంత మాధురీమయమైన ఆత్మీయతా స్పర్శను
ఇంత సుందరంగా సంభావించిన భవభూతి భావనకు ఊపిరులూది - నా చేత
ఈ రచన చేయించినవారు శ్రీ యజ్ఞమరెడ్డి బాలకృష్ణారెడ్డిగారు.

సుమారు పది సంవత్సరాల క్రితం - శ్రీ పై. బి. రెడ్డిగారితో నాకు
పరిచయం కలిగించిన సహృదయులు డా॥ బెజవాడ గోపాలరెడ్డిగారు.

రమ్యాణి వీక్ష్యమధురాంశ్చ నిశమ్య శబ్దాన్
పర్యుత్సుకో భవతి య త్సుఖతోపి జన్తుః
తచ్ఛేతసా స్మరతి నూన మబోధ పూర్వం
భావస్థిరాశి జననాంతర సౌహృదాని !

శ్రీ పై. బి రెడ్డిగారు ఎప్పుడూ ప్రీతితో స్మరించుకొనే శ్లోకం ఇది.
శ్లోకాన్ని వల్లె పేయటమే కాక, తదర్థానికి ప్రత్యక్ష సాక్షులై నిలచినదీ వారే !

వారితో పరిచయం కలిగినప్పటి ముహూర్తబలం ఎంతటిదో కాని,
ఆ నాటి నుంచీ అవ్యాజమైన వారి ఆదరణాభిమానాలు అందుకోగలిగిన అదృష్టం
కలిగింది నాకు !

మా తొలి పరిచయంలోనే, రెడ్డిగారి గుండెలలోని పచ్చి గాయాన్ని కూడా
చూడవలసివచ్చింది. ఆప్పటికి కొన్ని నెలల క్రితమే - ఆయన అర్థ భాగం
ఈ భౌతిక జగత్తును వదలి వెళ్ళిపోయింది. అమె లేని జీవితానికి అలవాటు
పడలేని స్థితిలో ఉక్కిరిబిక్కిరి అవుతున్నట్లున్న రెడ్డిగారిని చూచి కదలిపోయాను.

అయన ఎన్నో ఏళ్లుగా నన్ను ఎరిగి ఉన్నట్లు అత్యయంగా పలుకరించారు. తనను ఒకరిని చేసి వెళ్లిన భాగస్వామిని గురించిన జ్ఞాపకాలను నా ముందు అర్థంగా త్రవ్విపోసుకున్నారు. ద్రవించిపోతున్న మనస్సుతో విన్నాను ఆ దైన్యపు మాటలను - ఊహించటానికి కూడా గొంతుక పెరిలిరాక.

కడుపునిండా దుఃఖం కరళ్ళు కట్టి ఉన్నా, రెడ్డిగారి ప్రతి మాటలోనూ సాహిత్యస్పృహ తొణికిసలాడుతూ ఉండటం నాకు అప్పుడు ఆశ్చర్యం కలిగించిన విషయం : కానీ - ఇప్పటికి నాకు తెలిసివచ్చినదేమంటే, అయన సాహిత్య స్పర్శ లేకుండా అసలు మాట్లాడనే లేరని :

వారితో పరిచయమైన కొద్ది కాలానికే - అయన ఆత్మలో ఆత్మ అయిన ఆమెతోనూ నాకు పరోక్షంగా పరిచయం కావడం ప్రారంభమైంది. ఆమె విశిష్టమైన వ్యక్తిత్వాన్ని మాటలతోనే చిత్తరువు చిత్రించి నా కనుల ముందు మూర్తికట్టిస్తూ వచ్చారు రెడ్డిగారు. మేము కలుసుకొనే అవకాశం కలిగినప్పుడల్లా ఆమెను గురించిన విషయాలు చెపుతూ ఉండేవారు. ఆమె లేకపోవడం తనకు ఎంత వెలితిని కలిగిస్తున్నదో ఉత్తరాలలోనూ వ్రాసేవారు మధ్య మధ్య సాహిత్య విషయాలు చర్చిస్తూ ఉండినా, తిరిగి తిరిగి రెడ్డిగారి ద్వారా ఆమెమీదకే మళ్ళుతూ ఉండేది

కలసి జీవించే దంపతుల మధ్య అనుబంధమూ, అనురాగమూ పెంపొందటం సహజమైన విషయమే : కానీ రెడ్డిగారు ఆమె పట్ల పెంచుకొన్న ఆరాధనాభావం చూస్తుంటే, నాకు అబ్బురంగా తోచేది. ఇంతగా అయనగారి మన్ననకు పాత్రమైన ఆ పుణ్యమూర్తిని ఊహలలోనే నిలుపుకొని దర్శించటానికి ప్రయత్నిస్తూ వచ్చాను

ఇంటినీ, ఇంటాయననూ దిద్దుకోవటం - సాధారణంగా ఏ ఇల్లాలితే నా కొంత ప్రయాసతో చేతనయ్యే పనే : ఇక్కడ విశేషమేమంటే - ఆమె ఒక సామాన్య గృహిణిగా ఉండి - పరిచయమున్న వారందరి మెప్పునూ పొందటమే కాక, ఉద్బంధులైన కవి పండిత విద్వాంసులెందరిచేతనో ప్రశంసించబడతూ ఉండటం :

వారిద్దరూ, ఒకరికోసమే ఒకరు జన్మించారో, జన్మాంతర బాంధవ్యాలను మూటకట్టుకుని వచ్చారో తెలియదు కాని, ఆలోచనలలో, అభిరుచులలో - ఒక్కటే శ్రుతిగాజీవనం సాగించారు. ఇద్దరూ సాహిత్యప్రియంభవులులే :

ఇందుకూరు షేటలో వారి ఇల్లు సరస్వతీ నిలయంగా ఉండేది. కవులు, పండితులు — ఎందరో వారి ఇంటికి వచ్చి వెళుతూ ఉండేవారు. కవులకు అతిథి సత్కారాలు చేయటం వారికి ఎంతో ఆనందం కలిగించే విషయంగా ఉండేది. ఎందరో పండితులకు వారి గ్రంథాలు ప్రచురించు కోవటానికి ధన సహాయం చేశారు. స్వయంగా కొన్ని గ్రంథాలు వారి చేత వ్రాయించి ప్రచురింపజేశారు. శ్రీ బండ్ల వెంకటరమణయ్యగారి మధురా విజయము, శ్రీ ఓరుగంటి నీలకంఠశాస్త్రిగారి హరిహరనాథ తత్త్వము — వంటి ప్రామాణిక సాహిత్య తాత్త్విక గ్రంథాలు పెలుగు చూడటానికి కారకులు ఈ దంపతులే ! వారికి సాహిత్యప్రతమే ఊపిరి ! కవులే ఆత్మబంధువులు ! కవి సత్కారాలే సహజ ధర్మాలు !

దాన ధర్మాల విషయంలోనూ, కవి పండిత సత్కారాల విషయంలోనూ ఆయనకు ఆమె ప్రోత్సాహమూ, చేయూత ఉండేవి. ఈ కార్యక్రమాలన్నిటికీ ఆమె సూత్రధారిగా ఉండేది. ఆయన చేసే మంచి పనులన్నిటికీ వెనుక అండగా నిలచిన ఆత్మబలం ఆమె !

ఇటు సాంసారిక జీవితంలోనూ — అటు సారస్వత జీవనంలోనూ ఆమె అక్షరాలా సహధర్మచారిణిగా, స్నేహితురాలిగా వర్తిస్తూ వచ్చింది ఏబది నాలుగేళ్ళ వారి దివ్య దాంపత్య జీవనంలో — అద్భుతమైన సాహచర్య దీప్తిని ఫలించ చేసుకొన్నారు.

వారి దాంపత్య కథను వింటున్నప్పుడు — శ్రీ పుంస యోగాత్మకమైన ఒక మహాతత్త్వమేదో మనసుకు పట్టినట్లుండేది. అద్వైత స్థితిని అందుకొన్న దంపతి భావన లెన్నో మనసును ఊగించేవి

ఈ పైన చెప్పినదంతా నేను విని — ఎరిగిన కథ. ఈ కథ అంతా ఇన్నాళ్ళుగా నా మనస్సున సుడులు తిరిగి తిరిగి — ఇప్పుడీ “ స్మృతి గీత ” గా రూపుదిద్దుకొన్నది.

ఇందులో కథానాయిక శ్రీ వై. బి. రెడ్డిగారి ప్రాణనాయిక. పేరు రంగనాయకి

ఆమెను గురించి ఏదైనా సంస్మరణ పూర్వకమైన రచన చేయాలని నాకు అనిపించి — రెడ్డిగారితో ఆ విషయమై ప్రస్తావన చేశాను. కాని, సాహసం చాలక వ్రాయలేకపోయాను.

ఇన్నాళ్ళుగా ఆ అలోచన నన్ను వెన్నాడుతూనే ఉన్నది. నేను ఆమెను గురించి ఏమి వ్రాయగలను - అన్న సంకోచం అడ్డుకొంటూ వచ్చింది.

కొంతకాలం క్రిందట రెడ్డిగారిని అడిగాను - వారి అన్యోన్య దాంపత్య జీవితంలోని కొన్ని ముఖ్య ఘట్టాలను గురించి చెపితే - నేను చేయబోయే రచనకు ఉపయుక్తంగా ఉంటుందని :

రెడ్డిగారు నవ్వుతూ -

“ చూడకపోయినా ఆమెను నీవు బాగానే ఎరుగుదువు కదా ! నీపెరిగిన దానికి కొంత ఊహశక్తిని జోడించుకుని వ్రాయ ....” అన్నారు.

నా పని ఇంకా కొంచెం బరువైనట్లు తోచింది. మహత్త్వపూర్ణమైన జీవితం గడిపిన వాస్తవమూర్తి ఆమె ! ఆ మూర్తిని ఊహకల్పనతో సాక్షాత్కరింపజేసుకుని అక్షరాకృతిలో అవతరింపజేయాలి ! ఆ కల్పన వాస్తవానికి అతికినట్లా ఉండాలి !

ఆమెనూ, నేను విన్న ఆమె గుణగణాలనూ భావ స్థితం చేసుకుని ధ్యానిస్తూ వచ్చాను. సరిగ్గా ఆమెను గురించి రెడ్డిగారు ఎట్లా భావన చేస్తూ ఉంటారో ఊహకు తెచ్చుకోవాలని ప్రయత్నించాను.

ఆ భావన అక్షరాలలోకి ప్రవహించగా, అవతరించినవి - ప్రియతమకు ఈ ప్రేమలేఖలు -

రెడ్డిగారి అంతరంగాన్ని నాదిగా చేసుకుని ఈ రచన చేయడానికి శ్రీకారం చుట్టాను. నా ఊహలలోని భావాలన్నీ - స్మరణ సుగంధాలై, స్మృతి రేఖలై రూపంధుకుని వచ్చి నాకు స్ఫూర్తిని ఇచ్చి నడిపిస్తూ వచ్చాయి.

ఈ రచన ఒక వియోగ గీతం కాకూడదు ! విధుర విషాదరేఖ ఎక్కడా చోటు చేసుకోకూడదు ! అన్న నా స్థిర నిశ్చయం కారణంగానే - ఈ రచన ఒక మధురస్మృతి గీత కావటం !

అందుకుగాను నేను భావన చేసిన తీరు ఇది -

ఆమె ఆయన చెంత లేనిదెప్పుడు : ఆ ఇద్దరకూ వియోగమేమిటి ! ఆమె ఆయన ఊపిరిలో ఊపిరిగా, మనసులో మనసుగా మసలుతూ ఉండగా - విషాదానికి తావు ఎక్కడ !

ఆ దంపతులు నా మనసుకు ఎక్కిన ప్రేమికులు ! వారికి ఎడబాటు లేదు !

అతడు తొలిచూపు నాటినుంచీ ఆమెను ఆరాధించటం ప్రారంభించాడు. కలసి జీవించినన్నాళ్ళూ ఆమెను మన్నన చేస్తూనే వచ్చాడు. ఇప్పటికీ ఆ ఆరాధన అనంతంగా కొనసాగుతూనే ఉంది :

క్రొత్త పెళ్ళికూతురిగా వచ్చినప్పుడే అతడి మనస్సును ఆమె అకట్టు కొన్నది. క్రమంగా తన విజ్ఞతతోను, పైదుష్య ప్రజ్ఞావిశేషాలతోను - సంసార భారమంతా మీద వేసుకొని నడిపించగల సమర్థతను పెంచుకొన్నది తానే అతడి చేతిని అందుకొని నడిపిస్తూ వచ్చింది.

ఒకనాడు ఆ కర్మయోగినికి విశ్వవిభుని వద్ద నుండీ పిలుపు వచ్చింది ఆమెను భౌతిక రూపంతో అనుసరించటం సాధ్యం కాక, అతడు ఉన్నచోటునే నిలచిపోయాడు. అట్లా ఒంటరిగా మిగిలి పోయిన అతడిని స్మరణ సౌరభాలు పాతచుట్టాలవలె వచ్చి కమ్ముకొన్నవి.

తోటమాలి వెడలిపోవ

తోట మిగిలిఉన్నది.

కస్తూరి మృగము మాయము కాగ

వాసన గాలిలో జీరాడుచునే యున్నది.

వకుళమాల వాడిపోవ

వసనముల సువాసన వీడనివిధముగ !

(బెజవాడ గోపాలరెడ్డి)

అలా వెన్నాడుతున్న అపురూపమైన స్మరణలే - ఈ మాల కట్టిన లేఖ పరంపరలు : వారి ఏబది నాలుగు వత్సరాల సాహచర్యానికి ప్రతీకగా - సరిగ్గా అన్ని ఖండికలనే అమర్చుకొన్నాను.

ఆమె కారుణ్యనిధి, దీన జన బాంధవి, వితరణ శీలి, రసజ్ఞురాలు, స్నేహితురాలు, సలహాదారు, మాతృమూర్తి - ఆమెలోని ఈ సర్వోత్కృష్ట గుణాలన్నిటినీ ఒక్కొక్క ఖండికలో ఒక్కొక్క విధంగా చిత్రించాలని ప్రయత్నించాను.

నా భావనకు ఉత్తేజాన్ని ఊపునూ ఇవ్వడం కోసం - పెక్కుమంది ప్రాచీన అధునిక మహాకవుల శ్లోకాలనూ, పద్యాలనూ, జానపదుల గేయాలనూ అభిమానంతో వాడుకొన్నాను. ఆ దంపతులకు ప్రియమైన సాహిత్య స్పర్శను ఈ విధంగా రచనకు జోడించటం నా ధర్మమని అనుకొన్నాను.

శ్రీ వై. బి. రెడ్డి దంపతుల వ్యక్తిగత విషయాలనూ, విశేషాలనూ ఈ రచనలో నేను చొప్పించలేదు. వారి పుత్రిక యశోధర పేరును మాత్రం నేను యథాతథంగా ఉంచాను.

యశోధర చిన్నవయస్సులోనే జీవితం చాలించింది. నలుగురు బిడ్డలనూ, భర్తనూ వదిలి వెళ్లిపోయింది. గుండెను రాయి చేసుకొని ఆ దంపతులు బిడ్డలకోసం జీవనం సాగించారు. కల్లి లేని లోటును తెలియనీయకుండా వారిని పెంచి పెద్దచేశారు. రెడ్డిగారి మనుమలు ముగ్గురూ విద్యావంతులై, మంచి పదవులలో భార్యా బిడ్డలతో సుఖులై ఉన్నారు. మనుమరాలు డా॥ సుమతీ సర్వోద్ర విద్యావిషయికింగా - అమ్మమ్మ, తాతగారల ఆశయాలను పండించిన చదువుల సరస్వతి. చిన్న వయసులోనే - సంస్కృతాంధ్ర భాషలలో M. A. పూర్తి చేసి, తిక్కన భారత రచనపై తులనాత్మక పరిశీలన చేసి - డాక్టరేట్ పట్టాన్ని పొందినది. ఉస్మానియా విశ్వవిద్యాలయంలో తెలుగు శాఖలో రీడరుగా ఉన్నది. సాహిత్య రంగంలో పేరెన్నికగన్న విదుషి - డా॥ సుమతి. ముఖ్యంగా నాకు ప్రీతి కూర్చిన మిత్రురాలు. ఈ ప్రేమలేఖలకు “స్మృతి గీత” అని పేరు సూచించినది ఆమెయే !

ఇప్పుడు రెడ్డిగారికి ఏ కొడువా లేదు. మనుమలూ, మనుమరాండ్రు ప్రేమాభిమానాలతోపాటు నిత్య సాహితీచైతన్య సంస్కారం వారికి అనందాన్ని చేకూరుస్తూ ముందుకు నడిపిస్తున్నది.

ముంతాజ్ బేగం మరణము

తాజ్ మహల్ కు పునాది వేసింది

దుహితృ వియోగము - దారా సంస్మరణ -

పండితలోకానికి దగ్గర చేర్చాయి.

సంస్మరణల పేరుతో ఆత్మీయుల మరణాన్ని

పండిత సన్మాన సభలుగ మలచుకొన్నాడు.

(బెజవాడ గోపాలరెడ్డి)

ఇది - ఇప్పటి రెడ్డిగారి జీవనసౌభాగ్య విశేషం !

శ్రీ వై. బి. రెడ్డి దంపతుల వ్యక్తిగత జీవితాన్ని బీజప్రాయంగా మనసులో నిలుపుకొని - ఒక మహోదాత్త ఆదర్శమయ దాంపత్య వైభవాన్ని, ఆర్షధర్మానుబంధ రూపకమైన అత్యద్భుత అనుబంధ విశేషాన్ని ముందుతరాల వారికి పరిచయం చేయాలని ప్రయత్నం చేశాను.

“ పలికెడిది బాగవతమట - పలికించెడివాడు రామభద్రుండట ” అని
పోతన్నగారు అన్నట్లు -

ఈ రచనలో జాలువారిన హృదయగీతమంతా వారిది : సంగీతం
మాత్రమే నాది :

కల్పన కంటే యదార్థ జీవితం చిత్రమైనదని అనుభవజ్ఞులు అంటారు :
ఒక అద్భుతమైన, వాస్తవమైన అనుబంధానికి రవ్వంత రసభావాన్ని జోడించి
పరమాత్మ భావంతో చిత్రించిన లేఖామాలిక లివి - ప్రేమలేఖలైనా, చదువకూడని
రహస్యాలు లేనివి - మీ చేత ఉన్నవిప్పుడు -

45, ఎల్. ఐ. సి కాలనీ

మెహిదీపట్నం

హైదరాబాదు - 500 028

సి. వే ద వ తి

జీవన గీత

పుట్టుక, బ్రతుకు, చావు - ఎంత రమ్యమైన వింతలు ! ఎరుక లేని రహస్యాలు. కమ్మని తోట సందులలో పయనించి, బ్రతుకు - చావులల్లి ఒడిలో పరుండి పోతుంది పుట్టుక. చావు పాడెను వెంట తెచ్చుకొంటుంది. బ్రతుకు ప్రయాణ బత్తెముగ చావును తెచ్చుకొంటుంది. చితాగ్ని వెలుగున బ్రతుకు నడుస్తూ పోతుంది. కడకు కాటికి చేరి నిద్రిస్తుంది.

పుట్టుక - పురిటి నొప్పులతో, ఏడ్పులతో, ప్రారంభమై, బ్రతుకు వంకర టింకరగ, ఎగుడు దిగుడులతో, శుక్ల బహుళ పక్షముల హెచ్చు తగ్గులతో పయనించి, మరణ వసంతమున చిరునవ్వులు వెదజల్లుతూ అమావాస్యను చేరుతుంది. ప్రశాంత తిమిర నిశీధము, సుఖ దుఃఖముల సమాప్తి శ్రమల క్లేశముల అంతము, ఆకాంక్షల యత్నాల చివరి ఘట్టము, మరణ మాత శీతల అంకములో చిర నిద్ర. మెలకువ తెలియని మైమరపు.

జీవితము ఋతు రమణుల నృత్యశాల. మంజీరరవళుల శ్రావ్య రసవేదిక. ఆనంద రాగిణుల దీప్తిలో వెలుగుతుంటుంది. శ్రుతి తప్పగ, రోగ మృదంగము అగిపోవ, హర్ష దీపికలు ఆరిపోవ, మరణ మాత మృదస్మితములు ఆరంభమై, చావు తెర జారి, దిగిపోతుంది. అంతా చీకటే ! తారతమ్యములు మాసిపోగ, అంతా ఏకాకారముగ కాన్పిస్తుంది. మృత్యుశాల సమాధిశిలయై ఎదుట నిలుస్తుంది. చీకట్లలో చిక్కిపోయి అదృశ్యమగుతాము ! మతాలు, వేదాంతాల దీపములతో వెలికినా కనబడదు. అదే జీవిత వృత్తాంతము. మరణ రహస్యము.

వృట్టినదంతా చావ వలసి నదే. అది తిరుగులేని అసతి. అవతార పురుషులైనా, ప్రవక్తలైనా, ఈ అసతికి తలవంచ వలసి నదే ! చావును గెలిచిన వాడు ఇంతవరకు పుట్టలేదు. పుట్టబోడు. ఇది అందరికీ తెలిసిన సత్యమే !

కాని, చిత్రములలో చిత్ర విషయమేమిటంటే - నేడు చచ్చిన వారికై, రేపు చావబోయేవారు - ఏడుస్తారు : లోకమంతా తారుమారయినట్లు విలపిస్తారు. ఎవరు చనిపోయినా, ఏ మార్పు కనిపించదు—దగ్గరి వాళ్ళకు కొన్ని దినాలకు తప్ప : కాలధన్వంతరి ఎడబాటుగాయాలకు మందు రాస్తూనే వస్తాడు. అతడు చాలా నిపుణుడై ద్యుడు. అతని పైద్యము లేకపోతే మానవుడు క్రుంగిపోతాడు. మరణము, కాలధన్వంతరి - సహచరులు; ఒకరి కనుపై గల లో ఒకరు మనుచుంటారు.

అన్ని వియోగాల వలెనే భర్త్య వియోగము, దారా వియోగము, సహజాలే : జీవితాన్ని ఆనందదాయకముగ పెంచుకొని, పంచుకొని జీవించిన వారి కాశ్వత వియోగము కలతపెట్టేదే : అట్లని దిగులు గ్రుడ్లమీద పొదుగుతూ చాలా కాలము కూర్చోనరాదు. అది - ధన్వంతరిని హేళన చేసినట్లే : చేస్తే ఏదో మానసిక దౌర్బల్యము చేతనే : మరణోన్ముఖముగ పయనించే జీవితము కొన్ని స్మృతులను కాలిజాడలుగ వదిలి మాయమగుతుంది. ఆ స్మృతులనే ఊతకర్రలుగ అందిస్తాడు కాలధన్వంతరి : అట్టి కాలి జా డ ల కథే - శ్రీ వేదవతి పుస్తకము.

వాస్తవ వృక్షానికి అమె కొన్ని కల్పనాలతలను చుట్టింది. కొన్ని పూల గుత్తులను చూపింది. కల్పనలు లేని వాస్తవాలు దినమొలగా ఉంటాయి. కల్పనా వసనాలు - అలంకారాన్ని ఇస్తాయి. మెరుగులు దిద్దుతాయి. ఎరుగని శ్రీ రంగనాయకమ్మను - ఊహనేత్రాలతో చూచి, కల్పనా వర్ణములతో చిత్రించింది. కవితాశిల్పముతో మలిచింది. శిల్ప సుధను బిందు బిందువుగ అస్వాదించుచున్నాడు శ్రీ వై. బి. రెడ్డి. వేదవతి చిత్రీకరణలో నిపుణుడు. ఏదో ప్రజ్ఞా మంత్రదండముతో మాటలకు ఊపిరి పోస్తుంది. రమ్యతతో, మాటలను పాటల మాదిరిగ నాట్యము చేయిస్తుంది. అదృష్టహస్తలాఘవము అమెకు కైవశమైనది. సహృదయముతో దర్శించినవారికి గోచరిస్తుంది అమె మాంత్రిక చతురత : స్మృతులు కావ్యసంపదయైనవి, కవితామంజరులైనవి. వై. బి. రెడ్డి దారా వియోగ మార్గములో ఏకాకి కాడు. ఈ శతాబ్దిపు అగ్రశ్రేణి నాయకులంతా సహయాత్రికులే : గాంధీజీ, రవీంద్రనాథటాగూర్, అరవిందు, నెహ్రూ,

రాజాజి, రాధాకృష్ణన్, ప్రకాశం — ఈ వరుసలో నడచినవారే! వారి
 దృష్టాంతము వేగుచుక్కవలె దారిని చూపేదే! మరణమే లేకుంటే, జీవితములో
 ఆనందమేమిటన్న గాలిబ్ నిత్య సత్యాన్ని, జీవితములో మృత్యు మాధుర్యమును
 కలసినదన్న రవీంద్రుని స్మరణ కవితను — చింతన చేయుట వియోగార్తులకు
 పరమ ఔషధములై పనిచేస్తుంది.

కవితాసుందరికి 'స్మృతిగీత' మకుటమై శోభిస్తుంది.

ఈ నాలుగు మాటలు వ్రాసే అవకాశమిచ్చిన శ్రీ వేదవతికి కృతజ్ఞతలు.
 ఈ కావ్యకిరణాలు మకరసంక్రాంతి వలె కొంత వెచ్చదనము ఇవ్వగలదని
 ఆశించుచున్నాను.

శాంతి నికేతన్

12-1-1990

నెల్లూరు

స్మృతి మా ధు రి

ఆచార్య సి. నారాయణరెడ్డి

ఎం ఎ., పిహెచ్ డి , డి లిట్

ఉపాధ్యక్షులు

తెలుగు విశ్వవిద్యాలయం

రక్షు తెరిచినప్పుడు కనిపించేది దృశ్యం.

కళ్లు మూసుకుంటే కనిపించినట్టు అనిపించేది ఆ దృశ్యం తాలూకు స్మృతి చిత్రం.

నిజానికి మనిషికి మధురస్మృతి ఓ వరం. వికలస్మృతి ఓ శాపం.

మధురస్మృతుల పల్లకిల మీద ఊరేగుతూ మానవుడు వరుడవుతాడు.

స్వప్న విపంచికలు మ్రోగించే గంధర్వ వరుడవుతాడు.

మరి శిథిల స్మృతులేమో తెగిన ముత్యాల సరాలు. వాటిని ఏరుకోవాలని చేతులు సాచితే కొనవేళ్ళకు తగిలేది కన్నీటి తడి మాత్రమే. శ్రీమతి వేదవతి అలపించిన ఈ 'స్మృతిగీత' ఒక వియోగస్వామి ధర్మదాంపత్య భావ పునీత.

ఆ స్వామి ఎవరో కాదు. నిత్య సాహితీవ్రతులు, వదాన్యమతులు శ్రీ వై. బి. రెడ్డిగారు.

రెడ్డిగారి ధర్మపత్ని, అంతరంగనాయిక శ్రీమతి రంగనాయకి. శ్రీమతి పరమపదించిన ఊణం నుంచి బాలకృష్ణారెడ్డిగారి గుండెనిండా తరలిపోయిన విరహ సమీరాలు, స్మరణ పరిమళాలు; శ్రీమతి వేదవతి రసతుందిలమానసంలో అలలు అలలుగా కదిలిపోయాయి. వాటి ఆక్షరాకృతి ఈ "స్మృతి గీత". ఎందరెందరి పద్యపంక్తులు, పాటల చరణాలు ఈ కృతిలో చోటు చేసుకున్నాయో! ఎన్నెన్ని సుతిమెత్తని భావాలు ఈ రచనలో శ్రుతి చేసుకున్నాయో! మనసున్న వారికే తెలుస్తుంది.

శ్రీమతి వేదవతి వచనాన్ని ఎన్నెన్ని తేనెపోతలుగా, పెడిపూతలుగా అందిస్తుందో లోగడ అవిడ రచించిన “ముంగిటి ముత్యం” చెబుతుంది. హృదయాన్ని రంగరించి అక్షరాల గుళికలుగా అందిస్తే ఎలా వుంటుందో ఈ “స్మృతిగీత” చెబుతుంది. తీయంగా, వేదవతీయంగా సాగిన ఈ స్మృతి మాధురి సహృదయ పాఠకులు నిరంతరం మననం చేసుకునే కృతిలహరి. అందుకు శ్రీమతి వేదవతికి, ఈ రచనకు కారకులైన బాలకృష్ణారెడ్డిగారికి, శ్రీమతి వేదవతితో పాటు ఈ నాలుగు మాటలు నాచేత పలికించిన రెడ్డిగారి మనుమరాలు, నా శిష్యురాలు డా॥ సుమతీ నరేంద్రకు శుభాకాంక్షలు.

హైదరాబాదు

5-2-1990

వి యో గ గీ త

డాక్టర్ పి. సుమతీ నరేంద్ర

రీడర్, తెలుగు శాఖ

ఉస్మానియా విశ్వవిద్యాలయం

హైదరాబాదు - 500 007

వాగ్ధా వివసంపుక్తా వాగర్థ ప్రతిపత్తయే
జగతః పితరౌ వందే పార్వతీ పరమేశ్వరౌ.

కాళిదాసు పార్వతీ పరమేశ్వరులను వాగర్థాలన్నాడు. వాక్కుకీ అర్థానికీ వియోగ మన్నది లేదు. అలాగే ఆ ఆదిదంపతులకు కూడా : అర్థనారీశ్వరుడనటం లోని అంతర్యం ఇదేకాబోలు : ఆ ఆదిదంపతులవంటి వారే మా అమ్మమ్మ, తాత - మా పాలిటి ప్రత్యక్ష దైవాలు.

“ఇయం గేహే లక్ష్మీ ఇయమమృత వర్తిర్నయనయోః” - అంటాడు శ్రీరాముడు జానకిని గూర్చి. ఆమె వియోగం తప్ప ఆమెకు సంబంధించిన వన్నీ తనకు అత్యంత ప్రీయమని భావిస్తాడు. భవభూతి ఉత్తర రామచరిత నాటకంలో లోకోత్తరమైన సీతారాముల దాంపత్యాన్ని, వియోగాన్ని ఉదాత్తంగా కరుణ రసోద్వేగంగా చిత్రించాడు. దివ్యులకు, దివ్యాదివ్యులకు సంబంధించిన దాంపత్యం కాళిదాసు, భవభూతి - వంటి మహాకవుల అసాధారణ ప్రతిభా పాటవం చేత శాశ్వత సత్యమైంది.

ఆ దేవతా స్వరూపంతో పోల్చవచ్చునో లేదో నాకు తెలియదు కాని, మా అమ్మమ్మ తాతగార్లు దాంపత్యం మాత్రం మా కందరికీ ఒక అద్భుతమైన, అనుపమానమైన అనుభవం : అది ఒక జన్మాంతర బంధంలాగా భాసించేది. వారి దాంపత్య సౌమనస్యం లోక సామాన్యమైన బాధలకు, ఒత్తిడులకు అతీతమైనది కనుక ఈ రోజు ఈ రూపాన్ని సంతరించుకొని శాశ్వతమై నిలిచిపోతున్నది.

ఊహ తెలిసిన నాటినుంచీ చుట్టూ ఉన్న వాళ్ళను చూస్తూనే ఉన్నాం. దంపతులమధ్య బరువులు, బాధ్యతలు, కష్టాలు, కలహాలు, కలతలు, కన్నీళ్ళు తప్ప మరేమీ కనిపించవు. ఎక్కడా లేని, ఎవరిలోనూ కనిపించని ఆ

సుఖదుఃఖాద్వైతం వారిలో కనిపించేది. ఒకరిని ఒకరు మన్నించుకొనే ఆ సంస్కారం, కష్ట సుఖాలను కలసి పంచుకొనే ఆ చెలిమి, ఏకైక పుత్రికా వియోగాన్ని తట్టుకొని నిలబడే ఆ స్థైర్యం, ఒడిదుడుకులను తడబడకుండా ఎదుర్కొనే ఆ సమన్వయం, మనుమల బాధ్యతను మనస్ఫూర్తిగా స్వీకరించి తుదిదాకా నిర్వహించే ఆ సామర్థ్యం, మంచి చెడులను చక్కగా అంచనాపేసే ఆ విచక్షణ - తులలేనివి. అందుకే వారు తమవారినే కాక పెరవారిని కూడా ప్రభావితులను చేసేవారు. భార్యా భర్తలు - అంటే అలా ఉండాలి - అని బంధువులు, తెలిసినవాళ్ళు - అనుకొంటుంటే, వినడం మాకు పరిపాటి అయిపోయింది

అలాంటి మా అమ్మమ్మ చనిపోయినప్పుడు, మా తాతగారు ఎలా తట్టుకోగలరు అని భయపడ్డాం. గరళాన్ని శివుడు గళంలోనే నిలుపుకొన్నట్లు వియోగ దుఃఖాన్ని మధురస్మృతులతో మరుగుపరచుకొన్నారు మా తాతగారు. సీతా వియోగాన్ని అనుభవించే శ్రీరామచంద్రునివలె నేటికీ ఆ దుఃఖాన్ని అనుభవిస్తూనే ఉన్నారు - అంతరాంతరాలలో. వేదవతిగారు వారి దాంపత్య సౌమనస్యానికి ముచ్చటపడిన వారిలో ఒకరు.. దానికి గ్రంథరూపాన్ని సంతరించాలనుకొని ఈ విలువైన 'స్మృతిగీత'ను మనకందించారు. వారికి నా ప్రత్యేకమైన కృతజ్ఞతలు.

వేదవతిగారికి రంగనాయకమ్మతో ప్రత్యక్షపరిచయం లేనే లేదు. అయితే, మా తాతగారి అంతరంగంలో శాశ్వతంగా నిలచి ఉన్న ఆమెను ప్రజ్ఞా చక్షువుతో చూడగలిగారు. ఒక సందర్భంలో ఏవైనా విశేషాలు చెప్పవలసిందని నన్ను అడిగారు కాని, ఏం చెప్పను, ఎలా చెప్పను, ఎన్నని చెప్పను - అని అడిగాను దుఃఖోద్విగ్నతతో. మొత్తానికి ఏమీ చెప్పకుండానే అన్నీ గ్రహించారు. స్వానుభవం లేనిదే విషయం రక్తి కట్టదు అనే వాదాన్ని రచయిత్రి పరాస్తం చేశారు. రంగనాయకమ్మతో ప్రత్యక్ష పరిచయం ఉన్నవారికంటే చక్కగా ఆమెను చిత్రించింది, ఆమె స్వభావాన్ని లోతుగా అర్థం చేసుకొన్నది శ్రీమతి వేదవతి. ఇదెలా సాధ్యం అంటే - 'రవి గాంచనిచో కవి కాంచును కదా' !

Tell me your friends, I will tell about you - అన్నట్లు, ఆమెతో పరిచయమున్నవారిని చూచి, ఆమె వ్యక్తిత్వానికి ఈ రచనలో పట్టం కట్టింది రచయిత్రి. దుర్భర వియోగదుఃఖాన్ని మధురజ్ఞాపకంగా మలచు

కొంటున్న మా తాతగారి అంతరంగానికి అద్దం పట్టింది. వేదవతిగారి దర్శనం ప్రతిభామూలకమైనది కనుకనే - పరమాహ్లాదకరంగా ఈ రచన రూపుదిద్దుకొన్నది.

శ్రీ వై. బి. రెడ్డి దంపతుల 54 ఏండ్ల దాంపత్యానికి సంకేతాలుగా 54 లేఖలను రూపొందించారు రచయిత్రి. లేఖా సాహిత్యం తెలుగువారికి క్రొత్త కాదుకాని, ఒక వ్యక్తి మధురమైన జ్ఞాపకాలను ఇలా లేఖలరూపంలో వ్యక్తం చేయవచ్చనే ప్రణాళిక విచిత్రంగా ఉంది. రంగనాయకమ్మ జీవించి ఉన్నంత కాలం వియోగం అనేది ఎరుగరు మా తాతగారు. వాగర్థాల వలె జీవించారు. ఇక ఇప్పుడు మిగిలింది శాశ్వత వియోగం, భరించలేనంత విషాదం, అంతరంగ జీవనంలో అంతరేని ఒంటరితనం : కానీ ఆయన మనసులో రంగనాయకమ్మ ఎప్పుడూ ఉంది. వారికి వియోగం లేదు. అభావనే వారికి జీవించే శక్తినిస్తుంది.

శ్రీమతి వేదవతిగారి రచనలను నేను చదివాను, అదినుంచీ నేను గమనించిన విషయం - వారి శైలికి సంబంధించినది. వారి తెలుగు వచనం సహజసుందరంగా ఉంటుంది. ఇదీ అని చెప్పలేని ఒక పొందిక అందులో ఉంది. అది మనస్సును ఆకట్టుకొని ముందుకు తీసుకొని వెళుతుంది. విషయాన్ని కూర్చడంలో నేర్పు, దాన్ని ప్రకటించడంలో ప్రతిభ, పఠనీయశైలి, అమె రచనలకు పెట్టని సొమ్ములు. అవే ఈ రచనలోనూ కనిపిస్తాయి. పరమాహ్లాదకరంగా కూర్చబడిన ఈ లేఖలనే ఆణిముత్యాలను బంధించిన అంతస్సుత్రం వియోగమే : కరుణ రసస్థావితంగా రచన భాసిస్తుంది - వై. బి. రెడ్డిగారిని ఎరిగిన వారికి : ఇతరులకు ఒక ప్రణయగీతగా పరిమళాలు పంచుతుంది ఈ “స్మృతిగీత” :

అ మృ త గీ త

ఇదో పాత కథ :

కథానాయకుని పేరు దేవయ్య. కథానాయిక పేరు దేవమ్మ.

“ ఈ ప్రపంచమున ఒక దినము నవ వధూ వేషమున వచ్చి నీవు నా ప్రక్కన నిలచితివి - ఉంచితివి నా హస్తమున కంపించు నీ హస్తమును. అది కేవలము ఒక ముహూర్తమున సంభవించితేదు ” - అనుకొన్నాడు దేవయ్య.

ఆమె తన జీవితంలో ప్రవేశించడం “ ఒక సౌందర్యమయమైన సన్నివేశ ” మనుకొన్నాడు. “ నిత్యనూతనంగా, అగుపించే ప్రౌద్ధిపొడుపులాగా కల్పనామూర్తిలాగా కనిపించావ ” న్నాడు. ఆమెను చూడంగానే - “ మన్మహో విహగ మపుడె పల్లటిలి వాలె నీ పాదపద్మ యుగళి ” అనుకొన్నాడు. “ ప్రేమ, ప్రణయం, అనురాగం, స్నేహం లాంటివేమీ తనకు అంతగా తెలియ ” వన్నాడు. “ ఇవన్నీ కలిపి మూటకట్టిన అద్భుత ప్రపంచమేదో ప్రత్యక్షమైనట్లు నిపించింది తనకు ” - దేవమ్మను తొలిసారిగా చూచినప్పుడు. ఆ అద్భుత ప్రపంచంలోంచి లజ్జా దరహాస రేఖలను దోసిలినిండా నింపుకొన్నాడు తృషామూర్తి అయి. అంతులేని ఆమె ముగ్ధత్వం, ఆతని గుండెలోతులను తాకి పరవశుణ్ణి చేసింది. ఆ పరవశతలో -

“ ఎవరు నీవు ? ” - అని ప్రశ్నించాడు.

“ నన్ను ఉద్ధరించటం కోసం ఏ దివ్యలోకాలనుండో దిగివచ్చిన దేవతవా ! ” అన్నాడు.

“ నీవు ఎవరవూ కావు. నా అత్తవు నా ప్రాణశక్తివి ” అని తనే సమాధానం చెప్పుకొన్నాడు.

ఆ సమాధానం విని ఆమె ఏమనుకొన్నదోనన్న అనుమానం వచ్చింది దేవయ్యకు. వచ్చాక, బితుకు బితుగ్గా, ఆమెకేసి చూశాడు. ఆమె కపోలాలను స్పృశిస్తున్న కెంపుల రంగులను చూసి, “ హమ్మయ్య ” అనుకొన్నాడు.

అలాంటివి విన్నప్పుడు దేవమ్మ చెక్కిళ్ళు కెంపులవటమే కాదు - ఆమె కనులు చెమ్మగిలుతాయి. ఏ ఆత్మీయులు గుర్తుకొచ్చి ఈ పిచ్చితల్లి ఇలాగ అయిపోయిందోనన్న బెంగ పట్టుకొంది దేవయ్యకు.

“నీ కన్నవారికి వలెనె - గరాబంతో, అనురాగంతో కాపాడుకొనగల వాడను, నీ వాడను” అన్నాడు.

ఈ మాటలతో దేవమ్మ నయనాలు నదులయినాయి.

“ఈ ఒంటరి బ్రతుకులోకి, నాకు తోడునీడగా ఉండటానికి వచ్చిన నా పాలిటి దేవతవు. నీవు నాకు సహధర్మచారిణివి మాత్రమే కాదు. నా స్వామినివి. నేను నీ భర్తనే కాదు, తల్లిని, తండ్రిని, తోడపుట్టువునూ కూడా : అన్నిటిని మించి ఆత్మీయుడైన స్నేహితుణ్ణి! నడిమింటిలో నీవు నడయాడుచుండగా, వెండి డివ్వెలు కొన్ని వెలిగిసటులుంటుంది నాకు. నీవు నునుసిగ్గు దొంతరుల దొరసానివి. నాకును నీకు నెన్ని జననమ్ముల సౌహృదమో, పరస్పరాలోకనమందె, నా బ్రతుకులో నొక తీయని స్వప్న మేదియో పైకొనినట్టులయింది” అన్నాడు.

అప్పుడామె కన్నీరు, పెన్నెలనీరుగా మారి, చెక్కిళ్ళమీది అరుణిమను ధవళ ధవళంగా మార్చింది. లోనుంచి పొంగుకొస్తున్న సిగ్గును, నవ్వును, పెదవులు వారించలేకపోయాయి. గిరుక్కున లోపలికి వెళ్ళింది దేవమ్మ.

ఎలాగైనా అతన్ని తప్పుకొని తిరగాలని దేవమ్మ యత్నం. అతని చూపులు మాత్రం - అనుక్షణం ఆమె కోసం గాలిస్తూ ఉండేవి క్రొత్త గనక :

అతనికెప్పుడేం కావాలో తెలీదు. ఏం తినాలో, ఎంత తినాలో, ఎప్పుడు ఏ దుస్తులు వేసుకోవాలో కూడా మన దేవయ్యకు తెలీదు. తెలీదన్న సంగతి - ఆ యింట కాలు పెడుతూనే దేవమ్మ తెలుసుకొన్నది. తెలుసుకుని, అతని అవసరాలన్నీ ఆమెగారే చూడసాగింది. అంచేత - చాలా పనులకు ఆమెమీద ఆధారపడడం దేవయ్యకు అలవాటయిపోయింది.

పనుల తొందరలో దేవయ్య పరాకు చిత్తగించినప్పుడు, ఆమెగారు వెనుకనే ఉండి అన్నీ సద్దుబాట్లు చేస్తూ ఉండేది.

దేవయ్యకు కొన్నికొన్ని విషయాలు అసలే పట్టవు. ముఖ్యంగా తన విషయం. కానీ - అతనికి కొన్ని సరదాలు ఉండేవి : అందులో ముఖ్యంగా చెప్పుకోదగ్గది - ఆమె చేత, జుత్తుకు నూనె రాయించుకోవడం : చిత్రమేమి

టంటే అలా రాయడం దేవమ్మకూ సరదాగానే ఉండేది. అయితే - దేవయ్య బయటపడ్డాడు కానీ, ఆ మహతల్లి ఎప్పుడూ బయటపడలేదు.

ఒక సారి దేవమ్మ - ఎందుకో పట్టించుకోవలసివచ్చింది. అలా వెళ్ళడం దేవమ్మ కిష్టంలేదు. దేవయ్య కెలాగూ ఇష్టంలేదు. కానీ వెళ్ళక తప్పలేదు వారి ఇష్టానిష్టాలతో సంబంధం లేకుండానే, వారికీ ఎడబాటు సంభవించింది. అంతకుపూర్వం మెప్పుడూ వారికిలాంటి సంకటస్థితి ఎదురు కాలేదు.

“నానుండి ఏన్నే ఎవరు పేరు చేశారు!” .... అని మధనపడ్డాడు దేవయ్య.

“ఆ కనుపట్టు క్షేత్రమున కావలి గట్టున పంటచేను, నాజూకుగ గాలిసోకి, తన చూపులతో ప్రణమిల్లిన” ప్రతిసారీ, అతనికి దేవమ్మ గుర్తుకొచ్చి - తన తహలాడిపోయాడు. తన చుట్టూ పరచుకొన్న ప్రకృతి సౌందర్యరేఖలలో అమె దాగి ఉన్నదని తనను వోదార్చుకొన్నాడు. అలా వంటింటిలోకి తొంగి చూస్తే, నడుము చుట్టూ చీర కొంగును చుట్టి, చిట్టివంటకత్తెలాగా, అటూ ఇటూ మసలే దేవమ్మకు బదులు ఇంకెవరో కనిపించి, ఉసూరుమన్నాడు దేవయ్య. అమె జ్ఞాపకం వచ్చిన ప్రతిసారీ, “ఏవో ఉత్తమ లోకాల ద్వారాలు తెరుచుకొన్నట్లు”నిపించేదతనికి.

“అంతా అందమే, అనందమే అయితే, అది జీవితం ఎట్లా అవుతుంది అన్నగారూ!” అన్నదొకసారి దేవమ్మ ఏ సాహితీమూర్తితోనో :

అనందపు సాంద్రత, ఔన్నత్యమూ తెలియాలంటే - విషాదాన్ని కూడా చవిచూడాలనుకొన్నదేమో, దేవమ్మ - దాన్ని భర్తకు అనుభవనీయం చేయాలనుకొని ఉంటుంది, వెళ్ళిపోయింది :

“అయ్యెడలందు గంటకితమై చనుద్రోవల గళ్ళక్రింద నా పయ్యెడ నొడ్డెదన్ బెడగ వచ్చిన ముండ్లును గ్రుచ్చుకొన్న నేకయ్యెల కాలు జారినను, కన్నుల వెచ్చని నీళ్ళనద్దు” తనన్న సీతాదేవి గుర్తుకొచ్చింది దేవయ్యకు. తన సర్వభారాన్ని అమెపైన వేయడం న్యాయమనే అనుకొన్నాడు - అమెలో అనేక మార్లు దైవాంశను చూసుకొన్నాడు గనక :

“తొలకరి చినుకు వంటి చిరునవ్వు కనిపించినా, సజ్జనుడి స్వాంతమల్లే స్వచ్ఛంగా మెరుస్తూన్న చందమామ కనిపించినా,” అతని కంటికి తునుకు పట్టేది కాదు :

“ నీ చేతిలో చేయివేసుకొని ఉన్నట్లయితే, కొండంత నిశ్చింతగా నిద్రపోయేవాణ్ని ” అనుకొన్నాడు.

తల్లితనాన్ని ఆమెలో దర్శించుకొన్న దివ్యమడియలన్నీ గుర్తుకొచ్చాయి. రాగానుబంధాలను అధిగమించిన ఆ మాతృకాస్వరూపం గుర్తుకొచ్చిందతనికి. తను శిశువుగా మారిన సన్నివేశాలూ గుర్తుకొచ్చాయి.

“ దేవీ ! ఉన్నతమైన నీ వ్యక్తిత్వం ముందు నేను శిశువును, విన మ్రుణ్ణి అయి, నీకు నమస్కరిస్తున్నాను ” అన్నాడు.

ఆమెను తలచుకొన్న ప్రతిసారీ, జన్మజన్మల నుండి తెలిసినవారిని తలచుకొన్నట్లుగానే ఉన్నది దేవయ్యకు. ఆమెలో ఈశ్వరత్వాన్నీ, ఈశ్వరునిలో ఆమెనూ చూశాడు దేవయ్య.

“ నీవు నా చెంత లేనిదెప్పుడు ? అహర్నిశలూ నీ సన్నిధి నన్ను తేజస్వంతుని చేస్తూనే ఉన్నది. నేను నీలోకి, లోలోనికి, అంతర్ముఖుడనై ఉన్నప్పుడు, సత్య శివ సుందర మూర్తివై, నా మనోనేత్రం ముందు సాక్షాత్కరిస్తావు ” : అన్నాడు దేవయ్య.

“ నేను నీ అడుగుజాడలలో నడిచే భక్తపరాయణుడిని ” అన్నాడు నిర్భయంగా.

“ ఒక దేవతకు కొడుకుగా జన్మించినందుకూ, మరొక దేవతను సహచరిగా పొందినందుకూ, ” సర్వేశ్వరునికి వందనాలు సమర్పించుకొన్నాడు దేవయ్య.

*

*

ఈ సజీవ కథా రూపకంలోని పాత్రల పేర్లు దేవయ్య, దేవమ్మ. పాత్రదారుల పేర్లు - బాలకృష్ణారెడ్డిగారు, రంగనాయకమ్మగారు. నటీనటులిద్దరూ ఈ జీవ నాటకాన్ని 54 సంవత్సరాలపాటు అద్భుతంగా ప్రదర్శించారు. ఈ ప్రదర్శనాన్ని దర్శించినవారందరూ “ అద్భుతం, అనన్యం ” అన్నారు. అందరూ సుఖాంతమవుతుందనుకొన్నారు, కానీ, దర్శకుడు విషాదాంతం చేశాడు, నాయికను తెర వెనుకకు పిలిపించుకొని :

జీవితమంటే ఒక నిరీక్షణ :

జీవితమంతా ఒక నిరీక్షణ ! !

జన్మకోసం నిరీక్షణ, ఉనికికోసం నిరీక్షణ, మనికి కోసం నిరీక్షణ, మనసు కోసం నిరీక్షణ, ముక్తికోసం నిరీక్షణ :

ఈ నిరీక్షణలన్నీ బాహ్యమైనవీ, అంతరికమైనవీ కూడా! కొన్ని అందరికీ తెలుస్తాయి, ఇంకొన్ని కొందరికే తెలుస్తాయి.

ఈ బహిరంతర రంగాల వెనుక గల అంతరాంతరాంత రంగంలోని జీవుడు, మరొక నిరీక్షణలో నిమగ్నమై ఉన్నాడు. అదే అసలైన నిరీక్షణ - నిరీక్షణావశ్యకత లేని నిరీక్షణ - దివ్యస్థితికోసం నిరీక్షణ : ఆ దివ్యస్థితికి మనుషులు పెట్టుకొన్న పేరు “మృత్యువు”.

జీవితం వేరూ మృత్యువు వేరూ కాదు. జీవితంలోని ఒక భాగమే మృత్యువు. జీవరేఖ, మృత్యురేఖ, జమిలిగానే ప్రయాణం చేస్తూ ఉంటాయి. తొలిరేఖ ఒక స్థితిలో ఆగిపోతుంది. మలిరేఖ గమ్యస్థానం చేరుకొంటుంది.

“ ఈ చరాచర జగత్తులో ఏదీ శాశ్వతం కాదు. ఏదీ నిత్యంకాదు. ప్రతిదీ ఏదో ఒకనాటికి నశించవలసిందే : రూపుమాసి పోవలసిందే : ఇలా పోవడాన్నే “ మృతిచెందడం ” అంటున్నారు. జీవించే అర్హత ఉన్నవారికే మరణించే అర్హత కూడా ఉంటుంది. సర్వోత్తములైన వారిని, మృత్యువు ఎత్తి చూపుతుంది. మరణం ఒక నికషోఫలం వంటిది. మంచి చెడ్డల తారతమ్యాన్ని మరణం ఇట్టే తేల్చి పారేస్తుంది .... ఎందరెందరో బంధువులు, మిత్రులు, హితులు, నీ ఇంటికొచ్చినప్పుడు సంతోషంతో స్వాగతం చెబుతావు. అలాగే మృత్యువును కూడా, నీ మిత్రునిలాగా ఎందుకు చూడలేకపోతున్నావు ? ఎందుకు స్వాగతం చెప్పలేకపోతున్నావు : ఏదో ఒక నిర్దేశిత క్షణాన, మిత్రుని లాగానో, హితునిలాగానో, బంధువులాగానో, అభిధిలాగానో, అఖరుకు నీ శత్రువు లాగానో, మృత్యువు నీ ఇంటికి రాక తప్పదు. మృత్యువు ఏ రూపంలో నీ ఇంటికి రావడమనేది - మృత్యువు పట్ల నీ వలంబించే ధృక్పథం మీద ఆధారపడి ఉంటుంది. మృత్యువు నీకు బంధువు : నీకు హితవరి, నీకు స్నేహితుడు .... మరణం తుది నిద్ర కాదు. అది తొట్ట తొలి మేలుకొలుపు. ”

(సశేషం పుస్తకం నుండి, పుటలు 107, 108)

*

*

నిజమేగానీ మనఁదరం మనీషులం కాము. మామూలు మనుషులం. మామూలు మనుషులకున్న సుఖదుఃఖాలన్నీ మనకూ ఉన్నాయి. కాకపోతే కొంచెం తేడాతో.

ఒక మంచి జరిగినప్పుడు “అహ” అనుకోవడం, ఒక చెడు జరిగినప్పుడు “అయ్యో !” అనుకోవడం సహజం. అతీత సహజమేమిటంటే - ఈ అహ, అయ్యోలను అదుపులో ఉంచుకోవడం.

*

*

దేవయ్య దేవమ్మల కథను, మనం హఠాత్తుగా అపివేశాం. దర్శకుడా రూపకాన్ని విషాదాంతం చేశాడనుకొన్నాం.

ఈ రూపకంలోని పాత్రలూ, పాత్రదారులూ, దాదాపుగా వొక్కరే : యాభయ్ నాలుగేళ్లపాటు, అసామాన్య సాంసారిక జీవితానుభవానంతరం, రంగనాయకిగారు, రంగంనుండి నిష్క్రమించారు. ఈ మహాప్రస్థానం జరిగి కూడా, దాదాపు ఒక దశాబ్దం కావస్తోంది. ఈ దశాబ్దకాలంలోనూ, ఒక్కొక్కణం ఎంత నిడివిగా సాగిఉంటుందో రెడ్డిగారి నడగలి, రెడ్డిగారే చెప్పాలి.

ఈ రెండు క్రియల్లోనూ, వొకటి జరుగుతుంది - అది మనం అడగడం. రెండవది జరగదు - అది రెడ్డిగారు చెప్పడం :

చెప్పడానికి చాలా మార్గాలున్నాయి. రేఖలు, రంగులు, అలాపనలు, సౌఁజ్జలు, మాటలు, మొదలై నవి. చాలా అనుభవాలు ఈ అభివ్యక్తికి తోబడే ఉంటాయి. కానీ, కొన్నికొన్ని అనుభవాలు, అనుభూతులు, ఈ ప్రతీకల నన్నింటినీ ముంచివేసి, వరదలాగా పొంగులెగసి, నభోమండలాన్ని తాకుతూ ఉంటాయి. అప్పుడు మానం తప్ప, కన్నీరు తప్ప, ఇంకే ప్రతీకా కనబడదు.

భార్యా వియోగాన్ని. ఈ రెండు ప్రతీకలద్వారానే బాలకృష్ణారెడ్డిగారు చెప్పారు, చెబుతున్నారు.

అందుకొన్నవారు - నిస్సందేహంగా చాలా కొద్దిమందే ఆయిఉండాలి!

ఆ కొద్దిమందిలోనూ శ్రీమతి వేదవతిగారొకరు.

వేదవతిగారు నాకెంతగా తెలుసునంటే - అంకెల్లోనూ, అక్షరాల్లోనూ, అయితే - సుమారుగా ఏడెనిమిదేళ్ళుగా. ఈ రెంటినీ అసింటాగా ఉంచితే - “చాలా” కాలంగా.

ఇప్పుడీమె, నాకు అక్కయ్య !

ఈ అక్కగారు రాసిన పుస్తకాలన్నీ చదివాను, అన్నీ బాగున్నాయి. “ముంగిటి ముత్యం” మరీబావుంది. ఆ పుస్తకం చదువుతున్నంతసేపూ, నాకు “అమ్మ” కనిపించింది. అప్పటికే అమె అక్కగారయిపోయిందికానీ, లేకపోతే - “అమ్మా” అని పిలిచి ఉండును.

ఈ అక్కగారు, బాలకృష్ణారెడ్డిగారి మానం విన్నారు. కన్నీరు కన్నారు. తను విన్నదానికి కన్నదానికి అక్షర రూప మిచ్చారు. ఆ రూప చిత్రణం - ఇదిగో - ఈ “స్మృతిగీత”గా మన ముందున్నది.

తెలుగులో స్మృతి రచనలున్నాయికానీ వాటిసంఖ్య చాలా స్వల్పం. అవన్నీ కవితలుగా, కావ్యాలుగా, పద్య గ్రంథాలుగా ఉన్నాయి. లేఖరూపంలో ఉన్నాయా? నాకు తెలిసినంతలో లేవు. ఆ తరహా రీతికి, మా అక్కగారే శ్రీకారం చుట్టారన్నమాట !

ఈ కోవకు చెందిన రచనలు చేయడంలో ఉన్న క్లిష్టత, అనుభవించిన వారికి గానీ తెలియదు.

ఇందులో 54 లేఖలున్నాయి - 54 సంవత్సరాల దాంపత్య జీవితానికి గుర్తుగా. ఈ లేఖలన్నీ, బాలకృష్ణారెడ్డిగారు, తన అర్థాంగికి రాసినట్లుగా ఉన్నాయి.

అంటే, ఇవి రాస్తున్నప్పుడు - వేదవతి వేదవతి కాదు. బాలకృష్ణారెడ్డి గారయిపోయింది. మా అక్కగారికి పరకాయ ప్రవేశ విద్య తెలుసునన్న అనుమానం “ముంగిటిముత్యం” చూసిన నాడే కలిగింది. అది అనుమానం కాదనీ, సత్యమేననీ, ఈ ‘స్మృతిగీత’ రుజువు చేసింది !

ఈ “గీత”ను నేను తడి కళ్ళతోనే చదివాను. తడిగుండెతోనే అనుభవించాను, ఇందులోని అన్ని సన్నివేశాలూ, నా అనుభవంలోనివే ! బాలకృష్ణారెడ్డిగారిలాగే, నేనూ నా దేవమ్మను పోగొట్టుకొన్నాను - 34 ఏళ్ళ ప్రమోదతప్త జీవితానంతరం. ఈ దేవమ్మ పాత్రధారిణి అసలు పేరు “కాంతం” - నాకు “కాంతంమ” !

అర్థాంగిలో అమ్మను చూడడం గొప్ప అదృష్టం ! బాలకృష్ణారెడ్డిగారు అక్షరాలా అలాంటి అదృష్టవంతులే ! ఈ “అమ్మతనం” తననిండా పండించుకొన్న బాగ్యశాలిని రంగనాయకిగారు. అమ్మతనంలో అనురాగం, అప్యాయత, అర్పితలు అగ్గలంగా ఉంటాయి. అవి - అడుగడుగునా, ఆచరణలో కనబడతూనూ ఉంటాయి.

ఏకాభిప్రాయాలున్నవారి మధ్య స్నేహం కుదరడం సులభం. ఆ మిత్రత్వం కలకాలం ఉండడమూ సులభమే :

అక్కడక్కడో, మనకు తెలీని ఏ దివ్యలోకంలోనో ఉన్న రంగనాయకి గారూ, కాంతమ్మగారూ ఈ సరికే స్నేహం కలుపుకొని ఉంటారు తమ తమ మధురానుభవాలను కలబోసుకొంటూనూ ఉంటారు.

విషయమేమో వియోగమేగానీ - ఎక్కడా విషాదం ద్వనించకపోవడం నాకు ఆశ్చర్యంగానే ఉంది :

ఏమయి ఉంటుంది ?

బహుశా ఇలా అయిఉండాలి :

తన దుఃఖాన్నంతా, ఈ లేఖల మూలంగా - రంగనాయకిగారికి గుర్తు చేయడంద్వారా, ఆ తల్లి మనస్సును కష్టపెట్టటం పై. బి. రెడ్డిగారికి ఇష్టం ఉండదన్న సత్యాన్ని వేదవతిగారు గ్రహించి ఉండాలి. తను లేకున్నా, తన జ్ఞాపకాలతోనే, తన కన్నయ్య కుదురుగా ఉన్నాడని, రంగనాయకిగారను కోవడమే శ్రీ పై. బి. రెడ్డిగారి ఉద్దేశమూ అయి ఉండాలి

శిలాసదృశమైన నిశ్శబ్దంలోకి, ఓ చిన్న శిల్పశబ్దం అడుగు మోపి,

అతి గాఢమైన అంధకారంలోకి, ఓ చిన్న మిణుగురు చొచ్చుకొచ్చి,

సాంద్రాంధకారాన్ని దీప్తిమంతం చేసి సజీవశిల్పాన్ని దర్శనీయం చేసినట్లు - నాకనిపించింది :

ఒక్కొక్క లేఖ - ఒక్కొక్క జలతారు దీపం :

కాంతాలయ

హైదరాబాదు - 500457

28-1-1990

ఇదీస్పందన

స్పందన సాహితీ సమాఖ్య 70 వ ప్రచురణ యిది.

21 వ యేడలో అడుగుపెట్టిన స్పందన తనదంటూ ఒక
ఒరవడిని సృష్టించుకుని, ఎన్నో ఒడిదుడుకులు అధిగమించి
సాగిపోతోంది. తానెన్నుకున్న జాట గ్రంథ ప్రచురణం.

ఏ వేదవతిగారు అంధ్ర పాఠకలోకానికి చిరవరిచితులు.
సామాన్యమైన కథా, నవలా రచన తోలికి పోకుండా, ఒక
ప్రత్యేకమైన శైలిని తనదాన్నిగా చేసుకుని ఇప్పటికే
ఈ రంగంలో ఒక విశిష్ట స్థానాన్ని పొందారు. వీరి రచనలు
“తెలుగు వెలుగు”, “సామెత”, “ముంగిటి ముత్యం”, “సరళి”
గతంలో మా ప్రచురణలుగా వెలువడి పఠితల, విమర్శకుల,
పత్రికల ప్రశంసలు పొందాయి.

ఇప్పుడు వెలువడుతున్న స్మృతిగీత గూడ తెలుగు సాహిత్యంలో
ఒక అణిముత్యంగా వెలుగొందగలదని ఆకాంక్షిస్తూ .... మాకీ
అవకాశమిచ్చిన శ్రీమతి వేదవతిగారికి కృతజ్ఞత లర్పిస్తున్నాము.

శ్రీమతి వేదవతి

ప్రధాన కార్యదర్శి

స్పందన సాహితీ సమాఖ్య

అందరికీ అభివందనాలు

జీవన్మరణాలను రమ్యమైన వింతలుగా దర్శించి
ఈ “స్మృతిగీత” కు ఒక తాత్వికసేవధ్యాన్ని -
“జీవనగీత” గా అందించిన వివేచనాపరులు -
సుహృద్భరులు డా॥ బెజవాడ గోపాలరెడ్డిగారు -

నాపైన ఆదరంతో “స్మృతిమాధురి”ని అందించినవారు -
పలికినదంతా కవిత్వం అయితే, అసలు కవితే తనకు
చిరునామా అయితే - ఆ నిలువెత్తు కవితామూర్తి -
అచార్య సి. నారాయణరెడ్డిగారు -

అమ్మమ్మ, తాతగారల మధ్య ఉండే అత్యయరాగాలను -
స్వయంగా ఎరిగిన స్పర్శానుభూతితో - ‘స్మృతిగీత’ను
‘వియోగగీత’గా పరామర్శించిన విదుషి డా॥ సుమతీ
నరేంద్రగారు -

జీవరేఖలోనూ, మృత్యురేఖలోనూ అనురాగదీపమే
పెలిగించుకొంటూ ‘స్మృతిగీత’ను ఆర్ద్రంగా చదివి -
“అమృతగీత” ను అలపించిన మనస్వి డా॥ రావూరి
భరద్వాజగారు -

కలాన్నీ, కుంచెనూ శబ్దార్థాలవలె మేళవించగలిగిన
ప్రతిభాశాలి - “స్మృతిగీత”కు ముఖపత్రరచన చేసిన
శ్రీ శీలా వీర్రాజుగారు -

జీవితంతోపాటు - నా సాహిత్య జీవితాన్ని, పుస్తక
ప్రచురణ వ్యయప్రయాసల భారాన్నీ కూడా పంచు
కొంటున్న బ్రతుకుతోడు శ్రీ సి. కృష్ణరావుగారు -

ఒక మంచి పుస్తకం అచ్చువేయడం అంటే ఆక్షరసరస్వతిని
అర్పించడమే - అన్న నమ్మకంతో ముందుకు సాగుతున్న
స్పందన సాహితీ సమాఖ్య సారథి, నా రచనలను
అభిమానంతో అచ్చువేస్తున్న మిత్రుడు శ్రీ గుత్తికొండ
సుబ్బారావుగారు -

ఈ రచనలో, నా ఆలోచనలకు భాష్యం చెప్పినట్లుగా
అనిపించి - మధ్య మధ్య నేను వాడుకొన్న శ్లోకాలు,
పద్యాలు, పదాలను రచించిన-గీర్వాణాంధ్ర మహాకవులు-
అజ్ఞాత జానపద గేయకర్తలు -

పుస్తకాన్ని సుచ్చటగా ముద్రణ చేసి ఇచ్చిన స్పందన
ప్రింటర్స్ వారు -

ఆందరికీ కృతజ్ఞతాభివందనలు

సి. వేదవతి

పాతిగ్గిత

ఈ ప్రపంచమున ఒక దినము నవ వధూ వేషమున
వచ్చి నీవు నా ప్రక్కన నిలచితివి —
ఉంచితివి నా హస్తమున కంపించు నీ హస్తమును
అది కేవలము ఒక్క ముహూర్తమున సంభవింపలేదు !
అనాది కాలముగ దాని ఏర్పాట్లు జరుగుచుండెను
ఇద్దరి సమ్మేళనమున మన మిద్దరము సంపూర్ణుల మగుదుము
ఈ ఆశను వహించియే బహు యుగములుగ వచ్చితిమి —

నీవు నా జీవితంలోకి ప్రవేశించటం ఒక సౌందర్యమయమైన సన్నివేశం :
ఎన్నాళ్లకైనా, ఎన్నేళ్లకైనా, తలచినంతనే నన్ను వివశుణ్ణి చేసే సన్నివేశం :

నిన్ను గురించిన స్మరణ సుగంధాలు జన్మాంతర పరిమళాలను పొదుపు
కొన్నట్టివి — మాటి మాటికీ నన్ను స్పృశిస్తూ — మనస్సుకు చందనపు పూలలు
అలడుతూ :

చల్లనై యున్న నా హృదబద్ధమునుండి
తలవని తలంపుగా నొక్క లలితగీతి
జాలువారి యీ మంజులొషస్సువేళ
విరిసికొన్నది మంచు తుంపురులయందు !

నీవు నా బ్రతుకు జోడువైన దివ్యక్షణంనుండి ఎన్నెన్ని పరిమళాలు
ఈ జీవితంలో : నిత్య మాతనంగా అగుపించే ప్రౌద్ధ పొదుపులాగు, నిన్న
మొన్నటి రాగ మాధుర్యాల కలకండ కుప్పలలాగు — నన్ను తరుముకు వస్తున్నవి-
స్మృతిరేఖలు ఎన్నో : మరెన్నో :

అనాటి తొలి చూపు తొలకరింతలు, తలచినంత మాత్రంచేతనే చేరవచ్చి
నన్ను పులకాంకితుని చేస్తున్నవి. నా అంతరాంతర సీమలనుండి ప్రభవించి
వచ్చిన కల్పనామూర్తివలె కనుపించావు నీవు — ఆ తొలి దర్శనపు వేళ :
పచ్చని కొబ్బరాకులు చుట్టిన మంగళ వివాహ మంటపంలో — తెరకు అవలగా
నీవు :

తెమ్మెర తెర ఒకటి వీచి ఈ తెర ఒకింత తొలగరాదో ! - అనుకొంటున్న
నా మదిలో ఏదో ఒక మధురాలాపన ! వ్యక్తత తెలిసి, ఇంతవరకూ నా ఎరుకకు
రాని ఒక ప్రియ భావన !

అంతలో, మంత్ర ఘోషల మధ్య, మంగళ వాయిద్యాల మధ్య—
నీ మృదుల హస్త స్పర్శ—నా నడినెత్తిపై న—నా చేయి నీ శిరస్సపైన !
అది ముహూర్తవేళ ! నా జన్మను తరింపజేసిన దివ్య సుముహూర్తవేళ !
ఒక్క ముహూర్తకాలం మేను పులకిలెత్తి గాంగర్పురి అయిన వేళ !

ఆ ముహూర్తమునం దద్భుతావహముగ
నీ కటాక్షేక్షణావళి నిశిత విశిఖ
వితతి తాకగ మన్ననో విహగ మపుడె
పల్లటిలి వాలె నీ పాద పద్మ యుగళి !

మన ఇద్దరిమధ్యా తెరను ఎత్తివేసి, మనకు నవజీవన భావన ద్వారం
తెరిచిన వేళ—ఓరగా తల ఎత్తి నన్ను నీవు చూచిన వేళ !

ఆ క్షణం తాలూకు అద్భుతానుభవం—ఇంతకాలంగా నా హృదయాన్ని
పొదువుకునే వుండిపోయింది, మరపు తెరల మాటుకు పోని ఆ మధురతి
మధురస్మృతి మనసు పొరలమాటున పదిలంగా నిలిచిపోయింది !

నా తపః ఫలము నా పున్నెముల పంట
మూర్తి కట్టిన యబుల నిను కాంచినాను !
అలనాటి ఆ చూపు అలరింపులే
వెన్నడి వెన్నాడి మురిపించు నన్ను !

ఇట్టి దట్టి దనరాని అత్యయతా ముద్ర ఏదో ఆ క్షణాన నాటుకొన్నది
నా హృదయాన ! ఇన్ని సంవత్సరాల అనంతరం—ఇప్పటికీ తలచి వుండల్లా,
నిత్యనూతనానుభవమై నన్ను పరవశుణ్ణి చేస్తున్నది !

నిన్ను అట్లా చూచిన తొలి క్షణం తాలూకు పరిమళం నన్ను ఈ జన్మ పర్యంతమూ వెన్నాడుతూనే ఉన్నదని అన్నానా ? ఆ దివ్యముహూర్తకాలంలో నాలో చెలరేగి వచ్చినవి ఎన్నో అపురూప భావనలు :

అమృత వర్షిణివి నీవు ఆనంద
రస నిర్ఘ్రిణివి నిజము !
దివ్యలోకములన్ని చాటుకొని వచ్చి
నా జన్మ తరియింప నరుడెంచినావు !

ఇంతటి పవిత్ర భావం అంకురించింది నా హృదయాంతరంతో ! ఇట్లా అనిపించడం నాకేనా? అనాదిగా అర్హులైన బంధ బద్ధులైన వధూవరులందరికీనా! ఇదేమిటి ఈ విచిత్ర అనుబంధ స్ఫురణ ! కొందరు కవులు వర్ణించినట్లు ఇది తొలి చూపులోనే అంకురించే ప్రణయ భావమా ! లేక, ఇక్కడ - ఇప్పుడు - మన ఇద్దరినీ దంపతులు కమ్మని అనుసంధానం చేస్తున్న పురోహితుల ఆశీర్వాచన ప్రభావమా !

ప్రియాతు సీతా రామస్య దారాః పితృకృతా ఇతి
గుణై రూప గుణై శ్చాపి ప్రీతిర్భూయో ప్యవర్ధత.

మొదట రామునికి సీత నాయనగారు కూర్చిన భార్య అని ప్రియురాలు అయినది. అట్టి ప్రేమాంకురాన్ని ఆమె తన సౌశీల్యాది గుణముల చేతను, సౌందర్యాతిశయం చేతను వర్ణిల్ల చేసినదని భవభూతి దంపతి ప్రేమను గురించి సుమనోహరంగా వర్ణిస్తాడు !

అట్లే - సీతకు రాముడున్నూ ప్రాణముల కన్న ప్రీయుడైనాడట ! ఆ విధంగా ఒకరి మీద మరొకరికి పెనవేసుకొన్న ప్రీతియోగం ఆ ఇరువురి మనస్సులకే ఎరుక అయినది. అది ఇట్టి దట్టి దనరాని అనురక్తి విశేషం !

ప్రేమా, ప్రణయం, అనురాగం, స్నేహం - ఈ అన్నిటికీ ఏవో ఏవో అర్థాలూ, నిర్వచనాలూ చెప్పతారు. అవన్నీ నాకు అంతగా తెలియవు. వాటిని గురించి నేను అంతగా ఆలోచించనూ లేదు. కానీ, ఇవన్నీ కలిపి మూట కట్టిన అద్భుత ప్రపంచమేదో ప్రత్యక్షమైనట్టైనది - నిన్ను తొలిసారి చూచుకొన్న క్షణాన !

ఇది నిజంగా సంభవమేనా : ఆ క్షణం వరకూ నిన్ను ఎరుగని నేను,
నే నెవరినో ఎరుగని నీవు : ఒకరినొకరం చూచుకొన్న క్షణంలో అంతటి
అత్యామనంభావం కలగటం ఎంత గొప్ప సంఘటన !

మన ఇద్దరకూ వివాహం నిశ్చయమైన నాటినుంచీ నా మనస్సులో ఎన్నో
మధురోహాలు ముసురుకొన్న మాట నిజమే : నిన్ను గురించి ఎన్ని ఊహ
ప్రోహాలు చేసుకొన్నాను !

నీవు ఎట్లా ఉంటావు : పసిమి చాయలోనా : శ్యామ వర్ణంలోనా ?
నీ రూపురేఖలు, ఆలోచనలు, ఆభిరుచులు — ఎటువంటివో : నేను ఎరుగకనే,
నా జీవన సహచరిగా ఎన్నిక కాబడిన నిన్ను గురించి నా మనసునిండా తేనె
ప్రోనల వంటి ఊహల ఊటలు !

ఇవన్నీ, మన తరం నాటి వ్యవస్థనుంచి మనకు అంది వచ్చిన అనుభవాలు,
ఇటువంటి అనిర్వచనీయమైన అనుభూతిని ఈ తరంలోని యువతీ యువకులు
ఊహించనైనా లేరు : ఒకరి నొకరు చూచుకొనీ, కలసి మెలసి తిరిగీ, ఒకరంటే
ఒకరు ఇష్టపడీ, మోజుపడీ — ఆ తరువాతనే దంపతులు అవుతున్న ఈ కాలానికి,
మన కాలానికి ఎంతటి వ్యత్యాసం !

వీళ్లతో పోల్చుకొంటే మనం ఎంతటి ప్రాచీనులం : — అనిపిస్తుంది :
అయినా, ఆ తరతరాల ప్రాచీనత నుంచే పుట్టుకువస్తున్నది ఈ అనుభూతి
తరంగం :

ఈ మహద్వైత భావ మింతగా కుదిరినది హృదిని !

నీవు తొలినాడు నా మనో నిభృత వీధి
జన్మ జన్మాంతర పునీత సంస్కీయా ప్ర
ణీత మానంద శకలము నీ మనోజ
లేజ సంస్పర్శ కలిమి వెల్లించినావు !

ఒక అమృత క్షణాన నిన్ను అట్లా ఆత్మీయంగా సాక్షాత్కరింప
చేసుకొన్నాను. ఆ నవ వధువు వేషంలో నీవు అప్పుడే విరిసిన నందివర్ధన
కుసుమంవలె నాకు దర్శనమిచ్చావు. కించిదవనత వదనంతో వాఙ్మూలములు
చూస్తూ వుంటేవి : సిగ్గుతెరలు ముసురుకుని వచ్చి నీ చెంపలకు గులాబీ పూతలు
అద్దుతున్న భ్రమ కలిగింది నాకు. ఇది ఎంతటి రస నిర్భరమైన సన్నివేశం ,
నీ వదనంలో చివరించిన లజ్జా దరహాన రేఖలను నోసేలి నిండుగా నింపుకొన్నాను
తృషామూర్తినై !

అంతులేని నీ మృగత్వం గుండె లోతులను తాకి పరవశుణ్ణి చేసింది నన్ను.
నీ వదనంలో ఉట్టిపడే లాలిత్యం నన్ను నిలుపునా కదిలించి వేసింది : అడుగో !
ఆ క్షణంలోనే—ఎన్నో ఎన్నో సుకుమారమైన ఊహలు చుట్టుముట్టి నన్ను
అర్ధ్రతామూర్తిని చేసివేశాయి :

ఎవరవు నీవు : నన్ను ఉద్ధరించటంకోసం ఏ దివ్య లోకాలనుండో
దిగివచ్చిన దేవతవా నీవు !

చిత్రమైన ఊహల మాలికలు : నీవు ఎవరవూ కావు : నీవు నా ఆత్మవు !
ప్రాణశక్తివి : జన్మ జన్మాల తపఃఫలంగా నా ముందు ఇట్లా సాక్షాత్కరించావు !

నిన్ను ఏ సుకుమార కుసుమ సౌరభాలతో పూజించుకోను : మనోవాక్కాయ
కర్మలన్నిటితోనూ నిన్ను ఎంత బ్రద్రంగా కాపాడుకోను !

తత పురాకృత కర్మానుగతి మదీయ
భాగ్యము వినిర్ణయము చేయు బ్రహ్మముదల
ననుసరించిరి నాదు పిత్రాదు లగ్ని
సాక్షికంబుగ నిన్ను నా చాన చేసి !

బ్రహ్మ మన బ్రతుకు ముడులు రచిస్తున్న వేళ-నా గుండెలో ఇన్నిన్ని
ఊహల పోహళింపులు :

ఒక్క ముహూర్తకాలం—నీవు కనురెప్పలు ఎత్తి చూచి చూడనట్లు
నన్ను చూచావు. ఆ అరక్షణంలో—నీ ఆరవింద నయనాలకు నా రూపు
చిక్కి వుంటుందా :

సిగ్గుతో, సంకోచంతో—నీవు నన్ను తేరిపార చూడకనేపోతివి :
చూడకపోయినా, నన్ను గురించి నీవు ఏమని అనుకుంటున్నావో : మాటి మాటికీ
నీ కపోలాలను స్పృశిస్తున్న ఆ కెంపుల రంగులను అడగనా ?

నాలో సందడిస్తున్న ఈ తలపులన్నీ నీకు అవగతమయ్యేనా ? నా పట్ల
నీకున్నా ఇంతటి ఆత్మీయ భావం కలిగేనా ? నా గుండెలలో బొంగుకు
వచ్చిన ఈ అద్భుతమైన రాగ తరంగిణి నిన్ను చేరి స్పృశించేనా ?

పెళ్ళిపీటలమీద కూర్చున్న నీవు నన్ను గురించి ఏమేమి తలిచావో
తెలియదుకానీ, నీవు మాత్రం నాకు ఆ క్షణంలో—

ఇద మిథమని నిర్ణయింపగా రానిదే
కోర్కీయో రూపు గైకొన్న యట్లు
జన్మ జన్మాంతర సంగతమైన యా
శా బలం బవధికి సోకినట్లు—

నా మనస్సున ముద్రపడటం మాత్రం నిజం : ఆ ముద్ర—అర్థ శతాబ్ది
తరువాత—ఇప్పుడు కూడా నా గుండెలో సుస్థిరంగా నిలచి వుండటం కూడా
అంతే నిజం : తదాదిగా, నా హృదయం క్షీరసాగరం కావడం కూడా నిజం :

ఏకాంత వేళల ఎన్నో పురాస్కృతులు పాత చుట్టూవలె చేర వస్తాయి. ఒక్క నిమిషంపాటు కనులు మూసి కూర్చున్నానా - ఆ నాటి జ్ఞాపకాలు అంచెలంచెలుగా వచ్చి చేరి అక్షరాల్లా ప్రవహిస్తాయి.

కర్పూర పరాగాలు : మన చుట్టూ అగర్భతల పరిమళాలు ఆ కళ్యాణ వేదికపైన : పురోహితులు మన చేత ఏవో విధులు ఆచరింప చేస్తున్నారు, మంత్రాలు ఉచ్చరిస్తూ ఏదో పరమ పవిత్రమైన బంధాన్ని మనకు అనునంధింప చేస్తున్నారు.

నా చేతిలో నీ చేయి మృదువుగా : నీ చేతిని అందుకొంటున్నప్పుడు - సీతారాముల పురాణ దాంపత్యదివ్యాంశ విశేషమేదో మన ఇద్దరనూ పొదువు కొన్నట్లయినది

ఇక మీదట నీవు నాకు సహధర్మచారిణివి : నాకు తోడు నీడవు : కష్ట సుఖాలలో నన్ను సదా అంటిపెట్టుకొనే స్నేహితురాలవు !

నీ చేతిని నా చేతిలో పెట్టి -

ఇయం ....మమ సుతా సహధర్మచరీ తవ

ప్రతీచ్ఛ చై నాం భద్రంతే పాణిం గృహ్ణీష్వ పాణినా !

అని నన్ను కన్నవారు నా చేతిలో ఊదినట్లైనది :

“ సఖాయా సత్తపదా బభూవ ”

“ సాత్త పదీనం సఖ్యం ”

మన ఇద్దరి చేత ఏడడుగులు కలిపి నడిపించారు : ఎప్పటికీ విడిసడనీయని స్నేహాన్ని మనకు సిద్ధింప చేశారు :

అంతేకాదు -

“ పరస్పరాశ్రయేన దీప్యమానా ”

పరస్పరాశ్రయం చేత మన ఇద్దరకూ శోభ కలగలి : ఒకరి వల్ల మరొకరికి దీప్తి సిద్ధించాలి : ఈ ఆలంబన బలం - మన బ్రతుకు బాసటగా సాగిపోవాలి. ఇంతటి దివ్యమైనది కావాలి ఈ మన స్నేహం - అంటూ ఆశీర్వదించారు.

నీ చీర చెరగునూ నా ఉత్తరీయపు అంచునూ కలిపి బ్రహ్మముడి వేశారు.

పగడపు మోవి కెంపులకు బైపయి
దాగుడుమూతలాడు లే నగవు గులాబి పూ
సరమునన్ విరి మల్లెలు దాపినట్లు దోపగ,
బతి యుత్తరీయ మధుపర్కము గేల గ్రహించి,
వెంట జంటగ జను నమ్రభావము లనారతమున్ —

. నా మనస్సును అలరిస్తూ, మధుర స్పందనలను కలిగిస్తూ ఉన్నవి. పులకిత హృదయంతో నాలోన నేను పాడుకొన్నాను.

ఏ మంచి వేళలో పౌరోహిత స్వామి
ముడివేసెనో మధుపర్క చేలముల చేర్చి
బ్రహ్మయువో నీ బ్రహ్మముడి కనుచు
ఆ దివ్య క్షణములో గాఢానురాగాలు
అల్లుకొనెనటే అపురూప బంధాలు !

ఆ నాడు నా ఎదలో పొంగులెత్తి - ఇప్పటికీ సక్రొత్తగా అనిపిస్తున్న
ఈ దివ్యానుభూతి - నవ దంపతులందరికీ అనుభవంలోనికి వచ్చే విషయమేనా !

ఇదంతా, మనదైన అర్థ సప్రదాయానికి నిదర్శనంగా నిలుస్తున్న
ధార్మిక దర్శనమా ! మంత్ర బద్ధమైన ఈ వైవాహిక విధుల్లో ఇంతటి మహత్వ
పూర్ణమైన ప్రభావం ఉన్నదా ?

మంత్రఘోషకు వైవాహ వేళలందు
అంత శక్తి సమకూగునా యనుచు
తర్కించుకొనుదు నాలోన నేనె !
ఋషిప్రోక్తములు వైవాహ విధులు
ఆత్మ సంస్కారమున కాదిభూతములు
అట్టి సంస్కార బంధ మేదియో వచ్చి
పొదువుకొనె నటే నిన్ను నన్ను !

ఊపి ఊపి మనసు నొక్కొక్క వేదన
కావ్యమాను మరియు గానమాను !

హృద్గత గానంగా, అప్రయత్నంగా ఉబికి వస్తున్నది ఈ ఆలోచనాధార !
గుండె లోతున ఉద్భవించిన ఈ మౌన గానాన్ని ఎంత దూరంలో ఉన్నా, నీవు
వింటూనే ఉంటావని తెలుసు. వింటూ వింటూ, నీ కన్నులు చెమ్మగిల్లుతున్నాయనీ
నాకు తెలుసు.

నీ కన్నులలో రవ్వంత తడిని చూచినా, ఎందుకంత విచలితుడను
అవుతానో నాకే తెలియదు ! నీకు ఈ సంఘటన గుర్తు ఉండి ఉంటుంది -
నీ చేతిని నా చేతిలో ఉంచి అప్పగిస్తున్నారు మీ వాళ్లు. అప్పుడు నాకు
ఏమనిపించిందనీ !

చిన్న పూవును తెచ్చి చేత
పెట్టి నటులాయె నీ మృదుల స్పర్శ !
కరగ్రహణ మాత్రమున నే నొక్క
మాత్ర సిద్ధిని పొందినటుల
మహనీయ భావనలు ముసిరినవి మదిని !

అనురాగ రక్తిమతో నీ వంకకు చూచాను. ఇక ముందు నీవు త్రికరణ
శుద్ధిగా నా దానవు !

వచ్చిన నీ కన్నులలో ఆర్ద్రపు తళుకులను చూస్తూ విచలితుడను
అయినాను. ఎవరో ఎత్తుకొన్నారు పాటను - దయనీయంగా సాగదీస్తూ -

తల్లీ చేతులలోను తండ్రి చేతులనూ
అల్లిబిల్లిగ పెరిగెనమ్మా యీ బిడ్డ
మీ పట్టి గాని మా పట్టి గాడు !

నిన్ను అల్లారుముద్దుగా కని పెంచిన నీ కన్నవారి గుండెలలో దూసిలి
వచ్చిన జాలి పాట అది !

పోయి రా ముద్దులా ముల్లె మా తల్లీ
పోయి రావే చిలుక మురిపెంపు మొలక !

ఇన్నాళ్లుగా, కంటి పాపగా కాచి కాపాడుకొన్న తమ బిడ్డను ఒక అయ్య
చేత బెట్టి అత్తింటివారికి ఒప్పగిస్తున్న వేళ - కడుపు చుమ్మలు చుట్టగా, తర
తరాల తల్లితనం పాడుకొన్న అజ్ఞాత జానపద గీతిక : ఎంత కరుణామయం
ఈ సన్నివేశం :

నీ కన్నులలోని తడిని చూచి నేను నిలువలేకపోయినాను. ఎంతో
మృదులంగా, మధురంగా - నిన్ను ఓదార్చుకోవాలని తపన పడినాను. నీ కన్న
వారికి వలెనే - గారాబంతో, అనురాగంతో, కాపాడుకొన గలవాడను నీ వాడనని,
నీ తోడు నీడను నేనని, నీ చెవిలో గుసగుసగా చెప్పుకోవలెననీ అనిపించింది -
ఆ క్షణాన :

ఇప్పుడు, ఇన్ని వత్సరాల అనంతరం - ఏ జంటల పెళ్లి వేడుకను
చూస్తున్నా, అలాంటి ఆ అనుభూతి స్పందన గుండెను తాకుతుంది : నవ జీవన
వసంతానికై ఉత్కృష్టతతో కూడిన నిరీక్షణ ఒక పైపున, వదలి వెళ్ల వలసిన
చిరంతన బంధనాలు ఒక పైపున - చిత్రమైన మనఃస్థితి కదా ఇది :

కన్నవారికి వీడ్కోలు చెప్పవలసిన వేళ - రాచకన్యకలకై నా, కావ్య
నాయికలకై నా - ఈ బెంబేలుతనం తప్పలేదు : కణ్వాశ్రమంలోని పువ్వులూ,
లతలూ, పక్షులూ, వృక్షాలూ, లేళ్ళూ .... నెమళ్ళూ కూడా - దిగులుపడినాయట
శకుంతల వదలి వెళ్లేటప్పుడు : పరమ కరుణార్ద్రంగా వర్ణిస్తాడు కదా -
పెంపుడు తండ్రి కణ్వుని మనఃస్థితిని :

వలచి, వలపింప చేసుకొని, అంతులేని విరహ వేదన అనుభవించిన
కావ్య నాయికకు కూడా అత్తవారి ఇంటికి వెళ్లేటప్పుడు అంతటి అశ్రుధారలు
ఎందుకో :

తమ్ముల బంపుదున్నాః శతమ్ముల బంపుదు, రాజహంస పో
తమ్ముల బంపుదున్, బరిచి తమ్ముల గానన దేవతాలి జా
తమ్ముల బంపుదున్, ద్రుతగతమ్ముల నేనును సారణి ప్రపా
తమ్ముల వత్తు, విశ్వవిదితా, ముదితా ! మది తాపమేటికిన్ !

అంట్లా తల్లి సముదాయించితేనే కాని ఊరడిల్లదు గీతిక :

నన్ను గన్నమ్మ నా నాణెంపు సొమ్మా
చిన్న మాణిక్యమ్మ చింతించకమ్మా !

నీ కన్నుల నిలచిన అశ్రుఃజలం ఆ జాలి పాటకు చటుక్కున రాలింది :
నా గుండెను కరుణతో నింపింది :

ఈ సాయంత్రం ఒక్కడనే వచ్చి ఏటి ఒడ్డున కూర్చున్నాను. సహృదయుని మైత్రి వలె స్వచ్ఛంగా, నిర్మలంగా సాగి పారే నీళ్ల వంక చూస్తూ కూర్చున్నాను.

ఈ వారి శ్రీ మహాదేవ జాటాటవి
చిగురు చీల్చుక వచ్చు మొగలి రేకు
ఈ జల మైత్రితో భూజానుల యశః ప్ర
కాశే పాథస్తటాకంబు కయ్య
ఈ వారి రత్నాకరేంద్ర హేలాధృతి
వ్యాలంబి యుత్తరీయంబు చుంగు
ఈ జలమ్ము మహాషు కృంతన కృతి చిరం
తన మహా సుకృతంపు తరువు వేగు -

ఏటి నీటిని చూస్తే ఏదో సాహిత్య రాగం బయలుదేరుతుంది మనస్సులో! శ్రీరామునికి దర్శన మిచ్చిన గాంగ వారిని ఇంత హృద్యంగా వర్ణిస్తాడు విశ్వనాథ : ఈ ఏటి నీటిని చూస్తుంటే - తరుముకు వచ్చే తీయని జ్ఞాపకాలు ఎన్నెన్నో ! నీటి తరగలన్నా, పొంగులన్నా, నీకు ఎంతో ఇష్టం !

కథలు కథలుగా తరుముకు వచ్చే జ్ఞాపకాల స్మృతి పేటికను విప్పుకొని నీ ముందు పరచుకోవటంలోనే ఒక ఆత్మానుసంధాన స్థితిని పొందగలుగుతున్నాను. ఇదుగో, ఇప్పుడు మళ్ళీ ఆ నాటి నీ నవ వధువు రూపం ముగ్ధమోహనంగా నా కనుల ముందు దృశ్యమానం అవుతున్నది.

చిరు సిగ్గు మొలకల చిన్న వధువుగ నీవు
గేహమున అడుగిడిన యపుడె
నా హృదయ గేహమునకు
సామ్రాజ్య వైతి వపుడె దేవి !

నా అడుగులకు జోడు కలుపుతూ నీవు నా ఇంటి గడపను దాటి వచ్చావు! సరిగ్గా అప్పుడే నా హృదయ సీమనూ అధిష్టించావు. ఈ ఒంటరి బ్రతుకులోకి నాకు తోడు నీడగా ఉండటానికి వచ్చిన నా పాలిటి దేవతపు నీవు.

అర్థ బిందువు బ్రతు కింత దనుక
అర్థాంగముగ నీవు చేర వచ్చి
పూర్ణత్వమును కూర్చినావనుచు
మనసులో చెలరేగు నపురూప భావనలు !

వినయ శీలవై, కించిదవనత వదనంతో, నా ప్రక్కగా నడస్తున్న
విన్ను ఓరకంటితో చూచాను. ఒక సుప్రసన్నతాదీప్తి నీ ముఖాన్ని వెలగించి
వేస్తున్నది :

నీవు నీ లోలోపల ఇలా అనుకొంటూ ఉండి ఉంటావని
ఊహించుకొన్నాను. “ జంటగా అడగు పెడుతున్నాను గృహస్థ జీవితంలోకి.
ఇక ముందు ఈ ఇల్లు మా ఇద్దరిదీ. అన్యోన్యమురట్టులమై, మేము కష్టసుఖాలలో
కలిసి జీవించాలి, బ్రతుకు పండించుకోవాలి ”

నీవు అట్లా అనుకొన్నావన్నమాట అక్షరాల నిజమేనని ఆ తర్వాత
ఒప్పుకొన్నావు. ఈ విషయాన్ని నేను ఎట్లా ఊహించగలిగానో అని ఆశ్చర్య
పడినావు కూడా : అది ఎట్లా సాధ్యమైనదో చెప్పనా :

నన్ను నే నెరిగినట్లు నిన్ను చూచిన తరువాత నిన్ను ఎరిగిన వాడినైతినని
అన్నాను కాదా : అప్పుడు -

జన్మాంతరములుగా నిన్ను
నే నెరుగుదు నన్న తలపు
చిత్రముగ తాకినది హృదిని !

అత్యంతమైన అనురాగ బంధమేదో మన ఇద్దరినీ కలిపి కట్టివేసి
నట్లయినది : అప్పుడు నేను ఏమి చేశానో తెలుసునా : మనకు జోడు కలిపిన
ఈశ్వర శక్తికి వినయంతో విన్నవించుకొన్నాను ఇలా -

ప్రభూ : దయతో నీవు నాకు ఈ బ్రతుకు జోడును ప్రసాదించావు.
ఈమెను ప్రేమానురాగాలతో అభిషేకిస్తూ, కంటికి రెప్పవలె కాచుకోగలిగిన శక్తిని
కూడా నాకు ప్రసాదించు. ధర్మ మార్గంలో ఇద్దరమూ కలిసి ఈ జీవనయాత్రను
సాగించ గలిగిన నేర్పును కూడా అనుగ్రహించు ”

ఈ ప్రార్థనను ప్రభువు అంగీకరించిన కారణంగానే - అప్పటికి కప్పటికి -

అపరిమేయానురాగ తోయమ్ము తోడ
నీకు నిత్యాభిషేకంబు నెరపు చుందు
మధుర భావ పరంపరా మాల్యములను
నీ మనోహర గళమున నిలుపు చుందు !

తొలి ఉషస్సు తాల్చుకు లేలేత వెలుగు రేక వలె నీవు నా ఇంట అడుగు పెట్టావు. లేత తమలపాకు వలె పరమ సుకుమారంగా ఉండి బెదురు కళ్లతో మసలుతూ వుండిన నిన్ను చూచినప్పుడు అంతులేని కారుణ్య భావమేదో నా అంతరంగాన్ని కలచివేసేది.

ఇప్పటి వరకూ తల్లి దండ్రుల చాటు కూనవు. మాతా పితరులు నీ చట్టా అల్లకొన్న అనురాగపు ముడుల నుండి విడివడి ఈ క్రొత్త పరిసరానికి వచ్చావు. నీకు ఈ ఇల్లా, ఇంటిలోని వారూ క్రొత్త. నీ వారినీ, నీ స్నేహితులనూ వదలి నా ఇంటికి - నా బ్రతుకు పంచుకోవటానికి వచ్చావు. ప్రేమతో కూడిన అనుకంప తోనూ, అంతులేని కృతజ్ఞతా భావంతోనూ నిన్ను నా గుండెలో పొదుపుకోవాలని అనిపిస్తూ ఉండేది :

‘ గృహాన్ గచ్ఛ గృహపత్నీ యథానః ’

నీవు నాకు సహధర్మచారిణివి మాత్రమే కాదు ! నా స్వామినివి ! నా గృహానికి అధిపతివి ! నవ వధువుగా నీవు తొలిసారి నా ఇంట అడుగు పెట్టినప్పుడు - నా సర్వస్వానికి అధిపతిగా అహ్వానించుకొన్నాను.

ఇరుగు పొరుగు వారు, బంధు మిత్రులు - క్రొత్త కోడలివి నిన్ను చూడటానికి వచ్చి పోతూ ఉండేవారు. వతునయినవాళ్ళు నీతో పరియాచకాలు అడుతూ, నవ్వుతూ నవ్విస్తూ ఉండేవారు.

ఆ గడసరి మాటలకు - అప్పటికింకా పసితనం పూర్తిగా వదలని నీవు తెల్లబోయినట్లు కనుపించేదానవు. ఒక్కొక్కసారి నీవూ, ఆ హాస్యాలు అర్థం చేసుకొన్నట్లు విడి విడలనట్లు చిరునవ్వు దొంతరులు చిందించేదానవు. మరొక చమత్కారపు వాగ్భాషంతో - వారిని ఎదుర్కొనడం నీకు చేతనయ్యేది కాదు.

అప్పటి నీ ముద్దరాలితనం చూచి నేను నిలువునా కరిగిపోయే వాడను ! నిన్ను చుట్టూముట్టిన వారి హాస్యవలయాం నుండి నిన్ను ఎత్తుకుపోయి ఒక సురక్షిత ప్రదేశంలో దాచుకోవాలని అనిపించేది !

చిరు గాలి తరగకే చివురూగి నలుల
మాటి మాటికి నీవు ఉరికిపడగా చూచి
నా లోన చెలరేగు నపురూప భావనలు !

పుట్టి పెరిగిన నీమ విడచి వచ్చిన బేల
 కొత్త గడ్డిని చూచి బెదురుకొనునా !
 కన్నవారిని వదలి కదలి వచ్చెను తాను
 కొత్తవారల నడుమ మసలు నెటులు !
 ఎరిగి పెరిగిన పరిసరిమ్మలె వేరు
 బుద్ధి ఎరిగినదాది గురుతులవియే వేరు
 బెంగటిలునా తాను అని తలచి నేను
 కలతపడినానటు కొన్ని నాళ్లు !

అ నాదే నా మనస్సున ఒక సంకల్పం నాటుకొన్నది నీకు నేను భర్తనే
 కాదు - తల్లినీ, తండ్రినీ, తోడ పుట్టువునూ కావాలి అన్నిటినీ మించి
 ఆత్మీయుడైన స్నేహితుడిని కావాలి. ఆ ఆత్మీయత ఎంతటిదై ఉండాలంటే -
 నీ మనసులోని మాట ఎటువంటిదయినా, అనుమరిక లేక నాతో చెప్పకోగలినంత
 గాఢమైనదై ఉండాలి !

ఇప్పుడు - ఇంత కాలం అయిన తరువాత అల్లవాటి అపురూపపు
 అనుభూతులను నెమరువేసుకొంటూ ఉంటే - నాకు అనిపిస్తున్నది - నేను
 సంకల్పసిద్ధుడనే అయినానని ; నాటి మంచి మన మధ్య నె-కొన్న ఆ సుస్థిర
 స్నేహబంధం కారణంగానే -

వెలుగులో, యమృతాలో, తావులో, మరేవో
 తిరియూ జడలు జడలు గాగ, పొరలి పారు
 కాలువలు గాగ, పూర్ణకలోలములుగ
 కలదు నా లోన క్షీర సాగరము నేడు !

ప్రతి సాయంత్రమూ చేని గట్టుకో ఏటి ఒడ్డుకో వెళ్ళి నడక సాగించే అలవాటు నాకు ఎప్పటినుంచి అయిందో ఇప్పుడు చెప్పలేను సాంధ్యవేళ అంటే నాకు అంత ఇష్టం ఎందుకో కూడ చెప్పలేను. పళ్ళిమ దిశనుండి పన్న పన్నగా, కొంచెం కుంకుమ కలిపిన బంగారు రంగుతో ప్రపంచంమీదకు ప్రాకుతూ వచ్చే సాంధ్య కిరణాలను కన్నులలో నిలుపుకొంటూ నడక సాగించడం ఇప్పటికీ నన్ను వదలని అలవాటు.

నడుస్తూనే వున్నాను ఒంటరిగా. ఏటి నీళ్ళు జేగురు రంగు పులుముకుని మిఠమిలలాడుతున్నాయి. చిత్రం—ఆ జేగురు రంగు నా అంతరంగానికి ప్రావీణ్యమై రాగ రంజిత మనస్సుని చేసింది—నన్ను.

మన తొలినాటి కాపురపు మురిపాలు నిన్న మొన్నటి ముచ్చట్లలాగు నా మనోనేత్రం ముందు బొమ్మ కడుతూ వున్నవి.

నేను పుట్టిన నేల ఇది. ఊహ తెలిసీ తెలియకముందునుంచీ— ఈ ఇల్లా పరిసరాలతో నాకు జత కుదిరిపోయింది. ఈ గాలి, ఈ నీరు— నాకు ఊపిరిని పోశాయి. ఈ మట్టిలోని ప్రతి అణువుతోనూ నాకు సంబంధం వుంది. ఈ తోట, ఈ చేనిగట్లు, ఈ ఏటి ఒడ్డు, వీటన్నిటితోపాటు నేను పెరిగాను, ఎదిగాను.

అదుగో : అటువైపుగావున్న గది—అమ్మ నన్ను పొత్తిళ్ళ కెత్తుకొన్న పురిటి గది అక్కడే నన్ను ఉయ్యాలలో వేసి జోల పాడింది. ఈ ఇంటిలోనే దోగాడి దోగాడి చిడిబుడి అడుగులు నేర్చుకొన్నాను. గంటల తరబడి ఈ ఇంటి ముంగిట్లో ఆడుకొంటూ క్రిందా మీదా పడి తగిలించుకొన్న దెబ్బల తాలాకు గుర్తులు ఇంకా నా శరీరంపైన నిలిచే వున్నాయి. ఈ ద్వార బంధాలు-గోడలలో పగుళ్ళు, నావరాళ్ళ గతుకులు-ఇవన్నీ-నేను కనులు మూసుకొన్న గుర్తించ గలిగిన గుర్తులు :

అనలు చిత్రమేమిటంటే—అంత బాగా నేను ఎరిగిన ఇల్లు—నీవు వచ్చి రావటంతోచే—ఏదో కొత్త రూపంతో నాకు సాక్షాత్కరించటం : ఏదో స్వర్గదామంలాగా నాకు తోచటం : ఏదో అయస్కాంత శక్తిలాగా నన్ను ఆకర్షిస్తూ వుండటం :

నడిమింటిలో నీవు నడయాడగా చూడ
 వెండి దివ్యలు కొన్ని వెలిగినటులాయె !
 నీవు మెట్టిన ఇంట మెగుపు జాడలు తోచె
 తాత తండ్రులనాటి వాటియే కాని
 దివ్య సదనమై దీపించె నిపుడు !
 స్వర్ణసీమగ భాసించె నీ పల్లె ఇల్లు
 మింటిలోనిది ఒక చుక్క చక్కన వచ్చి
 ఇంటి దీపముగాను వెలిగె ననుకొంటి !

క్రొత్త కోడలివి నీవు—మెల్లగా మనలుతూ వుంటావు. నేను ఏ పని
 చేస్తున్నా, ఎవరితో మాట్లాడుతున్నా, నీ మెత్తని అడుగుల సవ్వడిని గుర్తుపట్టగలిగే
 వాడను. నీ కాలి మట్టెల సన్నని మ్రోత, గాజుల గలగల—వినిపించినప్పుడల్లా
 నా గుండెలు యల్లుమనేవి నీవు ఏ మూల వున్నావోనని నా కన్నులు నీ కోసం
 వెతుకులాట ప్రారంభించేవి.

నునుసిగ్గు దొంతగుల దొరసాని నీవు
 అభ్యంతరము నందలనల్లన నడవగా
 చూచి చూపని యజుల ఓరకంటును నిను
 తనివారగా చూచి తనియింతు దేవి !

అందరూ నవ్వులు పట్టించారు—“ ఇల్లు వదలదేమిటి క్రొత్త
 పెళ్ళికొడుకు : ” - అంటూ : నిజమే - భోజనానికి నిద్రకూ తప్ప ఇల్లు
 గుర్తుకు వచ్చేది కాదు ఇదివరకు : స్నేహితులు వచ్చి పిలిచినా వాహ్యశక్తైనా
 వెళ్ళబుద్ధి కాదాయె నిపుడు :

మిత్రులు పిలిచినప్పుడు ఏదో సాకు చెప్పి తప్పించుకొంటున్నాను.
 ఆ సాకులోని నిజం ఏమిటో వాళ్ళకూ తెలుసు. నన్ను పరియాచకాలతో
 కాసేపు కవ్వించి - నవ్వుకొంటూ వెళ్ళిపోయేవాళ్ళు :

కంటి కింపుగ నీవు ఇంట మసలిన వేళ :
 కమ్మదనముల కొమ్మ కదలివచ్చిన యల్లు
 కమ్మకొన్నది నుమ్ము కమ్ర పరీమళమ్ము !
 చిరునగవు లొలికించు చిన్ని కన్నియ వీవు
 తరలివచ్చిన వేళ - నాదు తపము పండిన వేళ !

ఈ ప్రపంచము నంతను నెర్రని జిగి
పూసి, పూరించి, తన లేత పొద్దుపానుపు
సొగసు చూపించ వలెనన్న, సూర్యుడు మును
తనదు బింబంబు సర్వస్వమును జిగిర్చి
వెలయగా వలె; లేకున్న కలియదు జిగి !

ప్రొద్దుపొడుపుకు రవ్వంత ముందుగానే - తూర్పున దిగంతరేఖలో
కించిదరుణం కలిసిన సౌవర్ణరేఖలు ప్రాకి వస్తున్నాయి. బంగారంలో సరికి
సరిగా రాగి కలిగిన వర్ణంలో పొడుచుకు వస్తున్న బాలార్కరణాలను
చూచినప్పుడల్లా నాకు ఒక్కటే విషయం గుర్తుకు వస్తుంది. అది ఏమిటో నీకు
చెప్పితిరాలి !

మళ్ళీ మొదటికి వస్తున్నాను. నీవు నా జీవన నహచరిగా, మన ఇంట
అడుగు పెట్టిన తొలి రోజులు అవి. అప్పట్లో నేను అతి ముగ్ధుడనై చూస్తూ
ఉండేవాడను - మాటి మాటికీ నీ చెంపల మీదకు కెంపురంగులు ప్రాకి రావటాన్ని!
ఆ రంగు అచ్చంగా ఇట్లాగే ఉండేది - ఇదుగో - ఈ ప్రొద్దుపొడుపు కాంతికి
మల్లే నే !

అంతటి ముద్దరాలిని నిన్ను చూచి అర్ధచిత్తంతో కరిగిపోతూ నాలో నేను
తర్కించుకొంటూ ఉండేవాడను - ఇలా !

ఆడి పాడేడి సఖుల వదలి వచ్చెను తాను
క్రొత్త చెలుములు చేయ జాలునో లేదో !
తల్లిచాటున తాను గారాబు పోవునో
మెట్టి నింటను మాలిమై మసలు నెపుడు !

ఆ వితర్కం అలా ఉండగానే, నా మనస్సులో ఒక పరమాత్త భావం
ఉదయించేది !

ఇన్నిటిని వదలి నా కొరకుగా నీవు
ఈ ఇంట పాదమిడినావటంచు
గర్వమొక ఇంత గుండెలో తాకు !

అయితే, ఎక్కువకాలం జరుగక ముందే - నా భయాలన్నీ ఇట్టే మటు
మాయం అయ్యేట్లు చేశావు నీవు ! క్రొత్త తీరి, ఇంట్లో అందరితోనూ కలివిడిగా
మాట్లాడటం నేర్చుకొన్నావు. నాకు మరీ అశ్చర్యంగా అనిపించేది ఏమంటే -
సమవయస్కులతో ఎంత తృప్తి అంతలాడతూ కబుర్లు చెప్పేదానవో - పెద్దవాళ్ళ
ఎదుట అంత అణకువగానూ మసలుకొంటూ ఉండేదానవు. ఇంతటి వివేక
వంతమైన జీవన కళ నీకు ఆ వయస్సుకే ఎట్లా అలవడిందో - నాకు అప్పటికీ
ఇప్పటికీ దురూహ్యమే శుమా !

ఈ మన గడ్డపైన పట్టి పెరిగే ఆడపిల్లలు జన్మతః వెంట తెచ్చుకోనే
హృదయ సంస్కారపు తీరుతెన్ను ఇట్టిది కాబోలు - అనిపిస్తూ ఉండేది నాకు !

ఆడపిల్లలు తమ కన్నవారిని మమతా మందాకనిలో ఓలలాడిస్తూ
పెరుగుతారు. మనులేత రెమ్మల మాటున ఒదిగిన మొగ్గ - అప్పుడే కళ్ళు
తెరిచి - చూచి, పూజి, పరిమళించి - చెట్టునుండి విడివడి - ఏ ఎరుగని
ప్రదేశాలకో వెళ్లి చేరినట్లు ఈ ఆడపిల్లలు పెళ్ళిళ్ళు కాగానే - ఎక్కడెక్కడికో
వెళ్ళిపోతారు. క్రొత్తలో కొంత కొందల పడినా, బెంగతో ఒట్టిట్టయినా, క్రమంగా
క్రొత్త బంధనాలకు అల్లుకుపోతారు !

“ కోడలు కలివిడి కలిగిన పిల్ల ! అందరితోనూ కలిసిపోయింది ! .... ”
అని అందరూ అనుకొంటూ ఉంటే - నాకు ఒంటినిండా చలువపూతలు పూసికొంత
ఆనందంగా ఉండేది.

మొత్తానికి ఏదో అత్యయమైన అనురాగ స్ఫూర్తి ఆవహించడం వల్ల
నీ పసి మనస్సులోని బెంగ తీరిపోయింది ! దానితోపాటు - నిన్ను గురించిన
నా బెంగ కూడా దూరమైపోయింది !

బెదురు తీరినట్లున్న నీ కమలలోని తరళకాంతిని చూచినప్పుడు నా మనస్సు
ఆనంద ప్రపూర్ణం అయింది.

పరమార్థ మేదియో సాధించి నట్లుల
పరమ హర్షము పొందినా నపుడు !

నా ఊపిరిలో ఊపిరైనది కాబోలు - ఆ తొలినాళ్ల మన దాంపత్య సౌరభం వీచి - తలచినంతనే చేరవచ్చి నన్ను చుట్టిముట్టి వివశుణ్ణి చేస్తున్నది.

అప్పటికింకా నేను నీకు క్రొత్త : నీవు నాకూ అంతే : బెరుకుగా. భయంగా, ప్రేమింగా, ఒకరితో మరొకరం సంఘరిస్తూ ఉండేవాళ్లం. నీ ఇష్టాలు ఏమిటో, అభిరుచులు ఏమిటో - తెలుసుకోవాలని తపన పడుతూ ఉండేవాడిని.

నీ మాట తీరులోనూ, నడకలోనూ, నవ్వులోనూ ఏవో అర్థాలు వెతుక్కొంటూ ఉండేవాడను. సున్నితమైన నీ మాట పొందికలో, పని తీరులో - ఒక సంస్కారరేఖ ఏదో భాసిస్తూ ఉండేది. అంత లేత వయస్సులోనే - నీ మనో వాక్కాయ కర్మలతో నీ జన్మ సంస్థారమంతా వ్యక్తమవుతూ ఉండేది.

ఇంతకు ముందు నేను పొరపడి అనుకొని ఉంటాను - నీవు నీ స్నేహితు లందరనూ నీ కన్నవారి ఊరిలోనే వదలి వచ్చినందున ఒంటరితనం అనుభవిస్తూ ఉండి ఉంటావని : నీవు వెంట తెచ్చుకొన్న చందుగు పెట్టెను చూచినప్పుడు కాని, నీకు కావలసిన స్నేహ సంపదను భద్రంగా తోడు తెచ్చుకొన్న విషయం నాకు తెలిసిరాలేదు :

నీకు పట్టినింటివారు ఇచ్చి పంపిన నగలూ నాణ్యాలూ, ఎట్లా ఎక్కడ దాచుకొన్నావో నాకు తెలియదు కాని - ఆ చందుగు పెట్టె నిండుకూ నీవు ప్రాణాధికంగా పదిలపరచుకొని తెచ్చుకొన్న అమూల్య సంపదను చూచి - నేను చకితుణ్ణి అయినాను

సాలంకృత అయిన సరస్వతీదేవి నీకు మనసిచ్చిన స్నేహితురాలని నాకు ఇదివరలో తెలియలేదు సుమా : ప్రాచీన ఆధునిక కావ్య సంపదనూ, జగత్కల్యాణ కారకమైన ఆపూర్వమైన సాహిత్య రత్నరాశిని నీ వెంట తెచ్చుకొన్న భాగ్యశాలినివి :

మన ఇద్దరకూ పరిచయాలు అవుతున్న ఆ తొలి రోజుల్లోనే, అడిగాను ఒకసారి -

“ ఈ గ్రంథాన్ని నీవు చదువుకొన్నవేనా ? ఇంతటి సాహిత్యాభిరుచి నీకు ఎట్లా కలిగింది ? ” - అని.

అడవిల్లలకు అమరం చెప్పించడమూ, సంస్కృతాంధ్ర సాహిత్యంలో పరిచయం కలిగించడంకోసం కావ్యాలను చదివించడమూ మీ కుటుంబంలోని వ్యక్తులకు సంస్కృతి అని - ఆ తరువాతనే తెలిసింది నాకు. చిన్నతనంనుంచే ఏర్పడిన సాహిత్య ప్రేమచేత - నిరంతర అధ్యయన ప్రవృత్తి నీకు అలవాటుగా మారినదన్న విషయం విని ఆనందమే కలిగింది నాకు.

చిత్రమేమిటంటే, మన ఇద్దరి ప్రవృత్తులూ ఇంతటి సారూప్యతను కలిగి ఉండటం : చదువుకొనే రోజుల నుండి - సంస్కృతాంధ్ర భాషల పట్ల అత్యంతమైన అభిమానం పెంచుకొన్నవాడను నేను. కావ్య రసాస్వాదనతో నిద్రాహారాలు కూడా మైమరుస్తూ ఉండేవాడను.

ఇద్దరి అభిరుచి ఒక్కటి: ఇంతకంటే దాంపత్య జీవన సౌభాగ్యానికి హేతువు ఏముంటుంది కనుక : మన ఇద్దరనూ ఇద్దరికీ చేర్చిన సందాన సౌభాగ్య ప్రదాత - సర్వ సృష్టికర్తకు విఃక్రమడనై నమస్కరించి నా కృతజ్ఞతలు తెలుపుకొన్నాను.

అప్పుడు నిన్ను గురించి ఇలా అనుకొన్నాను -

ఆమె నవనీత హృదయ; నా అంతరంగ
శాంతి దేవత, ఆశా పథాంతరాళ
పారిజాతమ్ము, ప్రేమ జీవన విభాత
కైశికీ గీతి; నా తపః కల్పవల్లి !

ఇక మీదట వాగర్థముల లాగు మనం సంచరించాలి. సాహిత్య సమారాధనలో మన జీవిత కావ్యాన్ని రస నిర్భరంగా రచించుకోవాలి - అవన్నీ అనాడే విర్ణయించుకొన్నాను.

అప్పటినుండి, జంటగా సాగిన మన బ్రతుకు బాటలో అడుగడుగునా అక్షరార్పణలే ;

వాగర్థముల రీతిః పూవు తావుల భాతి
పరస్పరాలంబనతో మన రీతి !
నీవు నే నొక్కటే యన్న భ్రాంతి
నన్ను తనియించు మధుర స్ఫూర్తి !

నాకును నీకు నెన్ని జననముల సాహృదమో
పరస్పరాలోకనమోదే నా బ్రతుకులో
నొక తీయని స్వప్నమేదియో
పైకొనినట్టులయ్యె ....

నీ నన్నిది నాకు పెన్నిదిగా తోచటానికి కారణం అప్పటి మన కోడె
వయస్సు కోరికల ఆకర్షణలు మాత్రమే కావు : అంతకు మించినదేదో - ఆత్మ
గతమైనదేదో - అపురూపమైన చిత్తవృత్తి అందుకు కారణం :

మెల్లగా మెల్లగా, మనోహరంగా, నీవు మెట్టిన ఇంటిలో పాడుకొన్నావు.
తెల్లవారిన దగ్గర నుంచీ, ప్రొద్దుపోయేటంత వరకూ, వరుసగా జరుగ వలసిన
గృహ సంబంధమైన పనులన్నిటిలోనూ పాలుపంచుకోవటం ప్రారంభించావు.

ఇక్కడ నీకు అంతా క్రొత్తగామా బెరుకుగానూ ఉన్నా, అత్తింటి
అలవాట్లను నీవు ఎంత నిబ్బరంగా అలవడ జేసుకొన్నావు : నీవు అలవాటు లేని
చేతులతో కూరలు తరగబోవడం చూచి నా ప్రాణం విలవిలలాడి పోయేది.
మనం ఏకాంతంలో ఉన్నప్పుడు - నీ అంచేతులను నా చేతులలో ఉంచుకొని
తేరిపార చూచేవాడను. పొరపాటున కత్తి గీసుకొన్న గాయమేదై నా కమపించి
నపుడు నా మనస్సు ద్రవించిపోయేది.

ఆ తీరున నీరైన నన్ను చూచి -

“ ఏమిటి మీ పిచ్చి : ” .... అనేదానవు అర్థంగా :

నీవు నా దానవు కావ, నిన్ను కంటికి రెప్ప వలె కాచుకోవలసిన బాధ్యత
నాదన్న బావన మనసున నాటుకొన్న కారణం - నీవు ఎవ్వరికీ శ్రమ పడటం
కూడా సహించలేకపోయేవాడను :

ఒక అపురూప ఆశ్చర్యతా బంధము
నీ తోడి మైత్రీ సిద్ధించినది మొదలుగా
అంతరంగ మది యంత అమృతమయము
నీ పైన ఈగ వాలునన్న అంత భయము !

ఆ తొలి నాళ్ల అనుభవాల తియ్యదనాలు ఎన్నని :

అలసిపోయి — ఒకనాటి మధ్యాహ్నం వేళ నీవు నిదురిస్తూ ఉంటివి. నేను వసులమీద బయటకు పోయి, ఆ ఎండవేళ ఇంటికి తిరిగి వస్తాను.

అప్పుడు నిదురిస్తున్న నీ సుప్రసన్న వదనాన్ని చూచాను. నీ నుదుటి పైన, కపోలముల పైన — చిరుచెమ్మలు క్రమ్ముకొని ఉన్నవి. ప్రక్కనే ఉన్న వీవన అందిపుచ్చుకొని, మెల్లగా నీకు గాలి వీచడం ప్రారంభించాను.

ఎండలో నడచి వచ్చిన అప్పటి నా స్థితి ఏమాత్రమూ నా గమనానికి రాలేదు. త్రికరణ భుద్ధి చెపుతున్నాను — నాలుక పిడచకట్టుకు పోయి, శిరో భాగం వేడెక్కిపోయి, ఒళ్లంతా స్వేదంతో నిండిపోయి ఉన్నానప్పుడు : అది ఏది మనసుకు పట్టక — నీ అసౌకర్యమే ముఖ్యమైనదిగా తోచటం అదేమి చిత్రమో : అదేమి అరాధనా భావ మహిమమో :

సగ్గా అదే సమయంలో ఎవరో లోనికి తొంగి చూడటమూ, పెదవుల పైకి పొంగి వస్తున్న నవ్వు దొంతరలను అపుకొంటూ పెనకడుగు వేయటమూ జరిగిపోయింది : వారెవరో కాని, ఆ తరువాత కరువుతీరా నిన్ను పరిహాసమాడి కానీ వధల లేదట :

నిద్రలో ఉన్న నీవు ఇదంతా ఎరుగవు — ఆ తొంగి చూచిన వారు తరువాత ఎప్పుడో నీతో పరియాచకాలు అడిగదాకా :

“ మా వాడిని అంత మాలిమి చేసుకొన్నావా అప్పుడే : పరిచర్యలు కూడా చేయించుకొంటున్నావా మగనితో : అప్పుడెవడో ధూర్త గోపాలాడు తాళ వ్యంత మొకటి చేత పట్టి బామినికి ‘మందలన లీలమై’ వినరినాడని విన్నాము కాని — ఇప్పుడా చిత్తరువును కన్నులారా చూచే భాగ్యం కలిగించినారులే మీ ఇరువురూ : ”

అని మేల మాడినారట ఆ చూచిన వారు.

ఆ తరువాత ఎప్పుడో నీవు సిగ్గుతో ఈ వైనమంతా చెప్పినప్పటి నీ చెక్కిళ్ల ఎర్రదనాలు — ఇప్పుడు కదలాడుతున్నవి నా మనో నేత్రం ముందు :

పరంపరగా నా అంతరంగాన కరుముకు వస్తున్నవి - ఆ మన కాపురపు తొలి దశ నాటి సుమనోజ్వల సన్నివేశ స్ఫురణలు : మన ఇద్దరమూ కలిసి మళ్ళీ జంటగా బ్రతుకు బాటకు మొదటి మెట్టును ఎక్కుతున్నట్లు చిత్రమైన బ్రాంతి :

నిన్ను మొదటిసారి పీటలపైన కూర్కొన్న సిగ్గుల పెళ్లికూతురిగా చూచాను. నా చిటికెన వ్రేలందుకొని, తడబడతూ, అడుగడుగున సంకోచ పడతూ - నా గృహంలోనికి నడచి వస్తున్న నవ వధువుగా చూచాను. అంతు లేని ముగ్ధత మూర్తికట్టినట్లుండే బిత్తరిని నిన్ను - ఈ ఇంటి కోడలిని మురిపెంగా చూచాను.

ఈ అనుభవమంతా, ఒక అనిర్వచనీయమైన అనుభూతిమయ స్థితి : నీ దైన ఒక అయాచిత వీక్షణరేఖ : నవ్వీ నవ్వనట్లుండే పెదవి వొంపు - తగిలీ తగలనట్లుండే మృదుల హస్త స్పర్శ - అడుగడుగునా నా గుండెను రుల్లమనిపిస్తూ ఉండేవి - ఎంత దూరంలో ఉన్నా, ఊపిరి విగవట్టి వింటూ ఉండేవాడిని - నీ కర కంకిణ నీక్వాటాన్నీ, నీ కాలి అడుగుల నన్నని నవ్వడినీ:

అప్పట్లో నీవు సిగ్గుల మొగ్గువుగా - సంచరిస్తూ ఉండేదానవు. అత్తగారి చాటునో, అడపడచుల మాటునో కాలం గడుపుతూ ఉండేదానవు ఇంకా క్రొత్త తీరని ఆ ప్రథమ పరిచాయవస్థలో నన్ను తప్పుకొని తిరగాలని నీవు ఎంత ప్రయత్నించినా, నా దృష్టి ఎప్పుడూ నీ కోసమై గలిస్తూ ఉండేది :

ఏదో పని ఉన్నట్లు నీవు ఉన్నచోటుకి వచ్చేవాడను నేను. వీతో ఏదో మాట్లాడవలెనని ఆలవి మాలిన కోరిక ఉండేది నాకు. క్రొత్త బెరుకుతో ముక్తసరిగా మాట్లాడేదానవు నీవు. అప్పటి మన స్థితి - మాటలతో చెప్పరాని ఒక రమ్య భావనోమయ స్థితి.

కాలం అలా కమనీయంగా నడుస్తూ ఉండగా-

సహజీవనమున చనవు పెరిగినది కాన

క్రొత్తదనములు కొంత వెనుకపట్టి

రామ వైతివి స్నేహభిరామవైతి వపుడు !

నింపాదిగా - నీవు నాకు చేరువైనావు. నా పైన నీవు నిలుపుకొన్న ప్రీతికి సాక్ష్యం ఏమిటో చెప్పనా ? నన్ను చూడగానే నీ కన్నులలో మెరిసే జేరువుల తళుకులు :

నేను ఎప్పుడైనా పనుల మీద బయటకు వెళ్లేటప్పుడు నీ కనులు మౌనంగా ప్రశ్నించేవి - “ తిరిగి రాక ఎప్పుడు ? ” - అని : నేను బయట నా పనులేవో చక్కబెట్టుకొంటున్నంత సేపూ - మన ఇద్దరకూ మాత్రమే తెలిసిన అజాసాడుతున్న నీ కనులే నన్ను వెన్నాడుతున్నట్లు అనిపిస్తూ ఉండేది. నేను తిరిగి వచ్చి - ఇంటి గడప దాటుతూ ఉండగానే ప్రవుల్లమై - నీ వదనం వెలుగులు చిమ్ముతుండేది. నీ సంభ్రమమే చెపుతూ ఉండేది నా రాక నీకు కలిగించిన హర్షాతిరేకాన్ని :

నీకు నా మీది నవనవోన్మేషరక్తి
జెప్పకయె చెప్పుచుండె నో స్నిగ్ధ హృదయ
ఆననమ్మున విద్యోతి మాన దీప్తి
తరళ నయనోచ్ఛల త్సముత్కంఠ దృష్టి !

నీవు ఇంత సౌగంధుగా, నిశ్శబ్దింగా, నిస్వర్గ సుందరంగా - నీ మనస్సున నింపుకొన్న అమరాగాన్ని అభివ్యక్తం చేసేదానవు. అట్టి సమయాల్లో నా మనస్సు నిండా వెన్నెల సోనలు పడుచుకున్నట్లుండేవి. అప్పుడల్లా నాకు అనిపిస్తూ ఉండేది - ఈ జన్మకు ఈ సౌఫల్యం చాలునని :

ఆయు వెంత దనుక మనకు అవని యందు
అంతవరకే అనురాగ బాంధవ్య మిటులె
విరిసి వర్ధిల్ల వలెను గాకనుచు నేను
కాంక్షించు కొనుచు నా లోన నేనె -

ఒక అపూర్వమైన హృదయ రాసిక్యాన్ని అనుభవిస్తూ ఉండేవాడను.

ఆ రాసిక్యమే నా తనువు మనములను పండించి ఇప్పటికీ నాలో క్రాంత ఈపితు లాది జీవం పోస్తున్నది.

ఈ మసక వెన్నెల జేళ మన ఇంటి ముందున్న చిన్న పువ్వుల తోటలో
తన్నె పైన కూర్చున్నాను. నా చుట్టూ కొమ్మలూ, రెమ్మలూ, లతలూ, చిరు
గాలికి ఊగుతూ, నా చెవులలో ఏదో ఊదుతున్నట్లయినది. పూచిన
నందివర్ధనాలు తెల్లగా, స్వచ్ఛంగా, నీ పెదవుల పైన విరిసే మందహాసం
వలె నాకు బ్రాంతిని కలిగిస్తున్నవి. ఈ పువ్వుల మొక్కలకూ నీకూ మధ్య
ఎంతటి అవినాభావ అనుబంధం ఉండేదో నేను ఎరుగుదును :

నీవు ఈ ఇంటికి అధిపతివై వచ్చిన కొద్ది దినాలకే నీకు పువ్వుల పైన
కల ప్రీతిని కనుగొన్నాను. వాకిలి ముందున్న నాలుగయిదు మొక్కలతోనూ
అత్యంత సహజంగా స్నేహం కలుపుకుని — వాటికి పాదులు చేసి, నీళ్లు పోస్తూ
తీగలు సవరిస్తూ ఉండేదానవు.

మొక్కలకూ తెలుసు — వాటి స్నేహితులు ఎవరో : నీ స్నేహ స్పర్శకు
అవి అపూర్వ స్పందనను పొందినట్లు మొగ్గలు తొడిగి పువ్వులు పూచేవి. మొగ్గ
తొడిగిన మొక్కను అపురూపంగా చూచుకొనేదానవు. పుట్టిన పువ్వునల్లా
చూచుకొని, పరామర్శించుకొని — నీవు నందిరపడుతున్నప్పుడు నాకు ఏమనిపించేదో
తెలుసునా? అప్పుడే పుట్టిన పసికందును చూచుకొని పరవళమవుతున్న పచ్చి
బాలెంతటై నావేమోనని : అటువంటి సమయాలలో —

పూలతో వియాలు
పూలల్లా కయాలు
మానల్లె నన్నుంచి
తానె పూవానేమొ !

అన్న భావం తటాలున మెదిలి రవంత తయం కూడా పేసేది :
అయితే, అందరు అడవాళ్లకుమల్లే నీవు ఆ పువ్వులను కోసి జడలో
తుడుముకొనేదానవు కాదు : ఎప్పుడైతే నా ఒకటో రెండో పువ్వులను కోసినా,
వాటిని దేవతాపీఠం ముందు ఉంచేదానవు. ఇంత సున్నితంగా నిరాడంబరంగా,
ఉండే నీ స్వభావపైశ్చిమే నీ పైన నాకు గొప్ప గౌరవభావాన్ని కలుగజేసింది.

అ తరువాత నీవు చాలా క్రొత్త మొక్కలు తెప్పించి తోటలో నాటించి పెంచావు. ఇప్పుడు నా చుట్టూ చేరి తలలు ఊపుతూ - నన్ను పలుకరిస్తున్నట్లు ఉన్న ఈ తోటలోని మొక్కలన్నీ - నీవు ప్రేమతో ప్రోదిచేసుకొని పెంచు కొన్న కన్నబిడ్డలే : అందుకే - నాకు ఈ రెమ్మలూ పువ్వులూ అంటే - అంటే అత్తానురక్తి :

అల పెరుంగక తావకాల వాలములకు
నెమ్మిటో నిరవొంద నీరు వోసి
క్రమ వృద్ధి బొందు మార్గంబులారసి వచ్చి
పూట పూటకు జాల ప్రోది చేసి
ప్రేమాతిరేక ప్రియమండనమునకు
జిగురాకు గొన గోర జదుమ వెరచి
పరిచాటి నల్లన ప్రసవోద్దమంబైన
సఖులు దానును మహోన్మివమొనర్చి -

తల్లియై లతల ప్రోచిన శకుంతల నీ రూపు ఎత్తినదా యేమి ? .... అని నవ్వుతూ ఆనావాడము - వనదేవతవలె పూలమొక్కల మధ్య మనలుతూ ఉండే నిన్ను చూచి :

అ తొలి నాళ్లలో, తోటలో తొంగిలించిన వసంతమే - మన జీవితాల లోకీ తొంగి చూచింది. తోట ఊసులూ, పూల బాసలూ ఎరిగినదానవు నీవు ! పువ్వువలె నీ మనస్సు మెత్తన. నీవు ఈ ఇంటికి వచ్చిన దగ్గర నుంచి పూల తావులేవో చేరవచ్చి సుకుమారంగా నా చుట్టూ తిరుగాడుతున్న అనుభూతి కలుగుతూ ఉండేది.

చూచితి నిన్ని నాళ్లుగ చూతమది
కొసరి పూచిన తీరు వాసంతి వేళలందు !
వత్సరమ్మన కొక్క వాసంతమ్మను మాట
వాస్తవమ్మన కొక్క ఋతు ధర్మమే కాని
చిగురు కొన్నవి నాదు తెనువు మనములు కూడ
దిన దినము దివ్య వాసంత శోభగా
సుకుమార మూర్తివై నీవు మనలు నపుడు !

నీవు నా జీవితంలోనికి ప్రవేశించినప్పుడే - అమని మనివాకిట తొంగి చూచింది.

వరప్రసాదిని వలె వచ్చావు నీవు - నా జీవితంలోకి ! ఆ జంటతనం అడుగడుగునా గుండెను అలరింపజేస్తూ - ఏదో నిండదనం వచ్చి చేరినట్లు అనిపించేది !

ఇయం గేహే లక్ష్మీ, రియ మమృత వర్తిర్నయ నయో
రసా వస్యా స్పర్శో వపుషి బహుళశ్చందన రసః !

భవభూతి దర్శించిన ఈ దివ్య భావనామయ స్థితి నాకు అనుభవం లోనికి వస్తుండేది నిన్ను చూస్తూ ఉన్నప్పుడు !

అసలు చిత్రమేమిటంటే - అప్పటికి నిన్ను నేను ఎరిగి కొద్ది కాలమే అయినా, యుగాలుగా మనం కలిసి జీవిస్తున్నామన్న భావన కలగటం ! తత్తారణంగా నీవు లేని జీవితం ఊహకు కూడా అందకపోవడం !

నా అవసరాలన్నీ తీర్చే భారం నీవు ఎప్పుడు పైన వేసుకొన్నావో తెలియదు కావి, చాలా పనులకు నీ పైన ఆధారపడటం నాకు అలవాటుగా మారింది ! నా సదుపాయాలన్నీ చూడటం నీ కర్తవ్యంగా భావించుకొన్నావు కాబోలు - నింపాడిగా, నిబ్బరంగా - నా అలనా, పాలనా చూచుకొంటూ ఉండేదానవు

నా రుచులు, అలిరుచులు - నీవు ఎల్లాగ్నగహించావో కాని, నాకు ప్రీయమైన విధంగానే అన్నీ సమకూర్చి పెడతూ ఉండేదానవు పనుల తొందరలో నేను పరాట పడినా, నా వెనుకనే ఉండి అన్నీ శ్రద్ధబాటు చేస్తూ ఉండేదానవు. ఒక్క మాటలో చెప్పాలంటే - నీవు నా జీవన సహచరివైన కొద్ది రోజులకే - నాకు అప్తరాలివీ, ఆంతరంగిక కార్యదర్శివీ అయినావు.

ఈ మధ్య నేను తరచుగా వింటూ, చదువుతూ ఉన్నాను - కొన్ని ఆధునిక భావ దోరణులను చలపతురైన శ్రీ పురుషులు ఒకరి పైన ఒకరు ఆధారపడటం శ్రీ స్యేచ్ఛకు భంగం కలిగిస్తుందని వీరు అంటారు. ఒకరి అవసరాలను మరొకరు గుర్తించి తదనుగుణంగా వర్తించటం బానిసత్వ లక్షణం అని కూడా అంటారు. ఇంటి పనులు చేయడం, భర్తనూ, పిల్లలనూ కనిపెట్టి చూచి, వారి అవసరాలకు అదుకోవడం - ఇదంతా శ్రీని నాలుగు గోడల మధ్యా ఇరికించి వేయడానికి పురుషులు ఏనాడో పన్నిన పన్నాగమేననీ అంటారు.

ఇదంతా నాకు అర్థం కాని విషయం : నాకు తెలిసినదంతా, సతీపతు
 తిద్దరూ సమాన ప్రతిపత్తితో గృహస్థాశ్రమ ధర్మాన్ని నిర్వహించవలసిన వారని;
 పరస్పరానందమే పరమావధిగా జీవించవలసిన వారని : ఒకరి కోపం మరొకరు
 శ్రమించటంలో - వారి మధ్య వర్తిల్లిన అనురాగ బంధమే కారణం కాని,
 అధికార అనధికార భావం కాదని : ఇది నాకు అర్థమైన, ఇష్టమైన, నేను
 దివ్యంగా భావించే వ్యవస్థ తాలూకు లక్షణం :

నీవు అలా నా అవసరాలను తీర్చే భారం పైన వేసుకోవడం - అందు
 చేతనే నాకు ప్రీతికరమైనది. నాకు నేనై చేసుకోగలిగిన చిన్న చిన్న పనులకు
 కూడా నిన్ను రమ్మని పిలుస్తూఉండేవాడను. అలా పిలవడంలో - నిన్ను అధిక
 శ్రమకు గురిచేస్తున్నానన్న భావం చిత్రంగా నాకూ నీకూ కూడా కలిగేది కాదు :

నీ చేత తలకు నూనె రాయించుకోవడం, తల దువ్వింపుకోవడం, నాకు
 ఇష్టమని నీకు తెలుసు : అది నీవు ఇష్టంతో చేసే పని అనీ నాకు తెలుసు :
 పరస్పర సాన్నిహిత్యంలోని సంతోషమూ, పరస్పరాలంబనతలోని సంతృప్తి -
 ఈ విధంగా మనకు అనుభవంలోనికి వస్తూ ఉండేది :

ఇంతటి అద్వైత స్థితిని పొందిన ఆదృష్టవంతుడను కమకనే - మనో
 వాక్కాయ కర్మలలోనూ నిన్ను నిలుపుకోగలిగిన వాడనయినాను. ఇప్పుడు
 ఆ కారణంగానే - నీవు నా సన్నిధిలో లేవన్న వెలితిని పూరించుకో గలుగు
 తున్నాను. నీవు నా ఆంతరిక జగత్తులో సుస్థిరంగా నిలచి ఉన్నావు. తలచి
 నంత మాత్రాన నీవు స్నేహ పౌంధర్యమూర్తివై నా కనులముందు
 సాక్షాత్కరిస్తావు :

గాఢ తాపార్థమైన నా గాత్రమునకు
 సాంద్ర పరిమళ చందన చర్చ వీవ ;
 అధి భరమున నిస్సార్థమైన హృదికి
 చారు శీతల ఘన సుధా సారమీవ !

ఇంకా సూర్యోదయం కాక పూర్వమే - నీవు వెంచిన మన చిన్న తోటలోనికి వచ్చాను. చిరు వెలుతురులో ప్రకృతి స్థబ్ధంగానే ఉన్నది. రాత్రి కురిసిన మంచుకు తర్కాణంగా - అకుల మీద, మొగ్గల మీద - నీటి బొట్లు నిలిచి ఉన్నాయి. వాటిని చూస్తూ ఉలలే - మేఘ సందేశ శ్లోక మొకటి మనసులో నిలిచింది.

మామాకాశ ప్రణిహిత భుజం నిర్దయా శ్లేష వేతో
లబ్ధాయాస్తే కథ మపి మయా స్వప్న సందర్శనేషు
పశ్యంతీ నాం న ఖిల్లు బహు శోనస్థి దేవతానాం
ముక్తా స్థూలా స్తరు కిసలయే ష్వశ్రు లేశాః పతంతి-

వియోగ దుఃఖం చేత అతనికి ఒక పట్టాన నిదుర పట్టనే పట్టదు : బహు ప్రయత్నం మీద ఏ అర్థరాత్రి వేళో కలత నిదుర పడుతుంది. ఆ నిదురలో కల : కలలో ప్రియకాంత కనిపించింది. అమెను గాఢంగా హృదయానికి హత్తుకోవాలని అతడి కాంక్ష : ముతదుకు చాచిన చేతులకు అందినది శూన్యమే : అప్పటి అతని దీనావస్థను చూచి వనదేవతలు సానుభూతిచేత దుఃఖాశ్రువులు రాల్చినారు. పెద్ద ముత్యములంత బాష్పములవి : చెట్ల చిగుళ్ళపై రాలినవి. ఆ చిగుడుటాకులపై నిలచిన ఆశ్రుమౌక్తికాలను చూచి మరింత విరహార్తని అనుభవిస్తున్నాడు అతడు.

విరహమంటే నాకు కొంత భయం : కొంత ఇష్టం : విరహమెప్పుడూ సంవేదనతో కూడి ఉంటుంది. ఆ సంవేదనలో ఒకరింత మాధుర్యమూ ఉండి ఉంటుంది :

ప్రియులైన వారితో ఎడబాటు వేదనామయంగా ఉంటుంది. ఎడబాటు తీరితే సంయోగం సిద్ధిస్తుంది. విరహనంతరం కలిగే సంయోగం మరింత ప్రీతికరంగా ఉంటుంది.

నీకు జ్ఞాపకం ఉండి ఉంటుంది - మన మధ్య సంభవించిన ఆ తొలి విరహ దశ గురించి : మనం ఒకరికొకరమై కలిసి జీవితం ప్రారంభించిన క్రొత్తలో నీవు ఎందుకో మీ పుట్టినింటికి వెళ్ల వలసి వచ్చింది. మన యిష్టా యిష్టాలతో నిమిత్తం లేకనే ఆ ఎడబాటు తటస్థించింది.

నాకు ఏదో స్పష్టమైన కలంబులు కనిపించింది : ఈహకు అందని అప్రియ
మేదో జరిగివట్టు అనిపించింది ఇంతకు పూర్వమెప్పుడూ ఇటువంటి స్థితిని నేను
ఎరిగినవాడను కాదు : నా నుండి నన్నే ఎవరో వేరు చేసినారన్నంతగా మనసున
షధన ప్రారంభమైనది.

నిన్ను చూచిన క్షణం నుంచీ - నీవు నేనూ ఒక్కటే నన్ను భావం,
ఆతి సహజంగా నాటుకొన్న కారణాన - మన మధ్య ఎప్పుడైనా ఎడబాటు కలుగ
వచ్చునన్న ఊహ కూడా నా దరికి చేరలేకపోయింది.

ఇంతకూ - అప్పుడు నీవు వెళ్లింది నీ కన్నవారి ఇంటికి : ఈ మన
వియోగం కొద్ది రోజులకు మాత్రమే పరిమితమైనది. అయినా, అన్నీ ఎరిగిన
నేను, ఏమీ ఎరుగని పాదనైనాను - ఆ కొన్ని దినాల వియోగ స్థితిలోనే :

ఏమీ తోచని భూన్య స్థితిలో కొట్టుమిట్టాడుతూ - అనుక్షణమూ నీ స్మరణ
తోనే గడుపుతూ ఉండినాను. నీవు ఇంత నిర్దయగా నన్ను వదిలి ఎట్లా వెళ్ల
గలిగావు : నేను నీ కోసం తపిస్తున్నంతగా నీకూ నా ఎడబాటు దుస్సహంగా
ఉండి ఉంటుందా : అలోచనలతో పెట్టినైనాను :

మానవమాత్రులెవరికీ చెప్పుకోవటానికి అప్పటి నా స్థితి : అసలు అంతటి
విరహాత్మక అర్పిత భావాలతోనూ అక్షయ శ్రవకృతికి కాక మరెవరికి ఉంటుంది
కునుక :

ప్రణయ మలయా నిరోద్ధిక్తా పటలి నూగు
సౌరభము, గానమా ! నిండు శాంతి నిండు !
ప్రణయమునకును ప్రాణమూ ప్రాణకాంత
యూర్పు తరగల నోలాడి యున్నవారె !
ప్రణయ నీరజ మధుర సౌరభము గోళు
హిమకణమ ; తేనె చినుక, మీ రిండు శాంతి !
ప్రణయమునకును ప్రాణమూ ప్రాణకాంత
యెడద శోధించి యశులై పడిరె యిచట !

ప్రకృతి కరుణామయి. యుగయుగాల నుంచీ - విరహాద్భులకూ
కపులకూ - నోటిమాట చెప్పుకోవటానికి అలంబనగా నిలచిన ప్రకృతి -
నాకున్నా శరణ్యమైనది - నీవు మీ పుట్టి నింటి నుండి మరలి వచ్చి నా మనస్సును
జలువ చేసేటంత వరకూ :

దిన దినమూ ప్రాగ్ధికలో ప్రౌద్ధ పొడిస్తూనే ఉంటుంది. ఆ ప్రాతః
కాంతి జీవ కోటికి ప్రాణం పోస్తూనూ ఉంటుంది. అది ఏనాటి కానాడు నిత్య
నూతనంగా భాసిస్తూనూ ఉంటుంది.

దిన దిన ప్రవర్ధమానంగా ఎదిగిన మన అనుభవ విశేషమూ అంతే :
కథలుగా నా మనోనేత్రం ముందు కదలుతున్న అ దివ్య స్ఫులగలన్నిటినీ
ఇప్పుడు వీచి కూర్చుకొంటున్నాను. లేఖా మాలికలు రచించి నా ప్రియతమైన
నీకు పంపుకొంటున్నాను.

ఇంత ప్రాణప్రదంగా వ్రాసుకొంటున్న ఈ ఉత్తరాలను నీవు ఎక్కడ
ఉన్నావని వంపను : వీటిని భద్రంగా నీకు చేర్చే కపోతాల కోసం ఎక్కడవి
పెతకును : - అన్న విచికిత్స లేదు నాకు : నీవు ఎక్కడో నాకు అందనంత
దూరాన ఉన్నావని అనుకోను - సదా నా హృదయస్థితమై ఉన్నావు కనుక :

మరి వియోగమే లేని మన మధ్య ఈ ఉత్తరాల పూరి వంతెన లేమిటి,
ఇది విప్పి చెప్పలేని చిత్రాశ్చి చిత్రమైన మానసిక స్థితి : సంయోగంలో
వియోగాన్ని, వియోగంలో సంయోగాన్ని అనుభవించకలిగిన వారికి మాత్రమే
అర్థమయే స్థితి :

ఒక్కొక్కప్పుడు నీ సన్నిధిలోనూ విరహాగ్నిదీపాలే ఉండేవాడను.
దానిని సమ్ముఖ విరహం అనవచ్చునేమో : ఇట్టి స్థితిలో మన మధ్య సంభాషణ
కూడా సాగేది కాదు : మాటలకు అంకని తీవ్ర భావ సంఘటనమేదో నన్ను
ఊపివేసేది : అదుగో - అటువంటి సమయాలలో - నా మనోగత భావాలు
కొన్నిటిని లిఖిత రూపంలో నీకు అందించేవాడను :

నీవు ఎర్రవారిన ముఖంతో - అందుకొని ఏకాంతంలో చదువుకొనేదానవు;
అర్ధ్రంగా, పరమ కరుణార్ధ్రంగా - చూచిన నీ చూపులోనే - నేను అశించిన
ప్రత్యుత్తరాలను చదువుకొనేవాడను.

“ వినిశ్చే తుం శక్యో న నుభుమితి నా దుఃఖమితివా ”

ఇది సుఖమనీ, ఇది దుఃఖమనీ నిర్ణయించటానికి ఏలుకానట్టి ఇట్టి స్థితిని -
భవభూతి ఊహించాడు. సీతా పన్నిదానంలోనే రాముడు ఇట్టి భావ స్థితిని
పొందడాన్ని అపూర్వంగా చిత్రించాడు.

నీ సన్నిధిలో ఉండి కూడా, ఏదో గాఢమైన ప్రకంపనలను : అనుభవిస్తున్నప్పుడు - నాలో నేను అనుకొనేవాడను - ఇది ఏదో లౌకిక సంబంధమైన విరహ భావం కాదని : ఇది జీవాత్మ పరమాత్మల మధ్య మాత్రమే సంభవం కాగలిగిన సంయోగ మయ సంవేదన - అనిన్నీ అనిపించేది : ఇట్టి అలౌకిక స్ఫురణ కలిగినప్పుడల్లా - భవద్విరహం భగవద్విరహం గానూ తోచేది : తత్కారణంగానే -

ఈశ్వరార్చన వేళ స్వామి
కడగంటి చూపుకో కనుగొంటి నిన్ను
నా పరమ సౌభాగ్య స్వామిని గను!

అప్పుడంతా నీ సన్నిధిలో ఉండగానే - ఏదో అంతర్గత వేదనను పొందేవాడను. ఇప్పుడు - నీవు నా సన్నిధిలో లేకపోయినా, సంయోగ స్థితిని పొందుతున్నాను. తదనుభూతి మాధుర్యం చేత - స్మృతి సౌరభాలెన్నో నన్ను కమ్మివేస్తున్నవి. వాటిని ఈ ఉత్తరాలుగా అక్షర మాలికల్ని నీకు అంపుకొంటున్నాను.

అప్పుట్లో - నీకు ఏదో చెప్పాలని తపనపడి, మాటలలో చెప్పలేక - ఉత్తరాలను వ్రాసి నీకు అందించేవాడను. నా ఆత్మను రంగరించుకొన్న అ ఉత్తరాలను చదివి - మళ్ళీ చదివి - నన్ను ఒక్కసారి చల్లగా చూచేదానవు.

అప్పుడూ, ఇప్పుడూ నేను వ్రాసే ఉత్తరాలకు తపాలా ముద్రలు అక్కరలేదు - వీటికి ఎప్పుడో హృదయ ముద్రలు పడినవి కనుక : వీటిని పోస్తూ చేయవలసిన అవసరం లేదని కూడా తెలుసును నాకు - ఇవి రెక్కలు కట్టుకొని ఎగిరి గాలిలో తేలుతూ - నీవు ఉన్న చిరునామాకు చేరి - నీ ఒడిలో వారి తీరుతవని ఎరుగుదును కనుక :

లలిత శృంగార మధుమాస లక్ష్మివైన
నీ విల్వాసైక పాద చిహ్నితము సుమ్మ
నా యెడద పూవు తోట యనంతకోటి
కొనుమ పరీమళముల శ్లాఘ్యత వహించు !

అమ్మా ! మన్ను దినంగ నే శిశువునో యాకొంటినో వెట్టినో
నమ్మం జూడకు వీరి మాటలు మది న్న న్నివు కొట్టంగ వీ
రిమ్మార్గమ్ము ఘటించి చెప్పెదరు కాదేనిన్ మదీయాస్య గం
ధమ్మాఘ్రాణము సేసి నా వచనముల్ దప్పెన దండింపవే !

సుందరంగా, సుమధురంగా, సుస్పష్టంగా - లోపల నుంచి వినవస్తున్న
స్వరం వీనులకు విందులు చేస్తుండగా - వీధి గుమ్మంలోనే నిలిచిపోయాను.

వచ్చిరాని ఏడుపును నటిస్తూ తల్లి ముందు చిందులు వేసే బుడుతడిని,
కుహనా గోపాలుడిని - అద్భుతంగా కిమ్మలకు కట్టించిన పద్యం పోతన్నగారి
సృష్టి. శ్రవణ సుభగంగా, ఆర్థయుక్తంగా - పద్యం చదువుతున్న వారికోసం
లోపలకు తొంగిచూచాను.

కనుల ముందు మనసును మంజులం చేసే దృశ్యం అప్పటికి రెండు
రోజులనుంచీ నలతగా ఉన్న అమ్మ పడుకుని వింటున్నది. ప్రక్కనే కనులు
మూసుకొని వింటున్న నాయనగారు : ఇటు వైపున బాగవతాన్ని చదువుతూ
నీవు : తెలుగు పద్యాన్ని ఎంత పొగసుగా చదవవచ్చునో బాగా ఎరిగిన నీవు !

అప్పుడే లోపలకు తొంగి చూచిన నన్ను నీవు చూడకపోవడం
నా అదృష్టం : లేకపోతే -

కలయో వైష్ణవమాయయో యితర సంకల్పార్థమో సత్యమో
తలపన్నేరక యున్నదాననో యశోదాదేవిగానో పర
సలమో బాలకుడెంత యీతని ముఖస్థంబై యజాండంబు ప్ర
ధి
జ్వలమై యుండుట కేమి పోతువో మహాశ్చర్యంబు చింతింపగన్ !

అన్న ఆ తల్లి సంబ్రమాన్ని నీ నోట వినగలిగి ఉండేవాడను కాదు! నన్ను
చూచిన మరుక్షణం నీవు సిగ్గున దిగ్గున తేచావు : అత్తమామల వద్ద లేని సిగ్గా
సంకోచమూ నా దగ్గర ఎందుకో అప్పట్లో అర్థమయ్యేది కాదు గానీ - నీవు
అలా సిగ్గును అధినయిస్తూ ఉండటం నాకు ఒక మనోహరమైన అనుభూతిని
కలిగిస్తూ ఉండేది :

అలా - నీవు మీ అత్తగారికి కూరిమి కూర్చిన కోడలివే అయినావు -
అమెకు అనుకూలంగా వర్తిస్తూ - భాగవతాన్ని భగవత్కథలనూ చదివి
వినిపిస్తూ.

అమ్మకు కూడా నీవంటే చాలా ఇష్టంగా ఉండేది. నీకు స్వయంగా తాను
తల దువ్వి జడ అల్లుతూ - ఎంతో గరాబంగా చూచుకొనేది. ఆ దృశ్యాన్ని
చూచినప్పుడు నాకు ఉత్తర రామచరితంలోని ఈ శ్లోకం జ్ఞాపకం వచ్చేది.

ప్రతను విరళైః ప్రాంతోన్మీలన్మనోహర కుంతలమ్
దశన ముకుళై ర్ముగ్ధా లోకం శిశుర్దధతి ముఖమ్
లలిత లలితై ర్జ్యో తాన్నిచామై రస్మిణ్రిమ విభ్రమై
రకృత మధురై రమాచా నాం మే కుతూహల మంగకై :

కోమలమైన తనూవిలాసం చేతనూ, అంతులేని ముగ్ధత్వం చేతనూ -
క్రాంత కోడలు - పసిదైన సీత - అత్తగారలను అరింపజేస్తూ ఉండేదట !
వారికి ఆ కోడలిని చూచుకొన్నప్పుడు చెప్పరాని సంతోషం కలుగుతూ ఉండేదట!

అత్తింటికి వస్తూ వస్తూనే, నీవు ఇంతటి చిక్కనైన బాంధవ్యాన్ని
అల్లుకొన్నావు. అత్తా కోడళ్ళ మధ్య అంతటి సరాగం సాధ్యమూ అని అందరూ
విస్తుపోయేటట్లుగా ఉండేది మీ ఇద్దరి మధ్యా మైత్రి !

చిద్విలాసముగ తోట చివురింపగా చూచి
రెమ్మ కొక సుమముగా రంగు మీరగ చూచి
పవళము లెగబోయు పూల ముగ్ధల చూచి
నిలిచి పోవుదు మున్ను నిశ్చలమూర్తి నగుచు !
కూర్చి కూర్చిన మి మ్మిరువురను చూచి
పులకరించిన మనసు పరవశత్వము నంది
అత్త ఒడి బిడ్డ వెలులైతి వని తలచి
సందడించును మనసు సుమధుర మగును !

అమ్మకు చేరువగా, సహాయకారిగా నీవు - నీకు తల్లిగా, అత్తరాలుగా
అమ్మ - ఈ మీ ఇద్దరి సౌందర్యమయమైన స్నేహదీప్తి - ఇంటి నిండుగా
వెన్నెలలు అరబోసినట్లుగా ఉండేది ! - అప్పటి నా మనస్సు -

అమిత తృప్తి లసం బంతెకంత భూమి
మీది నుండి స్వర్గానికి మెల్లు కట్టు !

క్రూరమైన వికిటాట్టహాసాన్ని ఉన్నట్లుండి ఏదో సౌజన్యరేఖ విరిసి అమెపుచేసినట్లు అయింది : ఇప్పటివరకూ - చండ ప్రచండమైన అగ్నికీరణం వంటి సూర్య తేజం ప్రపంచాన్ని మండించివేస్తున్నది. ఇంతలో - కరుణార్ద్రంగా ఉదలి వచ్చిన మేఘమాలిక ఆ దుర్నిరీక్ష్య తేజాన్ని క్రిమ్ముకొని చలువ చేసింది. ప్రాణం తేరుకొన్నట్లు, నా గది కిటికీ తెరిచి ఆకాశం వైపుకు చూచాను.

ఆపాథస్య ప్రథమ దివసే మేఘు మాశ్లేష్టసానుం
వప్రకీర్షిడా పరిణతె గజప్రేక్షణీయం దదర్శ !

అప్రయత్నంగా నా నోట పలికిన కాళిదాస కవిత -

విరహార్తుడైన యక్షునికి మేఘసందర్శనం అపూర్వమైన స్పందనను కలుగచేసింది. వియోగ తాపంతో వేగిపోతున్న వాడికి మేఘుడు పరమాత్తుడి వలె తోచినాడు. దూరాన ఉన్న తన ప్రియతమకు తన సందేహాన్ని చేపవేయ గలిగిన స్నేహితుడిగానూ దర్శనమిచ్చినాడు :

ఎన్ని మారులు చూచినా మేఘాన్ని - నాకు ఎందుకనో తనివితీరినట్లు ఉండదు : ప్రచండ గ్రీష్మ తాపాన్ని ఉపశమింపచేసే మేఘమంటే ఎవరికి ఇష్టం ఉండదు : ఆకాశవీధిలో నీల జలదం తారలాడితే - పుడమితల్లికి పులకరింత : ఆ దృశ్యావలోకనంతో మనస్సుకు తొలకరింత :

నీకు జ్ఞాపకం ఉండి ఉంటుంది - తొలకరి గోజులు వచ్చినప్పుడల్లా నేను త్రుళ్లింతలాడేవాడను : కర్నకుడను కనుక, బీటలు వడ్డ భూమితల్లి దాహం తీర్చటానికి దయతో వచ్చిన మబ్బు తునకలను చూచి నా దాహం తీరినట్లే సంతృప్తి పొందేవాడను. సాహిత్య రస విపాసువును కూడా కనుక - సాహిత్య వినువీధుల్లో విహరించే మేఘమాలికను సందర్శిస్తూ - తన్మయతను పొందే వాడను.

కారు మేఘమా రావే రావే
పువ్వుల మబ్బా దిగవే దిగవే !
పింజమేఘమా ! ధూళి మేఘమా !
చెమటను ఊడ్చి దిమ్మరింపవే !
కొంచెము నీళ్లను విడిచిపెట్టవే !

చిన్నప్పుడు పాడుకొన్న ఈ పల్లె పదం - తొలకరి మబ్బును చూచిన ప్రతిసారీ - నా నోట పలుకుతూ ఉండేది. అలా పాడుతున్నప్పుడు మరీ చిన్న పిల్లవాడినయినట్లున్న నన్ను నవ్వుతూ చూచేదానవు ! కొంతకాలానికి ఒకింత జాణతనం అరువు తెచ్చుకొని - నీవూ చిరుపాటలేవో కట్టి నా పాటకు ప్రతిగా పాడుతూ ఉండేదానవు !

కృష్ణ మేఘమూ రావే రావే
జలద మేఘమూ జల జల రావే
పడమటి మబ్బా పరుగున రావే
పలుచని చినుకులు చిలకరించవే !

నేత్తి పైన మబ్బు తునకను చూచినప్పుడల్లా, ఇన్నిన్న అందమైన జ్ఞాపకాలు ! జన్మ జన్మల వియోగార్తులు పాడుకొన్న స్మృత గీతకలు !

తొలకరి ఒక మబ్బు తొంగి చూచింది
మబ్బులో ఒక మెరుపు మెరిసిపోయింది
పెరటిలో ఒక జల్లు కురిసి వెలిసింది
జల్లులో నా మనసు జారిపోయింది !
ఏరువాక నాటి కేడాది దాటింది
ఎదురు చూచిన గుండె చెదిరిపోయింది !

వీడాదిపాటు గుండె చిక్కపట్టుకుని ఎదురు చూచిన మనసు తొలకరి మబ్బును చూచి ఘోషిస్తున్నది. ఆ ఘోషను చూచి, ద్రవించి ద్రవించి నీరై నది మబ్బు తునక ! జల్లు జల్లుగా కురిసి కరిగిపోయింది !

అందుకే - అంతటి ఆర్ద్రమూర్తిని మేఘుడిని తనకు దూతవు కమ్మని అర్థించుకొన్నాడు ఆ విరహార్తుడు -

“ సంతప్తానాం త్వమసీ శరణమ్ ”

అని స్నేహమూర్తిగానూ సంభావించుకొన్నాడు ! నా భావ వాహినికి నాల్గం - నీల జలదం - చిన్నగా, ముత్యాల జల్లుగా, భువికి దిగుతున్నది !

ఈ రాత్రివేళ నిద్ర పట్టక బయటకు వచ్చి మొక్కల మధ్య తిన్నె మీద కూర్చున్నాను. నవమినాటి వెన్నెల - సజ్జనుని సౌజన్యంలాగు భూమి మీదకు కరుణను వెలార్చిపోస్తున్నది :

కారుణ్య మనేది ఎంత గొప్ప మానవీయమైన గుణం ! మనం ఇద్దరమూ కలసి సహజీవనం ప్రారంభించిననాటి నుంచీ నీవు కారుణ్యమూర్తిగానే ధర్మన మిస్తూ వచ్చావు. నీ మాటలోనూ చేతలోనూ కరుణ ఉట్టిపడుతూ ఉండేది. నీ కన్నులలో తొణకిసలాడే కారుణ్యరేఖ నన్ను నిలుపునా తాకి పులకితుణ్ణి చేస్తుండేది :

ఏ కారణం చేతనయినా ఇతరులు కష్టపడుతూ ఉంటే స్వయంగా ఆ బాధను నీవే అనుభవిస్తున్నట్లు కట కట పడేదానవు. వారికి చేతనైన సహాయం చేయటం నీ ధర్మంగా భావించేదానవు ! ఎన్ని మారులో నిన్ను కనుజార్ద్రమూర్తిగా, అపద్బాంధవిగా - చూచాను ! అది ఒక అద్భుతమైన అనుభవం ! నీ దాక్షిణ్యాన్ని చూచినప్పుడంతా -

నాకు దోచుచు నుండును నశమ నడుమ
నాలో కల్లోలినీ నుఖ స్నాతుడనయి
నందనారామ వీధుల యందు నేను
అమృత కలశమ్మతో నడయాడునట్లు !

నడుము వంగిపోయిన ముదుసలి యొక్కరై, కర్రపోటు వేసుకొంటూ - ప్రతి రోజూ ఇంటింటికీ తిరిగి అన్నం అడుక్కోవటం నేను చాలా రోజుల నుంచీ ఎరుగుదును. నరాల బలహీనత చేతనో యేమో - ఆ బడుగు దేహం మీద నిలువలేనన్నట్లు తల ఎప్పుడూ ఊగుతుండేది. ఆ యమ్మ సత్తు గిన్నె ఒకటి చేత పట్టుకొని వాకిట్లోకి వచ్చి వొణికే గొంతుతో పిలవడం మామూలు విషయమైపోయింది. ఈ ముసలి అవ్వ రోజూ అడుక్కోవటానికి రావటం - రోజూ ప్రొద్దున్నే తూర్పు దిక్కున సూర్యుడు సొదిచినంత సహజంగా అనిపిస్తూ ఉండేది.

అవ్వ వచ్చి వీధి వాకిలి ముందు కూర్చునేది. ఇంట్లో అన్నం మిగిలి నప్పుడు ఒక ముద్ద వేసేవాళ్లు. లేనప్పుడు పొమ్మనేవాళ్లు ఒక్కొక్కసారి ఎంతకూ కదలకపోతే - ఆమెను కనురుకొనేవాళ్లు

అవ్వ ఒక పట్టాన కదిలేది కాదు. ఎవరు ఎంత కోప్పడినా, కసురుకొన్నా - అవేమీ తనను కాదన్నట్లు నిర్లిప్తంగా కూర్చునేది. అమెకు బాగా తెలుసు - మరొక వాకిలి ముందుకు వెళ్లి నా - ఈ కసుర్లు తన మీద రాంక తప్పనిపేనని ; ఇవన్నీ పట్టించుకుంటూ పోతే - తనకు ఆ పూటకు కడుపు నిండటానికి పట్టెడు మెతుకులు చొరకవని ;

ఈ సమాచారమంతా నీవు ఎప్పుడు సేకరించావో కాని, ఒకనాడు నీవు కరగే కళ్లతో ఆ అవ్వను గురించి చెప్పావు. కొడుకూ, కోడలూ మనుమలూ ఉన్నా, ఆ ముసలికి ఇంట్లో ఇంత అన్నం కూడా పెట్టరట. ఓపిక ఉన్నన్ని నాళ్లు ఆ పనీ ఈ పనీ చేసి కడుపు నింపుకొనేది. ఇప్పుడిక ఇల్లెల్లా తిరిగి అడుక్కుని తింటున్నది. ఇంత ముసలితనం మీదపడి, రేపోమాపో అంటున్న అవ్వను గురించి శ్రద్ధతో అన్ని వివరాలూ తెలుసుకొన్నావు. జాలితో కరిగి పోయావు

అప్పటి నుంచీ రోజూ అన్నం వండబోయేటప్పుడు విధిగా రెండు గుప్పెళ్ళు బియ్యం అదనంగా వేసేదానవు. అవ్వ వాకిటి ముందుకు వచ్చి కూర్చోగానే - ఎంత పనిలో ఉన్నా, ఇంత అన్నమూ కూడా తెచ్చి సత్తుగిన్నెతో పెట్టి, నీళ్ళు అందించి చల్లగా పలుకరించేదానివి.

గడప వారగా కూర్చుని ఆ బడుగు అవ్వ అమృతం తింటున్నట్లు ఆ అన్నపు ముద్దలు అబగా తోడి. నీ ఆస్థాయితో కూడిన పలకరింపులకు ఆ ముడతలు పడ్డ ముఖంలో ఒక కాంతిరేఖ మెరిసిపడేది. ఆ తరువాత ఎప్పుడూ నేను చూచిన జ్ఞాపకం లేదు - ఆ అవ్వ ఇంటింటికీ తిరిగి అడుక్కోవటం !

ఇదీ మొట్టమొదటిసారి - నీలో పొంగి పొరలే కారుణ్య యురిని నేను గుర్తించిన రీతి ; అప్పటి నుంచీ ఎన్నెన్ని మారులు ఎన్ని విధాలుగా నీ దయాంతరంగాన్ని దర్శించి కృతార్థుడనయినానో ;

భగవంతుడు కరుణామయుడు

సృష్టి కరుణామయం

జీవితం కరుణామయం

ప్రపంచం కరుణలో పుట్టి కరుణలో పెరిగి

కరుణలోనే విలీనమౌతుంది

అన్న సుకవి వాక్యాలు ప్రత్యక్షర సత్యాలుగా తోచేవి - నీలోని కారుణ్యభావాన్ని అనుభవించినప్పుడల్లా ;

ఈ సంద్యవేళ ఇంటిలోపల నా గదిలో కూర్చోనిఉండాలని అనిపించలేదు. ఊరి చివరగా ఉన్న మన చేలవైపుగా నడిచాను కంటికి కనిపించినంతమేరా అకుపచ్చని రంగు పరుచుకుని దృశ్యనీయంగా ఉన్నది. తెరలు తెరలుగా పైర గాలి వీచి ఈపచ్చదనాలకు ఊపిరి పోసి చైతన్య భరితం చేస్తున్నది. సాంధ్య సూర్యుని లేత రంగులు పంటచేల కైకి ప్రాకి వస్తున్న తీరు నన్ను ఎప్పుడూ ముగ్ధుణ్ణి చేస్తూనే ఉంటుంది.

ఆ కనుపట్టు క్షేత్రమున కావలె గట్టున పంటచేను నా జూకుగ గాలి సోకి మన చూపులకుం బ్రణమిల్లి నంతనే రేకుల కప్పులో బొటమరించిన వెన్ను పసందు చూడరా ! నీ కవితామృతంబునకు నిగ్గట గోచరమాను పుణ్యుడా !

అలవోకగా వీచిన నాజూకు గాలికి చేను రవంత మన వైపుకు వారిగింది. రేకుల కప్పులో బొటమరించిన వెన్ను కూడా తల ఊపింది. ఆ సొగసును చూడమని కవిని ఉన్నోధిస్తున్నాడు - అచ్చమైన తెలుగునాటి కర్షకకవి.

ప్రకృతిలోని అందచందాలను అస్వాదించడం నీకు ప్రియంగా ఉండేది : గడ్డిపూవునైనా గాఢతమితో ఆరాధించేదానవు : ఎప్పుడైనా అకాశంలో ఒక మబ్బు తెర - తోచీ తోచనట్లు తారలాడినప్పుడు నీలో నీవు నవ్వుకొనేదానవు.

“ ఎందుకా నవ్వు దొంతరలు ? ” .... అని అడిగాను నిన్ను.

“ ఆ పిట్టంత పసి మబ్బు అటూ ఇటూ ఊగులాడుతూ ఉంటే - వచ్చి రాని అడుగులతో - ఏడాది దాటిన బాలకృష్ణుడు చిడిబుడి అడుగులు వేస్తున్నట్లు భ్రమ కలిగింది : .... ” అన్నావు నవ్వుతూనే !

నీ వింత బావుకురాలవని నాకు అప్పటివరకూ తెలియదు : నీ ఊహలోనే జారి వచ్చినదొక పసందయిన కవితా స్ఫురణ !

బహుశ జలద చ్ఛాయా చోరం విలాస భరాల సం

మద శిఖి శిఖా లీలోత్రం సం మనోజ్ఞ ముఖాంబుజమ్ !

అంటూ తన్మయీభావంతో కనులు మూసుకొన్నావు : నీవు ఆ క్షణంలో అనుభవించిన వాత్సల్య భక్తి రస సిద్ధి - నన్నూ తాకినట్లయింది.

వదనే నవనీత గన్ధ వాహం, వచనే తస్కర చాతురీ ధురీణమ్
 నయనే కుహనాశ్రు మాశ్రయేధా, శ్చరణే క్షోమల తాణ్డవమ్
 కుమారమ్ !

అన్నాను - లీలాశుకుల దివ్య భావనామయ స్థితికి అంజలి పడుతూ :

శ్రీశైలం వెళ్లే దారిలో అడవులగుండా మన ప్రయాణం. ఎటు చూచినా,
 దట్టంగా ఎదిగిన తాడెత్తు చెట్లు - తీగలతో ఆకులతో - అల్లుకొన్న పొదలు -
 ఎప్పుడూ ఏవో సమస్యలతో చికాకు పడుతూ ఉండే ఈ మనుష్య ప్రపంచంతో
 మాకేమీ సంబంధం లేనట్లు నిటారుగా, గర్వంగా - నిలుచుని ఉన్న చెట్లు :

నీవు అప్రయత్నంగా పలికిన కృష్ణశాస్త్రి పదం - బస్సు రోదతో కలిసి
 పన్నగ వినవచ్చింది.

ఆకులో ఆకునై పూవులో పూవునై
 కొమ్మలో కొమ్మనై నును లేత రెమ్మనై
 ఈ యడవి దాగిపోనా !
 ఎట్లాన నిచటనే యాగిపోనా !

తానే ప్రకృతిలో ఒక భాగమై పోవాలని అనుకుంటున్నాడు కృష్ణశాస్త్రి -
 ఓపలేని ప్రకృతి ఉపాసకుడు కనుక. ఆయనకేమి :

తెలిమిబుద్ధి తెరచాటు తెలిచందమామ
 జతగూడి దోబూచి సరసాల నాడి
 దిగి రాను దిగి రాను దివి నుండి భువికి !

అనగలిగిన విశాల విహాయన విహారి : ఆకులో ఆకుగా నైనా, పూవులో
 పూవుగా నయినా, మారిపోగలడు : ' స్వేచ్ఛాకుమారుడు. ' గగన పథ విహార
 విహంగమ పతి ' - కదా అతడు :

మరి - నా ప్రాణంలోని ప్రాణమైన నీవు - ఆకువై, పూవువై,
 కొమ్మవై, రెమ్మవై - ఇక్కడే నిలిచిపోతే - నేను జీవించడం ఎలా ?

ఆకలా దాహమా చింతలా వంతలా
 ఈ కరణి వెట్టినై యేకతమ తిరుగాడ
 ఈ యడవి దాగి పోనా !
 నీ తోడుగ నే నిలిచిపోనా !

అన్నాను నీ చేతిని నా చేతులతో పొదువుకొంటూ - ఆందుకే -
 ఎరుగుదును నేను - నా చుట్టూ పరుచుకున్న ప్రకృతి సౌందర్యరేఖలలో నీవు
 దాగివుండి ఈ నా మాటలన్నీ వింటూనే ఉన్నావని :

మరల నిదేల రామాయణంబన్నచో
నీ ప్రపంచకమెల్ల నెల్ల వేళ
దినుచున్న యన్నమే తినుచున్నదిన్నాళ్లు -

అవును - పుట్టిన దగ్గరనుంచీ గిట్టేటంతవరకూ, ప్రాణికి అన్నంతో
అవసరం కానిదెప్పుడు : రోజూ తినే అన్నమే అయినా - విసుగు పుట్టదు
సరికదా - రవ్వంత వేళ తప్పినా ఓర్వలేని పరిస్థితి ఏర్పడుతుంది.

శ్రీనాథుడికి మల్లే నే నేనూ మొదటిమూల బోజన ప్రియుడను. క్రొత్త
వంటకాలు, రుచులు - అంటే ఇష్టం. ఆ విషయం నీవు ఈ ఇంటికి వచ్చిన
కొద్ది రోజులకే గ్రహించావు.

నవ వధువుగా వచ్చిన నీవు పాలు కాచనేరని బాలవు. నేయి కాచనేరని
నెలతవు : అయినా, నెమ్మదిగా, వంట చేయటం నేర్చుకొన్నావు. అమ్మ వంట
చేస్తూడగా చూచి - ఆ మెళకువలన్నీ అకళింపు చేసుకొంటూ ఉండేదానవు.
ఆ తొలినాళ్లలో - నడుము చుట్టూ చీర కొంగును చుట్టి, చిట్టి వంటకత్రైలాగు
అటూ ఇటూ వంటఇంటిలో మసలుతూ ఉండే నిన్ను చూస్తుంటే - నాకు నవ్వు
వచ్చేది : బహుశః ఇటువంటి రమణీయమైన దృశ్యాన్నే చూచి, స్పందించి -
హాటుడు అని ఉంటాడు ఇలా :

వంట యింటి పనుల నంటిన మనీ చేయి
సోగి యుండ జంద్ర సుందరముగ
నింపు గొలుపుచున్న యిల్లాలి మోమును
నగుచు నున్నవాడు మగడు చూచి !

రుచ్యమైన భోజ్యాలను వండివార్చటంలో - అచిరకాలంలోనే నీవు
ఆరితేరావు : నాకు ఇష్టమైన వంటకాలు చేయడం నీకు చేతనయింది. ఇదివరకు
నేను తిని ఎరుగని క్రొత్త వంటకాలను కూడా నేర్చుకొని చేస్తూ ఉండేదానవు.
నేను ఆ రుచులను మెచ్చుకొంటూ తింటూ ఉండేటప్పుడు - నీ కన్నులలో
తరళించే మెరుపులను చూడాలని మరీ మరీ అనిపిస్తూ ఉండేది :

ఒకనాడు - ఇంట ఎవరూ లేనప్పుడు - నీవు స్వయంగా వంట చేసి
వడ్డించావు. తృప్తిగా తిని లేచిన తరువాత అరటిపండును అందించావు.

దాగ్తా చానక ఖండ శర్కరలతో రుభా ఫలశ్రేణితో
 గోక్షీరంబుల తోడ మండెగలతో కొన్నేతితో బప్పుతో
 నక్షయ్యంబగు నేరుబ్రాల కల మాహారంబు నిశ్శంకతం
 గుఱుల్నిండగ నారగించితిమి యక్షుద్రక్షుధా శాంతికిన్ !

అంటూ నీ వంకకు చూచాను. అప్పుడు నీవు సంతోషంతో చిందించిన
 చిరునవ్వుల సిరి నన్ను ఇప్పటికీ పెంటాడుతూనే ఉన్నది.

ఒక్కొక్కడు చేసిన వంట ఒక్కొక్క విధంగా ఉంటుంది. దాని
 రంగూ, రుచి, వాసన కూడా విభిన్నంగానే ఉంటుంది. దానినే హస్తవాసి
 అంటారేమో నాకు తెలియదు కాని, నీ చేతి వంటకు మాత్రం వాసి ఉన్నమాట
 నిజం !

రక రకాల వ టకలూ చేయకపోయినా, నీవు నీ చేతితో చారూ అన్నం
 పెట్టినా, నాకు అమృతోపమానంగానే ఉండేది. పచ్చడి మెతుకులు పెట్టినా
 ప్రియంగా ఉండేవి.

ప్రొద్దుటి నుంచి ఎర్రని ఎండలో పొలం పనులు చేసి, చెమటను దిగతుడిచి
 పోసి - చెట్టు నీడలో కూర్చున్నాడు కర్షక శ్రామికుడు కరకరమంటూ ప్రొద్దు
 వడినెత్తికి వచ్చింది. కడుపులోనూ కరకరమంటూ ఊదార్చి చెలరేగింది.

తలపై నన్నపు దుత్త నిల్చుకొని సంతాపంబు దీపింప నా
 కలి గొన్నాడను నాత్రోమూని నడువంగా జొచ్చె నిల్లాలు వా
 రల చూపుల్ పది బారలుండగ ననిర్వాచ్యమ్ములై వింత చ
 ర్యల భాషించిన వట్టి ముగ్ధ మధుర వ్యాచార మెవ్వారికో !

అమె వచ్చింది - అతడు ఆకలితో ఉన్నాడనే అశ్చతతో అదరాబాదరా
 అన్నపు దుత్తను తెచ్చి అతనికి ఎదురుగా పెట్టింది. అది - “ తింత్రిణి పల్లవ
 యుక్తమైన ఉడుకు బచ్చలి శాకము జొన్నకూటిలో కలిపిన ముద్ద ” అయినా
 సరే - అతడికి అమె అందించిన భోజనం అమృతోపమానంగా ఉండక తప్పదు !

నీవు నీ చేతితో పచ్చడి మెతుకులు పెట్టినా, పంచభక్ష్య పరమాన్నం పెలెనే
 నాకు రుచిస్తుందని అన్నాను ఆందుకే !

గత రాత్రి చాలాసేపు నిదుర పట్టలేదు. బాగా ప్రొద్దుపోయేటంత వరకూ చదువుతూనే ఉన్నాను. అందుచేతనే - ఉదయం మామూలు వేళకు నిద్ర లేవలేకపోయాను.

నేను ఇంకా పరుండి ఉండగానే - వెంకన్న వచ్చి ఒక మంచి మాటను చెప్పిని వేశాడు - ప్రొద్దున్నే మన ధేనుకకు కోడెగాడు పుట్టాడని ; తల్లినీ పిల్లవాడినీ పలుకరించుదామని లేచి కొట్టం వైపుకు వెళ్లాను.

ధేనుక కళ్లన్నీ బిడ్డమీద నిలుపుకుని పొంగిపోతూ నిలుచున్నది. వాడిని వల్లమాలిన మమకారంతో నాకుతూ, ముద్దులాడుతున్నది. వాడు - ఆ చిన్న కోడెగాడు - అప్పుడే ఈ ప్రపంచాన్ని చూస్తున్న అశ్చర్యంతో, గర్వంతో, బిడాయితో - అటూ ఇటూ తల ఊపుతూ పడుకుని ఉన్నాడు.

ధేనుక వీపు మీద చేయివేసి నిమురుతూ ఉంటే - ఎన్నో స్మృతి తరంగాలు మనసులో చెరిరేగినాయి. నీవు పెట్టిన పేరు - మన ఇంటి లేగ దూడలన్నీ ధేనుకలే !

గోవునీ గోవత్సాన్నీ చూచినప్పుడు నీవు ఎంత ఆర్ద్రమూర్తివి అయేదానివో నేను ఎరుగుదును ఆ ఆర్ద్రత నీ అంతఃకరణమంతా నిండి నిన్ను ఆ చిన్న వయసులోనే అమ్మను చేసింది నీలో నేను అమ్మను చూడగలిగింది అప్పటి నుంచే ; అది ఇంతై అంతై - ఆశాశమంత ఎత్తుకు ఎదిగి నిన్ను తల్లినీ, నన్ను వత్సనూ చేసింది ; అప్పటి నుంచీ, ఈ మహత్త్వపూర్ణమైన అనుబంధ స్థితి మన దాంపత్య జీవితమంతా అంతర్వాహినిగా ప్రవహిస్తూనే వచ్చింది.

ఒక నెలపొడుపు వేళ - రాత్రి ఆకాశంలో నన్నని చంద్రవంక అవతరించింది. దానిని ముగ్ధులమై ఆ రాత్రివేళ చూస్తూ ఆరుబయట కూర్చున్నాము. ఎంతో సొంపుగా, ఇంపుగా - నిర్మలంగా - ఉన్న నెలవంకను చూచి, చూచి - ఈ పద్యం చదివావు నీవు -

గగన కళ్యాణి గండ భాగమున నిడ్డ
కాలపురుషుని గురు నఖక్షతము బోలి
మంచు నవ్వుల నదె చందమామ బురుత
జననమైనాడు పశ్చిమ శైల శిఖరి !

పద్యాన్ని చదువుతూ, రమణీయ భావనామయ భవ్య కవితా జగత్తులోకి నన్ను కూడా వెంట తీసుకు వెళ్లావు !

ఒక దృశ్యాన్ని సామాన్య మానవుడు చూచి ఆనందిస్తాడు. భేష్ , బాగున్నది : - అనుకోవటంతో అతడి అనుభూతి ముగుస్తుంది. అదే అనుభూతి తరంగం ఒక కవి హృదయాన్ని తాకినట్లయితే - అది అతడిని ఊపిరి సలుపుకో నివ్వదు తన దర్శనాన్ని ఉపమలతో, ఉత్పేక్షలతో, అలంకారాలతో - తనదైన శైలితో చిత్రించి పునఃస్పృష్టి చేస్తే కాని అతడికి తనివి తీరదు : ఒక మహర్షవం కవి హృదయం. అది పొంగినప్పుడు నింగిని తాకుతుంది :

చంద్రవంకను అప్పుడే పుట్టిన పసికందుగా ఊహించి, కవి తన హృదయంలో వాత్సల్య భావాన్ని క్రుమ్మరించి పోశాడు. నింగిలో నెలబాటుడు నక్షత్రమాలికల మధ్య ఊయల ఊగుతున్నాడు.

ఒక కవికి నెలవంక పొత్తిళ్ళ పురిటికందు : ఒక కవికి పున్నమినాటి జాబిల్లి వినువీధిలో పికారు చేస్తున్న రాజకుమారుడు :

ఒనర బోర్కాడించి యుయ్యెల తొట్టెలో
బుడబెట్టిన పసిపాప వోలె
వీధులంబడి తిరి బూదియ మెజల్లు
కొని పర్వులం బెట్టు కుట్టవోలె
నన్నమ్మ దించు మోమంతయు బెరుగన్న
మును శేసికొన్నట్టి బొట్టెవోలె
జట్టి ! తెలంటి పోసెదనన్న నందక
తొలగి పర్వులు వెట్టు నులిశివోలె
వెల్ల దుస్తులు కట్టించి వీధులన్ పి
కారు పంపిన రాజకుమారువోలె
మింట నడు చక్కి జాబిల్లి మేది నీశు
నేత్రమాలకును జలువ బండించి పోసె !

ఈ పద్యాల వల్ల వేతలో ఆ నాటి రాత్రివేళ మన మనస్సులలో ఒక దివ్య వాత్సల్య దీప్తి చెలరేగింది : ఈ రసమయ సన్నివేశమంతా నిన్న మొన్న జరిగినట్లు స్ఫురణకు వచ్చింది - దేనుకనూ దాని కొడుకునూ వెన్ను నిమిరుతూ, తాలాపేపు అక్కడే నిలుచుండిపోయాను -

భావేన ముగ్ధ చపలేన విచోకనేన
మన్నానసే కిమపి చాపల ముద్వహస్తమ్ -

ఒకానొక బాల విలాసరూపం కనుల ముందు సాక్షాత్కరించినట్టై -

ప్రాభాత గీర్తివై పరమాస్త మూర్తివై
చిరునగవు సిరి యింత పెదవి మాటున దాచి
తొలి వెలుగురేకతో పాటుగా నీవు
తొంగి చూచినకాని తెల్లవారదు దేవి !

ఈ తపన ఈ నాటిది కాదు : ప్రతి ఉదయమూ కన్నులు విప్పగానే ఎడట నీవు సాక్షాత్కరించాలి : ప్రసన్న సుందరమైన నీ ముఖాన్ని చూడక పోయినట్లయితే, పడకమీద నుంచీ లేవబుద్ధి అయేది కాదు : కనులు తెరవగానే నిన్ను చూచుకొన్న సంతృప్తితో కొండంత ఆత్మబలాన్ని కూడగట్టుకొనేవాడను. ఆ విషయం నా కంటే ఎక్కువగా నీవే ఎరుగుదువు : అందుకే, ఎంత పనితో ఉన్నా, నేను నిదురలేచే సమయానికి ఎదురుగా వచ్చి నా కనులకు చలువచేస్తూ ఉండేదానవు.

ఏ కారణం చేతనై నా ఎప్పుడైనా ఇందుకు భిన్నంగా జరిగితే - కలవరపడి పోయేవాడను ఇది - నీకూ నాకూ మధ్యగా నిలిచిపోయిన రహస్యం !

కొన్ని కొన్ని సుందరమైన అనుభూతులను పంచుకోవటానికి అత్యయ్యులైన మిత్రులు కావాలి. హృదయాన్ని రగిలించే అర్తినై నా పంచుకోవటానికి ఆ మైత్రి అవసరం

అట్టి అత్యయ్యుడైన మిత్రుడొకనితో ఒకనాడు ఈ రహస్యాన్ని పంచుకొన్నాను. సంసార జీవితంలో దంపతులైన వారందరికీ ఇది అనుభవం లోకి వచ్చే విషయమేనా - అని ప్రశ్నించాను.

నేను ఏదో అసంభవమైన విషయాన్ని చెపుతున్నట్లు ఆశ్చర్యంగా విన్నాడు అతడు.

“ రోజూ తెల్లవారడం సహజమైన విషయమే : అయితే - నీకు మెలకువ వచ్చే సమయానికి అమె తప్పనిసరిగా నీ కళ్లముందు కనిపిస్తూ ఉండటం మాత్రం అసహజం - అసంభవమూనూ : అసలు అది ఎట్లా సాధ్యం : అమెకు వేరే పనులేమీ ఉండవా : నీ దంతా కొత్త బిచ్చగాని సామెతగా ఉన్నట్లున్నది : ”

.... అంటూ నవ్వి - అప్పటికి ఆ విషయాన్ని తేల్చివేశాడు నా మిత్రుడు. అప్పటికి ఏమీ సమాధానం చెప్పలేకపోయాను అతడికి - నా అనుభూతి నాది కనుక : నా వెళ్లి నాది కనుక !

ఆ తరువాత చాలా కాలానికి ఆ మిత్రుడే ఒప్పుకున్నాడు మన తీరు చూచి - అది క్రొత్త బిచ్చగాని సామెత కాదని : ఎన్నాళ్లకైనా, ఎన్నోళ్లకైనా, జిగి వీడని ఆ తొలి బాంధవ్య స్పర్శ - మనను ఏ దేవతలు కరుణించి అనుగ్రహించిన ప్రసాద విశేషమో :

నా మిత్రుడు అనాడు వెలువరించిన మరొక సందేహం - నీకు నా పైన కినుకో అలకో కలుగ కూడదా అని : అందరు స్త్రీల మాటా నేను ఎరుగను కాని - నీ విషయంలో అది దుస్సాధ్యమే అయింది :

నేను తెలిసి ఎప్పుడైనా నీకు అప్రియం కలిగించిన జ్ఞాపకం లేదు. నిన్ను పువ్వువలె కాపాడుకోవలెననే ఆ నాటి పెళ్లి పీటల మీది నా నిర్ణయానికి వ్యతిరేకంగా ప్రవర్తించినట్లు గుర్తు లేదు.

నాకు తెలియకనే నీకు అప్రియం కలిగించిన సందర్భాలు కొన్ని ఉండిన వేమో కాని,, అవి నాకు ఎరుకకు రాలేదు - నీవు ఎన్నడూ కినుక వహించని కారణాన :

సతీ పతుల మధ్య వట్టి కలహాలూ, గట్టి జగడాలూ సంభవించడం సర్వ సాధారణమే అయినా, నీవు సరదాకయినా అలిగినట్లు గుర్తు లేదు నాకు : ఒక్క సారయినా, నీవు అలిగి పెడ ముఖం పెట్టినట్లయితే -

అమృతము గూడు కట్టిన దొర ! యల దూరపు నీలి కొండలో గోమరు మిగుల్ సితాంబుదము కోసల మూసల పోతు వెన్నెలల్ రమణి యొకింత కోపనపరాబ్బుఖయైనది, నాకు జెప్పుకో నమరిన దూత యిప్పుడెవరందువు నీవు వినా నిశాపతీ !

అని చందమామను దూతగా చేసుకోవాలనే నా చిన్ననాటి సరదా తీరమా లేదు :

అన్నేళ్ళుగా - మన జంట బ్రతుకులో నేను సాగించుకొన్న ఆ అలవాటు నీ స్వంతం కూడా కాగలిగింది సాహచర్య దోషాన : అందుకే, ఇప్పుడు ప్రతి ఉదయమూ నాకు మెలకువ వచ్చేవేళకు నీవు వచ్చి నా కనుల ముందు సాక్షాత్కరిస్తావు - గాలి తరగగా, మంచు ముత్యంలా, వెచ్చని వెలుగు ఉచ్చుగా : నిన్ను కనులార కనుగొన్నానన్న ఓదార్పుతో నిదుర మేలుకొంటాను ప్రతి ఉదయమూ : ఇప్పుడు -

ఒక్క నేనే నీకు

పెక్కు నీవులు నాకు !

దినకరుడు శాంతుడై తోచె, దినము లింత
కురుచలయ్యెను చలిగాలి. చుగుకు మోచ్చె
బొలములన్ రేల గ్రుడ్డి వెన్నెలలలోన
గుప్పలన్ నూర్చు కాపులు గొంతులైతి
పదములన్ బాడ దొంగిరి ...

పుష్యమాసంలో మన ఊరు హేమంత సీమంతిని ఆయింది ! అంతులేని
అనుకంపతో - రాత్రి అకాశం తెల్ల వాడూ కురిసిన దయామృత రస బిందువు
లైతే చెట్ల అకుల చివల్లో నిలచిన మంచు బొట్లు ఉదయకాంతిలో
తరికిస్తున్నాయి

ఋతు చక్రక్రమణంలో - ఎప్పటికప్పుడు ఈ ప్రకృతి వేసుకొనే
ఈ క్రొత్త పేషాలను చూచి నీవు ముగ్ధురాలవయేదానవు. నీవు చూచి
అనుభవించి భావన చేసిన ఆ సౌందర్యమయ ప్రపంచంలోకి నన్నూ చేయి
పుచ్చుకొని నీ వెంట తీసుకువెళ్లేదానవు.

వట సిరును మోసుకవస్తున్నది మకర సంక్రాంతి. ప్రతి ఏటా
జరుపుకొనే పండగే అయినా, నీవు నా గృహిణివి అయిన నాటి నుంచీ, పండగ
వేళల - కొన్ని ప్రత్యేకమైన, ఉదాత్తమయిన భావరీతులను అనుభవంలోకి
తెచ్చావు. ఉత్తమమైన అభిరుచులను, ఆలోచనలను - సంచితంగా వెంట
తీసుకువచ్చి నీవు మెట్టిన ఇంట కుప్పలుగా పోశావు.

అంబ ! భిక్షమ్మటంచును నరచి నిలువ
నంగణమ్మన, గృహిణి, దయార్ద్రమతిని
త్రవ్వ గోలెమ్మ నుండి న తండులముల
చేయి గలగలలాడ దోసిళ్ల పంచు !

ఇది మన సంప్రదాయం : ముఖ్యంగా, సంక్రాంతి వేళల - వాకిటి
ముందుకు వచ్చే భిక్షగాడికి షిడికెడో నోసెడో - ఓపినంత దానం చేయడం
గృహస్థ ధర్మం. ఒక విధిగానో విధాయకంగానో - జోలెలో గుప్పెడు గింజలు
విదిల్చి రావడం సామాన్య ధర్మం. అట్టి యాంత్రిక కర్మకు నీవు ఒక ఆత్మీయతా
స్పర్శను అలదటం - నజల నయనంతో ఎన్ని మారులు చూచాను నేను !

మన ఇంటి పనివాళ్లు, పాలేళ్లు - అందరికీ పండుగరోజు వండిన
భిక్ష భోజ్యాలను పంచిపెట్టటమనే విషయం - ఎప్పటినుండో అలవాటుగా

జరుగుతున్నదే : అయితే - అన్ని పనులలో అది ఒక పనిగా - ఆలోచన లేకనే ఆ పని సాగిపోతూ ఉండేది

నీవు వచ్చిన తరువాత కొంత కాలానికి - మన ఇంటి క్రొత్త అలవాట్లు వచ్చి చేరినాయి. సంక్రాంతి సమయాన - మన ఇంటి పాల్గొనకూ, పనివాళ్ళ కుటుంబాలకూ - క్రొత్త బట్టలు కొని బహూకరించేదానవు : పండుగవేళ వారందరికీ మన ఇంటి ముంగిటిలో విస్తళ్లు పేసి కడువ పెట్టేదానవు. వాళ్ళ మంచి చెడూ, కష్టమూ సుఖమూ - విచారిస్తూ - అందరమూ ఒకే కుటుంబ సభ్యులమన్న స్పృహను కలిగిస్తూ ఉండేదానవు. వాళ్ళు పెట్టిన తరువాతనే - మనం కూడా క్రొత్త బట్టలు కట్టుకోవాల్సి నీవు పెట్టిన వియమాన్ని ఇంట్లో పాడిమీ పొల్లు పోతుండా అచరిస్తూ ఉండేవాళ్ళం :

ఇంతటి సామ్యవాదాన్ని నీవు ఏ పాఠశాలలో నేర్చుకొన్నావు : నాకు ఆశ్చర్యం కలుగుతూ ఉండేది - ఇతరులకు ఇవ్వటంలో నీవు పొందే ఆనందాన్ని చూస్తూ ఉంటే : అలా నిన్ను చూస్తున్నప్పుడు - ఏవో ఉత్తమ లోకాల ద్వారాలు తెరుచుకొన్నట్లు అనిపిస్తూ ఉండేది.

నేను నిన్ను ఎప్పుడూ ప్రశ్నించలేదు - “ ఇంతటి వితరణ గుణం తగునా : ” .... అని. నీవు చేసే దానధర్మాలకు ఎప్పుడు ఎంత వరకూ వ్యయం చేయవచ్చునో ఎరిగిన దానవని నాకు విశ్వాసం ఉన్నది కనుక : అయినా ఒకసారి నీ అంతట నీవే నీ అంతర్యాన్ని విప్పి చెప్పావు - ఇలా :

“ రాత్రనక, పగలనక, మనకోసం పాటుపడే వాళ్ళంతా మనవాళ్ళు : ఒప్పుకొన్న ప్రతిఫలం ఇవ్వడం మామూలు విషయమే : అప్పుడప్పుడయినా, మనం ఓపినంత ఆచరాన్ని చూపడంలో మనకు కలిగే గొప్ప ఆనందం ఎంత విలువైనదిగా ఉంటుంది : ఆ ఆనందం ముందు - మనం చేసే ఈ కొద్దిపాటి వ్యయం ఏ మూలకు వస్తుంది : ”

ఇవ్వటంలోని మహదానందాన్ని ఈ విధంగా నాకు చవిచూపించావు నీవు. పండుగలోని పరమార్థం - పంచుకోవటంలోనే ఉన్నదన్న ఉదాత్త భావనను కలుగజేశావు. అప్పటి నుండి - ప్రతి దినమూ పండుగగానే తోచేది.

అప్పటి నుండి - విశుద్ధ భావనా పూతమతిని నేను - నిన్ను తలచిన వేళల-

ఆత్మలో నది యేమొ ఆర్ద్రానుభూతి !

బహుళార్థ సాధనా ద్యుత విభూతి !

మల్లె పూచిన చూచి మధుమాసమే మరల
తరలి వచ్చిన జాడ నెరుగుదును కాని
మధురూపిణివి నీవు మసలి వాకిట
విరిమల్లియల వికసింప చేయగా
మధుమాస మది యెప్పుడు మరలి వచ్చినదనుచు
మదిలోన నదియేమొ మధురోహ సుమ్ము !

సదా నీ సన్నిధిని కోరుకొనే నా మనస్సు నిండా, అనుక్షణమూ ఎన్నెన్ని
పూల పూతలు : ఇదివరకు ఏటా వస్తున్నదనిపించే మధుమాసం - ఇప్పుడు ఏటి
పొడుగునా తానే నిలచి సురభిస్తున్నదన్న భావన - మధురోహగా మొలిచింది.
యదార్థమే నిలిచింది !

నీవు తల్లివి కాబోతున్నావన్న శుభ సమాచారాన్ని విన్నప్పుడు -
నా మనస్సు చిగురించింది. నా మనస్సుతో పాటూ - ఈ సమస్త సృష్టి
చిగురించినట్లయినది. ఏ దిక్కు చూచినా. ఏదో సరి కొత్త సౌందర్యం
మోసులెత్తుతున్నట్లు అనిపించింది. మన ఇద్దరినీ కట్టిపెసిన అనురాగ బంధమే
నుసులేత రూపంలో క్రొత్త ఊపిరి పోసుకుంటున్నదనినీ అనిపించింది.

ఆ క్రొత్త ఊపిరికి నిర్వచనం - ఇంత హృదయంగమంగా చెబుతున్నాడు
దవభూతి -

అంతఃకరణ తత్త్వస్య దమృత్యో స్నేహ సంశ్రయాత్
ఆనంద గ్రాన్థి రే కోయ మపత్య మితి బధ్యతే !

భార్యార్థం ఇరువురి ప్రేమకూ ఏకాశ్రయం కావటం వల్ల - వారికి
కలిగిన బిడ్డ - అమె అంతఃకరణ పదార్థమును, అతడి అంతఃకరణ పదార్థమును -
ఒక్కటి చేసి వేసిన హర్షపు ముడి : దానికి మరి సాటి లేదు !

సర్వ సాధారణమైన భౌతిక ధర్మానికి ఇంతటి అత్యున్నతాన్ని అద్దటం -
ఋషి వంటి కవికి మాత్రమే సాధ్యం అవుతుంది !

ఏదో నిండువనంతో, హర్ష ప్రఫుల్లమైన నీ ముఖాన్ని చూచినప్పుడు -
నా మనస్సున మాతా శిశు సంబంధమైన ఒక పవిత్ర భావం ఉదయించేది.
క్రొత్తగా మొగ్గ తొడుగుతున్న మందార మొక్కను చూచినా, అప్పుడే ఇగురు
విడులుతున్న నవపల్లవాన్ని చూచినా, ఒక పైపున దివ్యమైన మాతృత్వ సిద్ధి-

మరొక వైపున అతి ముగ్ధమైన శిశుత్వ రక్తి - తాండవిస్తున్నట్లు. చేడితో గూటిలో కూర్చున్న రెక్కలు రాని పిట్టకూనకు దాని తల్లి నోటిలో నోరు పెట్టి అహరం అందిస్తున్నది. తల్లి వెనుక వెనుకే రబ్బరు బింతులలాగు గునగున తిరుగుతూ ఉన్న పసిపిల్లలను కోడి తల్లి తన రెక్కల క్రింద చేర్చుకొని మాటి మాటికీ కాచుకొంటున్నది. ఇవన్నీ రోజూ చూచే విషయాలే అయినప్పటికీ, అదేమి చిత్రమో - ఇప్పుడు ఈ ప్రకృతి సమస్తమూ కమ్మని అమ్మతనంతో లాస్యం చేస్తున్నట్లు అనిపిస్తున్నది :

విమ్మ గురించిన ఈ మనోహరమైన తలపోతల మధ్య - నాతో అప్పుడు ఒక ఇంత విస్ఫుహ కూడా ప్రారంభమైన మాట నిజం : ఇక ముందు నీవు తల్లివి ; నీ మమకారమంతా ముద్ద కట్టుకొన్న శిశుమూర్తి నీ ఒడిలో ; పేగు బంధం కారణంగా - నీ మమతనంతా పంచుకోబోయే ఆ శిశువు - నన్ను నీకు ఏ మాత్రమైనా దూరం చేయదు కద ! తొలిసారి తండ్రులు కాబోయే వారందరికీ - ఇటువంటి నిర్వేదమేదో కలగటం సహజమేనా ? నా భయాన్ని నీకు విప్పి చెప్పలేదు కానీ -

అందెలు గజెలు మోయగ
చిందులు దొక్కుచును వేడ్క చెలువారంగా
నందుని సతి యా గోపిక
ముందర నాడుదువు మిగుల మురియుచు కృష్ణా !

అన్న పద్యం చదివి - “ మరి నందగోపయ్య ఏమయినట్లు ? అక్కడ లేడా ? ఆ అనందంలో అతడికి పాలుపంచుకునే భాగ్యం లేదా ? ” .... అన్నాను నవ్వుతూ :

నీవు సూక్ష్మగ్రహివి. నా చేతిని అప్యాయంగా స్పృశించి -

“ మీకు ఇది జ్ఞాపకం లేదా : ” .... అంటూ ఈ రఘువంశ శ్లోకాన్ని చదివావు.

రథాంగ నామ్నో రివ భావ బన్ధనం
బభూవ యత్రేమ పరస్పరాశ్రయమ్
విభక మప్యేక సుతేన తత్రయోః
పరస్పర స్యోపరి పర్యచీత !

దంపతులకు మధ్య పరస్పరం ఉన్న ప్రేమను వారి ఏకపుత్రుడు పంచుకొన్నప్పటికీని - వారి మధ్య అనురాగం ఏమాత్రమూ తరగలేదు సరికదా - మరీ పెరిగినదట :

అన్ని వేళలా మాటలు పనిచేయవు : మాటల కందని శతకోటి బావనలు మౌనంలో రూపుదిద్దుకొంటాయి. మాటలు ఎంత ఇష్టమో, మౌనమన్నా అంతే ఇష్టం నాకు. ఈ రోజు ఉదయంవేళ - శూన్యంలోకి చూస్తూ మౌనంగా కూర్చున్న నన్ను ఎవరో వచ్చి పలుకరించారు.

“బాబూ! నేను కట్టుకొన్న చిన్న ఇంటికి ఇవాళ గృహప్రవేశం చేస్తున్నాను. మీరు ఒక్కసారి వచ్చి ఆశీర్వాదించాలి ” - మన దూరపు బంధువు ఒకరు వచ్చి అప్యాయంగా అహ్వానించాడు.

“ అలాగునా : చాలా సంతోషమయ్యా : కాని నేను ఎక్కడకూ రాలేను. రావటం మానుకున్నాను : ” .... అని అదామనుకున్నాను. కానీ, అనలేక పోయాను - వీవు నాకు అలవాటు చేసిన ఆచరణ విధానం జ్ఞాపకం వచ్చి :

“ ఓహో : నీవు ఒక ఇంటివాడవయినావటోయి : చాలా సంతోషం : సాయంత్రం అటుకేసి వచ్చి మీ ఇల్లు చూస్తాను ” .... అన్నాను అతని భుజం మీద చేయి వేసి. సమస్కారం చేసి సంతోషంగా వెళ్ళాడు అతను. మళ్ళీ నా మౌన సమాధిలో అంతర్ముఖుడనై నాను నేను.

పూర్వ జన్మలలో ద్రవ్య పోనుకొన్న
యొక మహా పుణ్యరాశి యిట్లొరగెనేమొ
తన యెడంద సర్వస్వ మంతః ప్రణీత
శుద్ధ భావనాపూతమ్ము జూర యొసగ !

అన్నట్లుగా నా బ్రతుకును తీర్చిదిద్ది పునీతం చేశావు. ఒక దశలో - నా మనస్సులోనూ చేతలలోనూ చోటుచేసుకున్న అలసత్వానికి న్యస్థి పలికించావు!

ఊరిలో తరచుగా ఎవరింటిలోనో శుభా శుభ కార్యమేదో జరుగుతూనే ఉంటుంది. అయినవారూ కానివారూ కూడా - దేనికో ఒక దానికి పిలుస్తూనే ఉంటారు, అన్నిటికీ వెళ్ళాలనుకుంటే కాలహరణ మవుతుంది. స్వంత పనులు కొన్ని మానుకోవలసి వస్తుంది - అనుకొంటూ ఎవరి ఇంటికై నా వెళ్లటానికి బద్ధకిస్తూ ఉండేవాడను.

నీ అభిప్రాయాలు ఇందుకు వ్యతిరేకంగా ఉండేవి. తమ ఇంటికి మనం రావాలనే ఆకాంక్షతో వారు వచ్చి పిలుస్తారు. వారు రమ్మన్న సమయానికి మనమూ హాజరై, వారి సంతోషంలో పాలుపంచుకోవటం మన ధర్మం.

ఈ విధంగానైనా, ఇతరుల కష్టసుఖాలలో పాలుపంచుకునే వీలు ఏర్పడుతుంది. అది శుభకార్యమయితే, వారికి మన సంకోషం తెలియజేయటమూ - కష్ట విషయమయితే సానుభూతిని అందించడమూ - మన కనీస కర్తవ్యం " .... అని అంటూ ఉండేదానవు.

ప్రపంచ రీతి ఇలా ఉంటుందని అంటున్నాడు - జీవితాన్ని కాచి వడపోసిన కవి -

కలిగిన వాని యింట శుభకార్యము గల్గిన కీడు గల్గినన్
బిలువక మున్నె బాంధవులు పెల్లుగ బోయి తతంగమంతయున్
దెలుపుచునుండు రాతనికి దీనుని యింట శుభంబె కల్గినన్
బలుమరు బిల్చినప్పటికి పలకరుగా యెవరైన భైరవా !

కలవారిని లేనివారిని ఒకే విధంగా సమాదరించగల సహృదయురాలవు నీవు. అందుకే, అయినవారికి మాత్రమే కాక, మన పనులలోకి వచ్చే కూలి నాలి జనానికి కూడా - అంత ఆత్మీయురాలవైనావు.

ఎంతటి ఆత్మీయురాలవైనావో చెప్పనా : మన పాలేరు సుబ్బన్నకు కొడుకు పుట్టినప్పుడు - నీవు స్వయంగా వెళ్లి, పేరు పెట్టి ఆశీర్వాదించి రావలసి వచ్చింది : మన ఇంటి పనులు చేసే నాగమ్మ ముసలి తల్లి చనిపోయినప్పుడు - వాళ్ళ ఇంటికి వెళ్లి నీవు చల్లని మాటలతో ఊ దింపు పలికితేనే కాని - అది కొంత తెప్పరిల్లలేక పోయింది : ఎవరికి ఎప్పుడు ఏ అవసరం పడినా - ఆరమరికలు లేకుండా అడుక్కోనేదానవు కనుక - అందరకూ నీవు అత్త బంధువువు కావడంలో నాకు ఆశ్చర్యం లేదు :

ఇలా, మంచి మనస్సుతో - నీవు సాధించిన సౌజన్య పూరితమైన మానవీయ బంధాలు - మన చుట్టూ అల్లుకుపోయి, మన జీవితాన్ని పరిమళ భరితం చేశాయి. ఇప్పుడు కూడా ఆ మంచితనం తాలూకు సుమనోహర సుగంధాలు - వన్ను చుట్టివేస్తూనే ఉన్నమాట నిజం :

నా మనసు నే నెరుంగని నాడె నన్ను
నదునుకొని వచ్చి నా జీవితాంతమునకు
నన్ననుసరించుకొనుచు వెంటబడి వచ్చు
నీ తపోరాశి చేత బునీతుడనైతి !

ఆ తపోరాశి ఎంతటిది : హిమగిరి శిఖరమంతటిది:

ఉదయపు నడకలో నాకు నిత్యమూ పరిచితమైన దృశ్యాలు ఎన్నో : రోడ్డువార మూల తిరుగుడులోనే ఉన్న పెద్ద చింతచెట్టు, మరికొస్త దూరంలో, కూడలిలో శాఖలు విస్తరించిన మర్రిచెట్టు - దాని చుట్టూ ఎత్తైన సిమెంటు చస్తా. ఆ చస్తామీద ఊరి జనం చిన్నపెద్దా కూర్చోని - ఊళ్లోనివీ ఊరవతలవీ విషయాలు విచ్చాపాటీగా మాట్లాడుకొంటూ ఉండటం అలవాటు.

ఇవాళ నేను నడక ముగించి వస్తున్నప్పుడు అక్కడే విన్నాను - కృష్ణమూర్తి ఊరు వదలి వెళుతున్న విషయం. ఇక్కడ తనకు ఉన్న పొలం పుట్రా అమ్మివేశాడట. ఇల్లు కూడా బేరం పెట్టినట్లు విన్నాను. బస్తీలో పిల్లలను చదివించుకోవాలనీ, అక్కడే ఏదైనా వ్యాపారం చేసుకోవాలనీ అనుకొంటున్నాడట.

ఈ విషయం విన్నప్పుడు నా మనస్సులో ఎక్కడో ఏదో కలుక్కు మన్నట్లనిపించింది. ఉన్న ఊరు కన్నట్లై వంటిది. ఒక్కసారిగా ఊరి బంధాలన్నీ వదిలించుకుని తెలియని ఏ దేశాలకో తరలి పోవటం - సామాన్య విషయం కాదు :

వృత్తం ఎంత పెద్దది అయినా, తిరిగి ప్రారంభించిన చోటుకు రాక తప్పదన్నట్లు - ఏ సన్నివేశంలోనయినా, నీ స్ఫూర్తి వచ్చినా హృదయాన్ని స్పృశింపక తప్పదు ! నీవు నా ఇంటికి గృహలక్ష్మిగా వచ్చిన తొలి రోజుల్లోనే - నా గుండెలోని అలోచనలన్నిటినీ నీ ముందు వరచిపెట్టటం నా కర్తవ్యం అనుకొన్నాను.

“ నేను చదువుకోసం చదువుకొన్నాను. ఏదో ఒక ఉద్యోగం చేయాలని కోరిక లేదు. తాత తండ్రుల నాటి నుండి పరంపరగా వస్తున్న వ్యవసాయ వృత్తి ఉన్నది. మనకే కాక, మనను సమ్మొకొన్న మరికొంతమందికి కూడా తిండి పెట్టగల గడ్డ మనది. నేను కూడా కృషికుడనై ఏదో సాధించాలని ఉంది. నీకు సమ్మతమే అవునా ? ” .... అని అడిగాను నిన్ను.

చిరుహాస రేఖలు మొలిచిన నీ ముగ్ధ వదనమే నేను ఆశించిన సమాధానాన్ని అందించింది. అప్పుడు నిన్ను చూస్తూ - ఇలా అనుకొన్నాను.

చూచుచుండ విలాసపు చూపులొదవె
గన్నుగవ చిట్టచివరి భాగముఅందు
సాంధ్య శీతలమైన యీ చల్లగాలి
ముద్దు టిల్లాలి నర్మోక్తి ముర్మురించు !

అనుకొంటూ ఆ నం ద ప డు తూ ఉండగా - నీవు నాకు కావలసిన
సమాధానాన్ని అందించావు - ఇంత ప్రయంగా - కవితాత్మకంగా చెప్పతూ -

మనుజ సమాజ నిర్మితి సమంబుగ నీకొక ముఖ్యమైన వృ
త్తి నియత, మట్టి ధార్మిక విధిం జరకాలము గౌరవంబుతో
మనిచిరి నీ పితామహుల మాండ్య సుశీలుగు సర్వవృత్తి పా
వన కృషి జీవనైక పరిపాలన లోకహితార్థ కాంక్షులై !

“ మీరు మాత్రం ఆ త్రోవను నడువవద్దా : ” .... అన్నావు.

ఎంతటి ఉచితజ్ఞత : ఎంతటి సమయజ్ఞత : ఎంతటి రసజ్ఞత : అన్నిటినీ
మించి ఎంతటి పాహిత్య స్ఫూర్తిమత :

అప్పటి నుంచీ ఈ ఊరు మన ఇద్దరిదీ అయింది. ఇక్కడే పుట్టి పెరిగినట్లు
ఈ ఊరి తోటి, ఊరి వారందరితోటి అనుబంధాలు పెంచుకొన్నావు నీవు :

అందుకేనేమో - ఈ ఊరివారెవరైనా ఊరు విడిచి వెళుతున్నారంటే
మనస్సు చివుక్కుమంటుంది. ఒకరు కాదు - ఇద్దరు కాదు - అంతకన్నా
ఎక్కువమందే - ఏదో సాకుతో పట్టణవాసానికి ఎగబడి వెళ్లి పోతున్నారు.

అలా అని పట్టణ జీవితమంటే నాకు నిరసన కూడా లేదు. గ్రామమైనా,
పట్టణమైనా - దేని ప్రత్యేకత దానిదే : దేని సొగసూ, సౌకర్యమూ దానిదే :
నేను అనుకునేది ఏమంటే - మనకు ఆవసరం లేని, అందుబాటులో లేని -
అకర్షణల కోసం - స్వస్థలాన్నీ స్వధర్మాన్నీ విడిచి వెళ్లనక్కరలేదనే :

అపి స్వర్ణమయీ లంకా న మే లక్ష్మణ ! రోచతే
జననీ జన్మభూమిశ్చ స్వర్గాదపి గరీయసీ !

స్వర్ణమయమైన లంకానగరం ఎంత మెరిసిపోతున్నా, తనను ఆకర్షించడం
లేదు - అంటాడు కదా రఘురాముడు - కన్నతల్లి కన్నభూమి స్వర్గంకంటే కూడా
గొప్పవి కనుక :

ఈ గడ్డ - మనం ఇద్దరమూ కలిసి జీవించిన జన్మభూమి : కర్మభూమి;
ఇది నాకు పుణ్యభూమి :

అసలే ఆనదు చూపు !
ఆ పయి ఈ కన్నీరు !

ఎవరా వస్తున్నది - ఉండి ఉండీ ఒళ్ళు ఊగి పోతున్నది-కదలలేని వెర్రి శబరికి : తాను ఎక్కువకాలం ఎదురుచూడలేదని దయ తలచి - తన కోసమే తన కోసమే - తనకన్నా నిరుపేద-తన మహారాజు-అడుగో - ఆ రామయ్యే- నడచి, నడచి, వస్తున్నాడు : తీరా దయచేసిన స్వామి రూపం నీరు నిండిన- శ్రీశకు సరిగా గోచరం కాదే! అయినా, అతడు తన రామయ్యే-అనుకొంటున్నది.

కొలను నడిగీ తేట నీరు

కొమ్మ నడిగీ పూల చేరు

చెట్టు నడిగీ పుట్టనడిగి

పట్టుకొచ్చిన - ఫలాలు - పుట్టితేనె రసాలు

దోరవేవో - కాయలేవో - అర మగ్గినవేవో గాని

ముందుగా రవ్వంత చూసి - విందుగా అందియ్యనా !

బహుశః - వచ్చిన అతిథిని భగవత్స్వరూపునిగా భావించే సంప్రదాయం, శబరి నాటినుంచే మనకు సంక్రమించినదా - అనిపిస్తుంది :

అతిథిః కిల పూజార్హం ప్రాకృతోపి విజానతా !

అతిథి - అనాగరకుడే అయినా, జ్ఞాన సంపన్నుడే అయినా అతడు పూజార్హుడు. వచ్చినవాడు సాక్షాత్తు రామచంద్రుడే అయితే ! అతిథేయ శబరి అంతటి అర్హమూ రే అయితే ! ఇహ - ఆతిథ్యం - ఎంతటి మహత్త్వ పూర్ణమైనది అవుతుంది !

నీవు ఈ ఇంట గృహిణి స్థానాన్ని ఆలంకరించిన తరువాత - ఎందుకో చెప్పలేను కాని - మన ఇంటికి అతిథి అభ్యాగతుల రాకపోకలు ఎక్కువై నాయి వచ్చిన వారిలో చుట్టాలూ ఉండేవారు. కానివారూ ఉండేవారు. ఎవరు ఏ పేర వచ్చినా, అదరంతో వారికి భోజనం పెట్టి, వారికి అన్ని సౌకర్యాలూ కలుగజేసే దానవు.

వండ నలయదు వేవురు వచ్చిరేని

నన్నపూర్ణకు నుద్దియకా నతని గృహిణి

యతిఘ లేతేర నడికి రేయైన బెట్టు

వలయు భోజ్యంబు లింట నవ్వారి గాగ !

అల అల్లసానివారి ప్రవరాఖ్యుని ఇల్లాలు స్ఫురణకు వస్తూ ఉండేది నిన్ను చూస్తున్నప్పుడు : కానీ, ఈ కారణంగా - నీవు అధిక శ్రమకు లోనవుతున్నావని నాకు లోలోపల విచారంగా ఉండేది.

“ వచ్చే పోయే వారికి వేళా పాళా కూడా తెలియాలి కదా : నీకు బాగా శ్రమ అవుతున్నది : ” .... అన్నాను ఒకరోజున.

నీవు ఆ పప్పు డన్నావు ఒక మాట : అది ఇప్పటికీ నా చెవులలో మారుమోగుతూనే ఉన్నది.

“ ఏ కారణంగా నయినా మన ఇంటికి వచ్చినవాళ్ళు మనకు పూజనీయులు, ఆదరణీయులు. “ అఖిమతాశ్రమాల్లో గృహస్థాశ్రమం ఉత్తమమైనదనీ, అర్తునకు శయనాన్నీ, భీతునకు అభయాన్నీ, తృప్తితునకు జలాన్నీ, బుభుక్షితునకు అన్నాన్నీ, శ్రాంతునకు ఆసనాన్నీ-ఇవ్వడం సనాతనమైన గృహస్థధర్మం ” .... అన్నది భారత సూక్తి కదా : నేనూ నా అశ్రమ ధర్మాన్ని మాత్రమే విర్యహిస్తున్నాను. శ్రమ అయినా, అదినాకు ఆనందాన్నే ఇస్తున్నది.”

నీ ఆనందం నా ఆనందమే కాదా : అందుకే, అప్పటి నుంచీ - అతిథి అభ్యాగతుల సేవను నీతోపాటు నేనూ - సేవాధర్మంతో ఆచరించటం ప్రారంభించాను.

గగనము నీరు బుగ్గ కెనగా జడివట్టిన నాళ్లు భార్యక
నొబ్బగ సారకుండ నారికెడవుం బొరియల్దవులించి వండన
య్యగ పల ముంచి పెట్టు గలమాన్నము నొల్చిన ప్రాప్తు నాలుగే
నొబ్బగసిన కూరలు వ్వడియముల్వరుగు ల్పెరుగు స్తుతస్తుతిన్ !

విష్ణుచిత్తుల వారితో సరిపోల్చుకొనే సాహసం చేయను. కాని, ఆ మహామహాపునికి వలెనే - అర్ధాంగి కష్టపడటం సహించలేని చిత్తవృత్తి నాది, అందుకే - వీలయినంతగా వంట యింట కొన్ని అదనపు సౌకర్యాలు కలుగ చేశాను - నీకు శ్రమాధిక్యతను తగ్గించడం కోసం :

కెలకుల నున్న తంగెటి జున్ను గ్రహమేధి
యజమాను డంక సితార పేటి
పండిన పెరటి కల్పకము వాస్తవ్యుండు
దొడ్డి బెట్టిన వేల్పు గిడ్డి కాపు !

అంటూ - పెద్దనగారు సంసారిని గురించి ప్రశంసలు పలికారు కాని అన్నిటికీ మూలమైన అన్నపూర్ణ - ఆతిథేయ - ఆమె లేకపోతే - అతడు చేయగలిగినదేమి : అవును : నీవు లేకపోతే నేను చేయగలిగిన దేమి :

విరియ గాచిన పండ్ల బరువుచే నంగిన
సాలన్ను వొలిచె జూలాలు వోలె
కోకిల జిగి గొంతు కోలె తి ప్రలపించె
నవవీధి భార్యా ప్రవాసి వోలె !

మాతృత్వ సిద్ధి కోసం నీవు మీ ప్లట్టనింటికి వెళ్లావు. ఈ సర్వ సృష్టి -
నా కనుల ముందు ప్రసవ భర నవ వల్లరిగా కనువిస్తూ వచ్చింది. కొమ్మ
కొమ్మకూ విరియ కాచిన పండ్ల బరువుచేత వంగిన ఫల వృక్షాలను చూస్తే -
నిన్ను చూచినట్లే మనసుకు తోస్తున్నది. నా ఏకాంతంలో - మాతృత్వ శోభను
గురించిన ఎన్నో ఎన్నో సమార్థ భావనలు !

భిన్నాతి భిన్నమైన త్రి పురుష ప్రకృతులు రెండూ ఏకీకరణ సూత్రానికి
కట్టుపడి ఉండడం ఎంత చిత్రమైన విషయం ! మాతృత్వ సిద్ధితో ఆ ఇద్దరి
మధ్యా అనుబంధం వాత్సల్యంగానూ, కరుణంగానూ, పవిత్ర ఓసోత్కర్షణగానూ
పరిణమిస్తుంది. ఆమెతో సిద్ధించిన అమ్మతనం - అతడిని కూడా వాత్సల్య
మూర్తిని చేయగలిగినంత శక్తిమంత మవుతుంది ! అప్పుడిక ఆ ఇద్దరినీ
బంధించగల సూత్రం - అపరిమిత వాత్సల్యంతో కూడిన మధుర స్నేహమే !

పరమ ధర్మార్థమైన దాంపత్య భక్తి
స్తన్య మోహనమైన వాత్సల్య రక్తి
సాక్షిమూర్తి సుందరమైన సఖ్య సక్తి
జొందు నాదిమ మగు ప్రేమ మంద ముక్తి !

నీవు మీ కన్నవారి ఇంటికి వెళ్ళిన దగ్గర నుంచీ, నా మనసు నిండా
నీ శరీర సౌఖ్యాన్ని గురించిన ఎన్నో ఆశంకలూ, ఆందోళనలూ ! మాతృత్వం
ఎంతో కమ్మనిదే ! కాని, దుస్సహమైన శరీర బాధతో కానీ సిద్ధించనిది !

అన్ని నాళ్లు నీ క్షేమం కోసం తపనపడుతూనే ఉన్నాను. దైవాన్ని
ప్రార్థిస్తూనూ ఉన్నాను. నా అన్యమనస్కలను చూస్తూ ఉండిన స్నేహితులు
పరిహాసాలు ప్రారంభించారు.

“ ఈ ప్రపంచంలో తొలిసారి నీవే తండ్రివి కాబోతున్నట్లు ఏమిటా
వసధ్యానం ! ” .... అంటూ నన్ను ఉడికిస్తూ ఉండేవారు.

అవును ! తల్లి కావటం వలెనే, తండ్రి కావటమూ ఒక గొప్ప
అనుభవం ! జన్మ సార్థకమయినట్లు అనిపించే మహత్వపూర్ణమైన అనుభవం !

ఇడి పొత్తుకల భార్య నడికట్టుతో వచ్చి
 యందీయ బసిపాప నందుకొనగ
 చిటికతో బల్కరించిన దొప్పెలో బిడ్డ
 బోసినవ్వుల చిట్టి హాసు మరుగ
 రా బాబు నీవిట్లు రా యని నవ్వుచు
 జే సాచ మార్నవ్వు శ్రీల కుబుక
 గృహము చేరిన యంతనే కాళ్ళ కడ్డమ్మ
 వచ్చి మోకాళ్ళుల బ్రాక నుబ్బ -

ఇంతటి మహదానందాన్ని మోసుకువచ్చే అనుభవ మది !

అయితే, నడికట్టుతో, పొత్తుకల పసిపాపను తెచ్చి అందించడానికి
 ముందు ఎంత పూర్వరంగం ఉంది ! ఇప్పటి కాలాన ఇంతటి వైద్యవిజ్ఞానం
 పెరిగింది. వైద్యులూ, వైద్యాలయాలూ అందుబాటులోకి వచ్చినాయి. కానీ,
 నీవు తల్లివి కాబోయిన నాటికి ఈ సౌకర్యాలు అంతగా లేవు.

అందుకే - నా ప్రాణసఖివి నీవు - పొత్తుక బిడ్డతో క్షేమంగా తిరిగి
 రావాలని అనుక్షణమూ పరమాత్ముని ప్రార్థించుకొంటూనే ఉన్నాను.

నా వినతిని ఆలించిన స్వామి కరుణించిన జాడ - ఒకనాటి శుభోదయ
 వేళ - నా చెవులకు అమృతపు సోనగా వచ్చి తాకింది ! నీవు తల్లివైనావట,
 నేను తండ్రినై నానట ! మన ఇద్దరనూ కన్నతల్లి చిట్టి శిశువై ఉదయించినదట!

ఆనందంతో కన్నులు అరమాసికొన్నాను ! అంతలో - ఆ ఆనందానికి
 అవతలి అంచు ఏదో నిర్వేద భరిత తాత్త్విక ప్రవృత్తి ! ఎందుకో తెలియని
 నైరాశ్య భావనావిష్కృతి !

జననం - మరణం ! కష్టం - సుఖం ! అన్నిటికీ స్పందిస్తూ విలవిలలాడి
 పోయే ఈ జీవ ప్రకృతి ! ఇంతా చేసి - ఈ యావత్తు జీవన్నాటకమూ
 క్షణికం ! క్షణికమంటే క్షణికం ! అమృతమూ, హాలాహలమూ ఒక్క తల్లి
 కడుపునే పుట్టినట్లున్నా అప్పటి నా మనఃస్థితిలో పాడకొన్నాను ఈ చిరు పాటను -

ఈ సుఖంబును గష్టంబు నెందుకొరకు !

ఈ భవంబును నాశంబు నెందుకొరకు !

ఈ జగంబున నిన్నియు నెందుకొరకు !

ప్రేమ కొరకు ప్రేమ కొరకు ప్రేమ కొరకు !

వర్షాగమనం సమస్త ప్రకృతికీ హర్ష కారణమే ! ఎటు చూచినా అకుపచ్ఛని మొలకలు చిగురిస్తున్నవి. నడిచే బాటలపైన కూడా గడ్డిపరకలు మొలకెత్తుతున్నవి. ఈ హరిత, పుష్పిత సౌందర్యాన్ని చూచి, వనప్రదేశం తనకు తానే హర్షించి హసిస్తున్నదా అన్నట్లు ఉన్నదని కాళిదాస కవి వర్ణన.

ముదిత ఇవ కదమ్రై ర్జాత పుష్పై స్సమన్తాత్
పవన చలిత శ్చాఖైః శాఖిభీర్నృత్య తీవ,
హసితమివ విధత్తే సూచిభిః కేతకీనాం

నవ సశిల నిషేకా చ్ఛాస్త తాపో వనాస్తః !

ఇల్లని వర్షఋతువు ప్రవేశించింది. చెట్లన్నీ పుష్పించినాయి. హర్ష పులకితమై నవ్వులు విరజిమ్మినట్లు కనిపిస్తున్నది.

ఈ పచ్చదనాల మధ్యగా నడుస్తూ — ఈ ఉదయం మన చేలవైపుగా వెళ్ళాను. అక్కడ ఒక అద్భుత దృశ్యాన్ని చూచాను.

చేనిలో కలుపు మొక్కలు తీస్తున్నారు నారయ్యా అతని భార్యా. ప్రక్కనే చెట్టు క్రింద ఒత్తైన బట్టల పొత్తిలో పసిబిడ్డను పడుకోబెట్టారు. మధ్య మధ్యలో బిడ్డ వైపు చూసుకొంటూ పనిచేసుకొంటున్నది తల్లి.

అంతలో బిడ్డ లేచాడు. అటూ ఇటూ మసలాడు. కంటికి ఎదురుగా చెట్ల ఆకులూ, నీలాకాశమూ తప్ప, వాడికి అమ్మ రూపం కనిపించలేదు. ఏది కావాన్నా వాడికి తెలిసిన అయుధం ఏడుపు ! ముఖం చిట్లించి ఏడుపు సాగిస్తూ మోకాళ్లమీద, మోచేతులమీద — ప్రాకటం ప్రారంభించాడు.

“ అయ్యో ! బిడ్డ మట్టిలో పొర్లాడుతున్నాడు ! ” .... అంటూ తల్లి చేనిలో నుంచి పరుగు పరుగున వచ్చింది. మట్టి చేతులతోనే బిడ్డను ఎత్తుకుని గుండెకు హత్తుకుని సముదాయించింది !

ఇప్పుడు — బిడ్డ వంటినిండా నిజంగానే మట్టి ! బిడ్డకు మట్టి అంటున్నదని అరాటపడిన తల్లికి తన చేతుల మట్టిని వాడికి అంటిస్తున్నానని స్పృహ ఏమాత్రమూ లేకపోయింది !

అవధిలేని వాత్సల్య కారుణ్యాలకు మాతృక మాతృత్వమయితే, — అది దైవత్వాన్ని అందుకొన్నప్పుడు —

సిరికిం జెప్పక, శంఖ చక్ర యుగముం జేదోయి సంధింపక
 ఏ పరివారంబును జీరక, అభగపతిం బన్నింపక
 ఆకర్ణి కాంతర ధమ్మిల్లము జక్కనొ తక
 వివాద ప్రోద్ధత శ్రీకుచోపరి చేలాంచలమైన వీడక -

ప్రభువు పరుగు పరుగున వచ్చి - అపన్నుని కాచుకోవటంలో ఆశ్చర్యం
 ఏమి ఉంటుంది కనుక :

ఈ రోజు - ఈ హృదయంగమమైన దృశ్యాన్ని చూచినప్పుడు మన
 బిడ్డ యశోధరను నీవు పొత్తిక లో ఉంచుకుని మన ఇంటికి మరలి వచ్చినప్పటి
 జ్ఞాపకాలు ముసురుకొని వస్తున్నవి.

క్రొత్తగా తల్లివి అయినట్లకళ నీలో ఉట్టిపడుతూ ఉండేది. బిడ్డ పనులన్నీ
 ఇంటిలో పెద్దవాళ్లు చేసినా, నీవు బిడ్డను ఎత్తుకొని సముదాయించటం చూచినప్పుడు
 నాకు నవ్వు వచ్చేది. లీలగా - ఈ పదం నా నాలుకపైన అడుతూ ఉండేది.

తొలి కాన్పు పసిపాప - సాకనేరని బాల
 తూగుపు కోనలో - తొంగలించిన మబ్బు
 తెగ పరువు లెత్తిందిలే - సొగసుల్లు పోయిందిలే !

లేత బాలింత ఇల్లాలి తియ్యని అనుభవాన్ని - కవి కమనీయంగా వర్ణించిన
 తీరు ఇది :

బిడ్డను ఎత్తుకోవటం నాకు చేతనయ్యేది కాదు : నీవు నా చేతకానితనాన్ని
 గురించి ఆరిందావలె నవ్వుతూ ఉండేదా నవు. నీవు పొందగలిగిన
 మాతృత్వానుభవం - ఈ సర్వ సృష్టికీ కూడా నిన్ను మాతను చేసింది :
 ఈ సృష్టిలోని అణువులోని పరమాణువును నేను కనుక - నన్నూ అలముకొన్నది
 మహాసాగరమంతటి నీ మాతృత్వ స్ఫర్శ :

పాపాయి వచ్చిన దగ్గరనుంచీ కావలసినంత సందడి మన ఇంట.
 నవ్వినా, ఏడ్చినా, మనస్సులో చెప్పరాని తీపిని అలుముతూ ఉండేది. గుండె
 నిండుగా ముంచుకొచ్చిన ఈ తీపిదనమే - 'పాపాయిని ఇట్లా వర్ణించుకొన్నదేమో!'

కాటుక పెట్టిన కన్ను
 లేత మామిడి చిగురు
 లేగంటావుల పెరుగు
 కమ్మని కందిపప్పు ముద్ద
 అప్పుడు కాచిన నెయ్యి
 అస్సాల పండుగ -

ఎవరు వారు : పట్టు కుచ్చుల జలపాల జుత్తుల చిన్న పాపాయి :

వందే మాతరమ్ !

సుజలాం సుఫలాం మలయజ శీతలాం

సస్యశ్యామలాం - మాతరం వందే మాతరమ్ !

దేశాన్ని తల్లిగా భావించిన చిత్త సంస్కారంతో మనవాళ్ళు స్వరాజ్య సమర శంఖారావం పూరించారు. పరాయి పాలన నుండి దేశాన్ని విముక్తం చేయటానికి దీక్ష కంకణాలు ధరించారు. స్వంత సుఖాలనూ సంతోషాలనూ త్యాగం చేసి, ప్రాణాలైనా బలిపెట్టడానికి తయారు అయినారు. జన్మభూమిపై మమకారంతో - బలీయమైన ఇంగ్లండు రాజ్యపు అధికార శక్తిని కొండను ఢీకొన్నట్లు ఎదుర్కొన్నారు.

ఇందుకు తగిన ఉద్యమస్ఫూర్తిని అందించగల మహా నాయకులు దేశంలో అవతరించారు. దేశ విముక్తికోసం ఉద్యమాలు నడిపించారు. అయుధాలు అంటుకోకుండా - సత్యాగ్రహ బలంతో - స్వాతంత్ర్యపోరాటం సాగించాలని ఉద్బోధిస్తూ, జాతికి స్ఫూర్తిని ఇచ్చిన గాంధీగారు - దేశమంతా అరాధించే మహా నాయకులు అయ్యారు.

మన దేశ స్వాతంత్ర్య పోరాటం ముమ్మరంగా జరుగుతున్నది ఆ రోజులలో - మనం మహాత్ముడిని గురించి తరచుగా స్మరించుకొంటూ ఉండే వాళ్లం. ఆయన ఉపవాస దీక్షలో ఉన్నన్నినాళ్లు - మనకు కడుపునిండా అన్నం తినాలని కూడా అనిపించేది కాదు.

నీవైతే ఒకానొకప్పుడు కంట నీరు పెట్టుకొనేదానవు. ఉపవాసంతో అనాటి కానాడు కృశించి పోతున్న గాంధీగారి ఆరోగ్య స్థితిని గురించి దిగులు పడతూ ఉండేదానవు.

“ ఒక్కసారి గాంధీజీని చూడాలని ఉంది ! ” .... అన్నావు ఒకసారి నాతో. ఏ కోరికా నన్ను ఎప్పుడూ కోరని నీ ఈ కోరికను తీర్చేది ఎలా - అని ఆలోచనలో పడిపోయేవాడను.

తన కంఠమున దాచి హాలాహాలం

తల నుంచి కురిపించి గంగాజలం

మనిషి శివుడవడమే గాంధీవరం - బాపు

ననుసరిస్తే చాలు మనమందరం !

జాతీయతనూ మానవతనూ ప్రబోధిస్తూ, గాంధీగారి అడుగుజాడలకు అంజలి ఘటించే గీతాలు జనం నోళ్లలో అడుతూ ఉండేవి.

కదురూ కవ్వం అడటం మన పల్లెనాటి సంస్కారమే అయినా, కొన్ని మంచి అలవాట్లకు మనం దూరమే అవుతున్న సంధికాలంలో - గాంధీజీ మనకు మార్గదర్శి అయినాడు. స్వదేశీ ఉద్యమంలో భాగంగా - ఇంటింటా నూలు వడికే సంప్రదాయాన్ని మళ్లీ మనం సిద్ధింపజేసుకొనడం ఆయన చలువవల్లనే!

నీవు కూడా జాతి పిత పిలుపుకు ప్రభావితురాలవు అయినావు. ఒకటికి రెండు మూడు రాట్నాలు కొని తెప్పించావు. నీవు రోజూ కొంతసేపయినా నూలు వడకటాన్ని నియమంగా పెట్టుకొనేదానవు. నాకు ఆ విద్య తొందరగా పట్టుపడలేదు. నీ సంతుష్టికోసమై - కొన్ని దినాలు శ్రమపడి నేర్చుకొన్నాను.

దేశమనియెడి దొడ్డ వృక్షం
ప్రేమ లను పూలెత్తవలెనోయ్
నరుల చెమటను తడిసి మూలం
ధనం పంటలు పండవలెనోయ్ !

ఈ నవయుగ వైతాళిక గీతమంటే నీకు ఎంతో ఇష్టంగా ఉండేది. సన్నని కూనిరాగంతో గీతాన్ని ప్రియంగా చదువుతూ ఉండేదానవు.

అటు జాతీయోద్యమ స్ఫూర్తితోను, ఇటు ఆధ్యాత్మిక చైతన్య దీప్తితోనూ వెలుగులు చిమ్ముతూ వెలువడుతూ ఉండేది - ముట్నూరి కృష్ణారావుగారి కృష్ణాపత్రిక. ఆ పత్రిక అంత ప్రభంజనం లాగా తెలుగునాట వీరవిహారం చేయటానికి వెనుక ఉన్న ఆత్మ ఆయనగారే ! ఆయన శరవరంపరగా పత్రికలో వ్రాసే సంపాదకీయ వ్యాసాలు - పఠితల గుండెలలోకి సూటిగా దూసుకుపోయి - దేశాభిమానంతో ఉప్పొంగిపోయేట్లు చేయగలిగి ఉండేవి. మన పల్లెలలోనూ ఏ వీధి ఆరుగుల మీదో ఎవరో ఒకరు చదివి వినిపిస్తుంటే - పదిమందీ ఆసక్తితో వింటూ ఉత్తేజంతో ఉప్పొంగిపోయేవారు.

ఆ రోజులలో కృష్ణాపత్రిక రాక కోసం మన ఇద్దరమూ కూడా ఎంతో ఆతురతతో ఎదురుచూచేవాళ్లం. ప్రౌఢమైన, కవితాత్మకమైన ఆ రచనా శైలి, ఉత్తేజకరమైన భావ పుష్టి - వీటి అన్నిటి వెనుకా ఉన్న ఆధ్యాత్మిక శక్తి - పోటీలు పడి - పత్రికను చదివిస్తూ ఉండేవి.

ఇన్నిన్ని స్మృతు లిన్నిన్ని స్పందనల
ప్రొగుపెట్టిన చిరస్నేహ భాగ్యనిధివి నీవు !

బువ్వ చిక్కము కొడవలి బూని బయలు
దేరె వరి ణోత కొరకు పాలేరు చాన
ఒక విచిత్రమ్మ యగు శోభ నొలుక బోసె
వడి శరధ్వేళ మాగాణి పల్లెటూరు !

నేను పుట్టి పెరిగినది ఈ నా పల్లెతల్లి ఒడిలోనే ! కొన్ని నాళ్ళు చదువుల
కోసమై పై ఊళ్లకు వెళ్లినా, తిరిగి వచ్చి - కుదురుకొన్నది ఈ నా గడ్డ
పైననే ! ఇక్కడి కష్టమూ, సుఖమూ, సౌం ద ర్య మూ, కురూపమూ,
నైర్మల్యమూ, కౌటిల్యమూ - అన్నిటినీ కాచి వడపోశాను. ఒక చిన్న
సౌందర్య రేఖకే కదలిపోతూఉండటం, ఒక్క కటువాక్యానికే కంపించి
పోవడం - నాకు ఉగ్రుపాలతోనే అలవాటు అయినదేమో ! అందుకే - శారద
ప్రభాతవేళ - మన ఊరి సొగసును చూస్తూ నడుస్తుండగా నా నోట విశ్వనాథ
శారద నాట్యమాడింది.

ఋతువు ఋతువుకూ మారే రంగులను, శోభలను - రసోత్కర్షతో
అనుభవించడం - ఎవరూ నేర్చకుండానే నీకు నీవై నేర్చుకొన్న విద్య.
కాలానుగుణంగా జరుగవలసిన ఇంటి పనులను, వ్యవసాయపు పనులను - అకళింపు
చేసుకొన్నావు. కర్షక వృత్తిలోని మెలకువలన్నీ గ్రహించటానికి నీకు ఎక్కువ
కాలం పట్టలేదు. నేను నమ్ముకొన్న వృత్తిలో నీవూ బాగస్వామివై దోహదం
చేశావు. నాకు ఎప్పటి తేది అవపరమో ఎరిగి వర్తిస్తూ - నా శ్రమభారంలో
సమభాగం పంచుకొంటూ ఉండేదానవు.

కర్షక కార్మికుడు ఎంత కాయకష్టం చేసి అలసి పొలసి వచ్చినా, ఏనాటి
కనాడు అతడిని తేరుకొనేటట్లు సేద తీర్చగలిగినది అతడి ఇల్లాలి చలువదనం !
అమె చల్లని మాట అతడికి క్రొత్త ఊపిరిని పోస్తుంది అతడిని శ్రాంతుడినీ,
స్వాదు స్వాంతుడినీ చేయగలిగినది - అమె కడగంటి చూపులోని ఆమృతాంశువు
మాత్రమే !

ఉడుకు గాడుపు పొంగున కుమ్మగిల్లి
సంజ కెంజాయ నారేప స్నానమాడి
వాబు దెమలించుచున్నాడు వల్లభుండు
భార్య ప్రోత్సాహమతనికి పట్టుగొమ్మ !

మహా నగరాలలో ఉండే నాగరికులు పల్లె జీవితాన్ని గురించి ఏవో
ప్రభులకు లోనవుతూ ఉంటారు.

నాకు బాగా జ్ఞాపకం - ఒకరోజు బొంబాయిలో ఉద్యోగం చేస్తున్న నా బాల్యమిత్రుడు ఒకడు వచ్చాడు. అతడు మన ఇంట మూడురోజుల పాటు ఉన్నాడు. తోటలోనివి, అప్పుడు కోసిన కూరగాయలతో, ఘుమఘుమలాడే వెన్న కాచిన నేతితో, ఎర్రని గడ్డ పెరుగుతో - నీవు పూట పూటా కమ్మని భోజనం పెట్టావు అతడికి ఇష్టం అని - మంచిసీళ్లకు బదులు కొబ్బరిబొండాలనీళ్లు ఇప్పించావు. నేను అతడిని మన తోటలోకి, చేని గట్టుకి - వాహ్యాళికి తీసుకు వెళ్ళాను. స్వాదిష్టమైన ఈ భోజనానికి - పైరగాలికి - పల్లె అందానికి అన్నిటినీ మించిన మన ఆత్మీయతా భావానికి - ఎంతగానో కరిగిపోయినాడు నా మిత్రుడు.

“ ఎందుకు వచ్చిన ఉద్యోగం : కొరమాలిన నగర జీవితం : మీరు నిజంగా ఎంత అదృష్టవంతులు : అదరూ అయినవాళ్ల మధ్య, అందమైన కత్తి ఎరుగని జీవితం గడవటం కన్నా అదృష్టం ఏముంటుంది : ” .... అన్నాడు వాడు - తన దురదృష్టానికి చింతిస్తూ :

అక్కడే వున్న నీవు చిన్నగా నవ్వి అన్నావు.

“ అంతా అందమే, అనందమే అయితే - అది జీవితం ఎట్లా అవుతుంది అన్నగారూ : ఈ నిండిదనం వెనుక, ఈ కనిపించే అందం వెనుక - ఎంత స్వేదం, శ్రమా, నిరుపేదతనం - ఉన్నాయో ఎలా చెప్పను : చూడండి - కవి దర్శనంతోని కర్షక కష్టాన్ని :

చూపులు చుమ్మలై సురిగి చూచెను నా నిరుపేద డొక్కలో
గాపుర మున్నదో కరవు కాంత, దరిద్రత తాండవించెనో
మూపుల మీద గద్గదిక ముప్పురిగొన్నదో ? కష్టమందు సంతాపము మాత్రమా
తనువు దగ్గమొనర్చిన దొక్క పెట్టుగన్ !

కొంతసేపు మౌనం తరువాత నా మిత్రుడు నిట్టూర్చి ఇలా అన్నాడు.

“ మామూలు మనిషి చూడలేని చీకటి కోణాలను సైతం కవి అయినవాడు చూస్తాడు. చూచిన దానిని అక్షరాలలో పొదిగి చిత్ర కల్పన చేస్తాడు. అందుకే కాబోలు - రవి కాంచనిచో కవి కాంచునే కదా ” అన్నారు : ”

“ ఋషి అయినవాడు మాత్రమే కవి కాగలుగుతాడు కనుక - అతడికి ఆ దర్శనం కలుగుతుంది : ” .... అన్నాను నేను.

ఏ చిన్న పల్లెటి అందం మనస్సును కడిలించినా, నాకు స్ఫురణకు రాక మానదు - ఆ నాటి మన సమార్థ సంభాషణం :

మధ్యాహ్నపు కలత నిదుర నుండి ఇంకా తేరుకొనకముందే ఎవరో వచ్చి - “ బాబుగారూ ! ” .... అంటూ పిలిచారు. మోకాలివరకూ ఎగగట్టిన నీరుకావి పంచె, ముతక ఖద్దరు చొక్కా, పడిన పలుచని జుట్టు - నువ్వుటి ముడతలలో నిలిచిన చెమటబొట్లు - వెంకయ్య ఒడలిన ముఖంలో సంతోషపు చాయలు.

“ బాబుగారూ ! నా మనుషురాలికి కొడుకు పుట్టాడు. సాయంత్రం ఒక్కసారి మీకు వచ్చి పసివాణ్ణి దీవించి పోవాలి : నా కూతురు మీకు మరీ మరీ చెప్పి రమ్మన్నది ” .... అన్నాడు సంబరంగా. “ అలాగోయ్ ! తప్పక వస్తానులే ! మునిమనుషుణ్ణి ఎత్తుకున్నావన్నమాట ! ” .... అన్నాను భుజం తట్టి-

ఇప్పుడు నా జీవితంలో ఎదురయ్యే ఏ సన్నివేశమైనా - స్మృతిపథంలో చుట్టుకొనిచుట్టుకొని నిన్ను స్ఫురించి రావలసిందే ! వెంకయ్య చాలా చిక్కుల్లో ఉన్నప్పుడు నీవు అడుగుకొని కొంత సొమ్ము సహాయం చేశావు. అందువల్లనే అతడు కూతురి పెళ్లి చేయగలిగాడు. అప్పటినుంచీ వెంకయ్య కుటుంబానికి నీవు అపదలో అడుగుకొనే దేవతవు. వారి ఇంట ఏ శుభకార్యం జరిగినా నీవు ప్రథమ తాంబూలం అందుకోవలసిందే ! ఇప్పుడు నీకు బదులుగానేను వెళ్ళాలి. నీవు మామూలుగా చేసే పనులు నేను చేయాలి. పసిబిడ్డకూ, పచ్చి బాలింతకూ-ఏషేమి అవసరమో - అన్నీ తెప్పించి ముందుగానే వెంకయ్య ఇంటికి పంపించాలి.

వెంకయ్యది అంతంత మాత్రపు సంసారం. మొదటినుంచీ కాయకష్టంతోనే గంపెడంత సంసారాన్ని ఈడుతూ వచ్చాడు. ఇహ, బ్రతికినన్నాళ్ళూ ఈడుతూనూ ఉంటాడు.

రంగ దుత్తుంగ భంగ తిమింగిలాకు

లంబయిన వార్ధి దాటగలాడు నరుడు

నిన్ను దరియింప జాలడు నికు, వంబు

సంకట కదంబ ! సంసార సాగరంబ !

ఏ ఏటి నీటినయినా దాటటానికి తెప్ప కావాలి. ఆ తెప్ప అర్థిక వనరు. అది లేనప్పుడు - అవుతుంది ఆ సంసారి బ్రతుకు ఏటికెదురీత ! అత్యవసరమైన వస్తువుల కోసం కూడా, నిత్యమూ ప్రాకులాడవలసిన అవస్థలో ఉండేవారిని గురించి - నీవు అమితంగా బాధపడుతూ ఉండేదానవు.

ఉప్పుతో దొమ్మిది యన్న కాపురములు
 నేయు గృహిణుల కే చిక్కు లేదు
 ఎవ్వ లేకున్నను నిరుగు పొరుగు కులాం
 గనలకు జేయొగ్గి గై కొనుటకు
 నిష్ట పడక, యన్నదే పెట్టి యక్కర
 వాపుకొనెను మానవతుల కెందు
 లేమిడి సొసార మేమెయి బరువుతో
 గడసంగ నిక్కట్లు గలుగుచుండు !

అనుకొంటూ లేచిడిలో మునిగి తేలే ఇల్లాళ్లను గురించి ఎంతో
 సహనుభూతిని ప్రదర్శిస్తూ - నీవు దిగులుపడుతూ ఉండడాన్ని నేను ఎరుగుదును.

దారిద్ర్యం గురించి నీవు ఒకనాడు చెప్పిన చిన్న కథ పంచతంత్రం
 లోనిది అనుకుంటాను - నేను ఎప్పటికీ మరువలేనిది.

దారిద్ర్య భారంతో క్రింద పోయిన వాడొకడు ఒకనాడు శ్మశానం పక్కగా
 నడుస్తూ ఉన్నాడు. సమాధి క్రింద - భూమికల్లి ఒడిలో ప్రశాంతంగా నిద్ర
 పోతున్న అసామీని చూచాడు ఆశతో అన్నాడు ఇలా -

“ అన్నా ! ఒక్కసారి లేచి రావా ? నా భుజం మీది ఈ కొండంత
 బరువును - దరిద్రాన్ని - కాస్త చేయూతనిచ్చి దింపాలి నువ్వు ! ఈ బరువును
 ఇక మోసులేకపోతున్నాను. నా శక్తి అంతా ఉడిగిపోయింది. ఒక్కసారి
 దీన్ని నా మీద నుంచి దయతో దింపితే చాలు - నేను వచ్చి నీవు పడుకున్న
 చోటునే విశ్రాంతి తీసుకుంటాను బాగా అలసిపోయాను. ఇహ ఒక్క అడుగు
 కూడా పేయలేను. ” సమాధి క్రింద నిద్ర పోతున్న భౌతికకాయం ఈ మాటలు
 వింటమైతే విన్నది కాని కదలలేదు, మెదలనూ లేదు ! దానికి బాగా తెలుసు -
 నిత్య దరిద్రుడిగా బ్రతకే కన్నా శవమై విశ్రాంతిగా నిద్రించటం మెరుగని !

కరుణతో కరిగిపోతూ, నీవు అప్పుడెప్పుడో చెప్పిన ఈ కథ - నన్ను
 ఇప్పటికీ పెన్నాడుతూనే ఉంది. అందుకే, మనకు కలిగిన దానిలో ఎంతో కొంత
 ఈ దరిద్రులకు ఇచ్చి సాయపడాలనే నియమాన్ని మనం ఇద్దరమూ పాటిస్తూ
 వచ్చాము. దరిద్ర సారాయాలు పట్ల నీకు కల సానుతాపం - కరిగి - నీ గుండెల
 నుండి కారుణ్యమురిగా సాగివచ్చి నన్నున్నా పునీతం చేసింది !

మలినుండై కడు డస్సి క్రుస్సి మది నున్నత్తాకృతిం దేజముం
 దలయు జీరయు దోషు వీడ జడుడై దైన్యంబునం బొంది దు
 ర్బలుడై మెచ్చని వారి వేడ జను దౌర్భాగ్యాత్ముడన్ నిన్నెదం
 దలపం గాంచి సురేంద్రుడై వెలయడే ! దారిద్ర్య నిద్రావణా !

లాభమ్మ లాభమ్మ ఏమి లాభమ్మ
కొడుకుల కంటేను కోటి లాభమ్మ !

అనుకొంటారు మనవాళ్లు కోటి ఆశంతో : పున్నామ నరకం నుండి
రక్షించటం మాట ఏమో కాని, కొడుకులు ఉంటే కోడళ్ళు రాక మానరు :
అంతో ఇంతో ముడుపులు మూట కట్టుకుని రాక మానరు :

కొడుకంటూ పుట్టాడు కొంటె కోణంగి
కోడలంటూ వచ్చింది రవ్వల రాణి !

వాడు కొంటె కోణంగి అయినా, కొదమ సింహమైనా, ఆ వచ్చే కోడలు
కొంచెమో మనమో కట్టుకొంటాడు కొంగున కట్టుకుని తేక మానడు : అయినా,
ఆ కొడుకును కన్న అమ్మకు - అత్తకు - అపిల్ల కంటి నలసు కాకా తప్పదు!
ఇది - ప్రపంచ పద్ధతి : యుగాలుగా ప్రీ మనస్తత్వానికి అర్థం వడతూ ఉన్న
పద్ధతి : అత్తా కోడల్ మధ్య నయోర్థను సాధించలేని జాతిలో ప్రబలుతున్న
పై బాంధవ్య పద్ధతి : ప్రపంచంలో ఎక్కడో ఒకచోట చాలా సక్యత్తుగా
ఇంసుకు బిళ్ళింగా ఉరిగిన సంఘటనలు కనిపిస్తాయి. నీరెండ నిర్మలంగా కాస్తూ
ఉండగానే - పువ్వులు రాలినట్లు నన్నని వానజలు వడటం ఎంతటి మనోహర
దృశ్యమో, అత్తాకోడళ్ళ అమ్మా కూతుళ్ళ వలె మెలగటం - అంతటి హృదయ
రంజకమైన దృశ్యం :

నీవు ఈ ఇంటి కోడలిపై వచ్చిన తరువాత - ఈ రస నిర్భరమైన
సన్నివేశాన్ని ఎన్ని మారులు చూచానో : ఒక దేవతకు కొడుకు నైనందుకూ,
ఇంకొక దేవతను సహచరిగా పొందినందుకూ ఎన్ని మారులు ఉప్పొంగిపోయి -
కృతజ్ఞతాభరితచిత్తంతో - సర్వేశ్వరునికి వంధనాలు అర్పించుకొన్నానో :

కౌసల్యకూ - కోడలు సీతకూ మధ్య నెలకొన్న సౌందర్యమయమైన
బాంధవ్యమేదో - నీకూ మీ అత్తగారికీ మధ్య స్థిరపడింది : విశ్వనాథ కవి
బావిస్తాడు - ఈ అపురూపమైన బాంధవ్యాన్ని ఇంత అందంగా :

రామచంద్రుడు విల్లు పట్టడం నేర్చిన దగ్గరనుంచి - కౌసల్యకు
కుమారుడు దూరమైనాడన్న చింత పట్టుకున్నదట : బిడ్డలు తమ ఒడి వీడినప్పుడు
ఏ : ల్లికైనా తప్పని ఆవేదన ఇది : అప్పుడు - చిరబాంధవిలాగు చిన్ని సీత -
కోడలై వచ్చింది. అప్పటినుంచీ కౌసల్యకు -

సీత యన్నమ్మా స్నానమ్మా సీత జపము
సీత శ్రీరామచంద్రుడు సీత యయ్యె

బట్టమహిషిని లోభికి బరమమైన
ధనమె యెనట్లు సౌఖ్య సాధనములెల్ల !

నీవు కోడలిగా వచ్చిన దగ్గరనుంచీ అమ్మకు నీ పైన ప్రీతి జనించింది. చిన్న వయస్సులో ముద్దరాలివై వచ్చిన నిన్ను ఆమె గారవంతో అక్కన చేర్చుకొన్నది. నీవు కూడా అమ్మ కనుసన్నలలో మెలగుతూ - గృహిణీత్వపు ధర్మాలన్నిటినీ ఆమె శిక్షణలో నేర్చుకొంటూ ఎదిగివచ్చావు అమ్మ నీకు స్వయంగా కొసరి కొసరి ఆన్నం వడ్డించటమో, నీవు ఆమెకు రాత్రిపూట కాకు పట్టటమో చూచినప్పుడు నా మనస్సు ఏదో పరమార్థమైనభావంతో ఆనిసిపోయేది :

ఎవరి నోటనై నా, అమ్మను గురించి ఒక్క రోజున వాక్యమైనా నీవు సహించేదానవు కాదు ఆమె పైన ఈగవాటం కూడా నీకు ఇష్టం ఉండేది కాదు! అమ్మకు వయస్సు పైనపడి - శరీరం రోగగ్రస్తమైనప్పుడు నీవు ఎంతో శ్రద్ధాసక్తులతోను, ప్రేమానురాగాలతోను, ఆమెకు సేవలు చేశావు ఎప్పుడూ ఆయాసంతో బాధపడుతూ ఉండే అమ్మకు నీవు వీపుమీద చెయ్యివేసి నిమిరుతు - చే ఎంతో ఉపశమనంగా ఉండేది.

నిన్ను ఎప్పుడూ ' అమ్మాయి ' - అని కాని పిలిచేది కాదు అమ్మ మీ ఇద్దరి అతిలోకమైన బాంధవ్యాన్ని చూచినప్పుడు - అమ్మ పాడుతూ ఉండే ' సీత గడియ ' - అనే అందమైన జానపద గీతం జ్ఞాపకం వస్తూ ఉండేది. " పరగ కౌసల్యకు పానుపు పరచి, అత్త కౌసల్యకు అడుగులు వత్తి " - రూఘు ప్రౌద్ధుపోయి పడకటింటికి చేరిందట జానకి. ఈ ఆలస్యానికి యమురామునికి కోపం వచ్చి తలుపు గడియపెట్టుకు పవ్వళించాడు. సీతమ్మ తలుపుతీయమని ప్రాధేయ పడింది. రామయ్య బిగుసుకుపోయాడు. తలుపు తీయలేదు సరికదా - బెట్టునంతో - నీవు నిల్చుంటేను నాకేమి సీత-పువ్వులు బుక్కాయ అది నాకు తోడు నీవు నిల్చుంటేను నాకేమి సీత-గంధమ్ము కస్తూరి అది నాకు తోడు -

అంటూ భీష్మించుకు కూర్చున్నాడు జానకిరాముడు : అత్తచాటు కోడలు - అప్పుడేమి చేయగలడు - అత్తగారి వద్దకు వెళ్లి ఆమె కుమారరత్నం చేస్తున్న ఆగడాన్ని చెప్పడం కన్నా : కౌసల్య బహు ప్రేయంగా కోడలిని పొడవుకొని కొడుకు వద్దకు వచ్చి -

దశరథుని పుత్రుడవు జనకు లల్లుడవు
భూదేవి అల్లుడవు బుద్ధులర నీకు !

అంటూ మందలించి తలుపు తీయిస్తుంది. దిగి వచ్చి రాముడిలా అన్నాడట .

అమ్మ నీ కోడలిని అతి గారవమున
నలినాక్షి పెంచితే నన్ను గైకొనునా !

ఆ మాటే ఎప్పుడైనా నేనూ అమ్మను అడగాలని అనిపిస్తూ ఉండేది నా కొంటెమనసుకు !

అము క్రమాల్యదలోని ఒక రసవత్తరమైన సన్నివేశాన్ని చదువుతున్నాను. ఈ నాటి సాయంవేళ, “ పన్నీటితో కదంబము చేసి పూసిన మృగనాభి పస రాచనగరు దెలుప ” - పాండ్యదేశపు రాజుగారు ‘ భోగినీ సంగతికి ’ బయలుదేరినారు. దారిలో ఒక సజ్జన గోష్ఠిలో కొన్ని హిత వాక్యాలను విని వికృతి కలిగి వెనుకకు మరలినాడు.

ఎక్కడి రాజ్య వైభవాలు ! ఎక్కడి భోగాలు ! ఏటి సంభ్రమాలు ! బుద్బుద ప్రతిమమైన శరీరమును నమ్ముకొని వెట్టినైతినే ! .... అని వశ్చాత్రపు డయినాడు రాజు. సభాముఖంగా తత్త్వవిచారం చేస్తూ తరించాలని సంకల్పించాడు.

విల్లుపుత్తూరులో నెలకొన్న మన్నారు స్వామివారికి చలనం కలిగింది. తన మెడలో తులసీదామం సర్దుతూ మురిసిపోతున్న విష్ణుచిత్తులవారి పైన కన్ను పడింది. అంతే - స్వామివారు అజ్ఞాపించారు ఆ అమాయక భక్తశిఖామణిని !

పాండ్యరాజు సభకు వెళ్లి అక్కడ చేరిన దుర్మదాంధుల శుష్క వాదనలన్నీ ఖండించి, తన మహిమను ప్రకటించవలసినదనీ, ఆ రాజు ఇస్తానన్న విద్యాశుల్కాన్ని గ్రహించి, రాజును విష్ణు భక్తునిగా చేయవలసినదనిన్నీ ఆదేశించాడు స్వామి

ఆ మాటలకు అదరిపోయినాడు - ఆ “ ద్వయ పద్మ వదనుడు ! స్వామి వారి ముందు సాగిలపడి - అంటున్నాడు ఇలా :

గృహ సమ్మార్జనమో, జలాహరణమో శృంగార పల్యంకి కా
వహనంబో వనమాలికా కరణమో, వాల్లభ్య లభ్య భవజ
గ్రహణంబో వ్యజనాత పత్ర ధృతియో ప్రాగ్గీపికారోపమో
నృహరీ వాదములేల లేరె యితగు ల్నీలీలకుం బాత్రముల్ !

ఈ పద్యం నీకు ఎంతో ఇష్టంగా ఉండేది. పదేపదే చదువుతూ తన్మయ భావం పొందేదానవు.

విష్ణుచిత్తుని వినయశీలతనూ భక్తి తత్పరతనూ, ఎంత రమ్యంగా పరిచారు రాయలవారు ! గృహ సమ్మార్జనము దగ్గరనుండి ప్రాగ్గీపికారోపము వరకూ తాను అవలీలగా, అతి ప్రియంగా, చేయగలిగిన పనులు. కాని, రాజాస్థానంలో విద్యుత్ వాదనలా !

“ స్వామి ముందు చేతులు నలుపుకుంటూ నిలువబడిన విష్ణుచిత్తులవాడు మూర్తికట్టినట్లున్నారు ఈ పద్యంలో : ”.... అనేదానవు రసమయ చిత్తంతో :

నేను నవ్వుతూ అనేవాడను - “ కావ్య రసాస్వాదనతో ఇంతగా తదేక భావన కలిగితే ప్రమాదం : నీవు కూడా పోయాళ్వారిణివి అవుతావేమోనని భయం : ”

అవును : నీవు ఏ గ్రంథాన్నయినా పైపైన చదివి ఊహకొనేదానవు కాదు : కావ్య గత సౌందర్యాన్నీ, సన్నివేశ చమత్కారాన్నీ తరచి తరచి మననం చేసుకొని రసానుభూతిని పొందుతూ ఉండేదానవు. మన ఇద్దరకూ కూడా అది ఒక రస నిర్భరమైన అనుభవంగా, అలవాటుగా, మారింది

అనుకోకుండా ఒకరోజున మన ఇంటికి శర్మగారు వచ్చారు. ఆయన నాకు విద్యార్థిదశలో తెలుగూ, సంస్కృతమూ బోధిస్తూ ఉండేవారు. విస్తారంగా శాస్త్రాధ్యయనం చేసిన విద్వాంసుడు, వేదావి, స్వయంగా కవి. ఉభయ భాషల పట్ల నాకు ఉండిన అపారమైన అభిమానం వలన ఆయనకు దగ్గరవాడనై నాను. నేను విద్యార్థిదశను దాటి గృహస్థును అయినా, శర్మగారు పదవీ విరమణ చేసినా, మా ఉభయుల మధ్య అత్యీయత వర్ధిల్లుతూనే ఉన్నది.

మన వివాహమైన తరువాత, మొదటిసారి ఆయన మన ఇంటికి వచ్చి నప్పుడు నీవు ఎంతో ఆనందించావు. నాకు చడుపు చెప్పిన గురువుగానే కాక, మన ఇంటిని పావనం చేయటానికి వచ్చిన పుంభావ సరస్వతీ పుత్రునిగా భావించి ఎంతో మన్నన చేశావు.

అప్పుడాయన మన ఇంటి ఉన్న రెండు రోజులూ కడుపునొండా విద్యద్గోష్ఠుల విందులే! ఎన్నో స్వారస్యమయమైన విషయాలు చర్చకు వచ్చేవి. ఒక్కొక్క విషయాన్ని గురించి ఎంతో విపులంగా విశ్లేషించి వివరించి చెప్పేవారు శర్మగారు

ఆయన తిరిగి వెళ్లేటప్పుడు మళ్ళీ మళ్ళీ వస్తూఉండవలసిందిగా అభ్యర్థించావు. క్రొత్త పంచెలచాపును తెప్పించి వారికి సగౌరవంగా సమర్పించావు. అప్పుడు నీ సాహిత్య ప్రయత్న మెచ్చుకొంటూ - శర్మగారు నవ్వుతూ నా భుజం తట్టి ఈ పద్యం చదివారు.

కవితా కన్యక గుణములు

కవి కన్న రసజుడెరుగు గవి యే మెరుగున్

భువిలో గన్యక గుణములు

ధవుడెరుగును గాక కన్న తండ్రేమెరుగున్ !

నీవు దిద్ది తీర్చుకొన్న ఇల్లు ఇది : నీవు తీర్చి దిద్దుకొన్న మనిషిని నేను : ఈ ఇల్లు, ఈ మనసూ, ఇంత విశుద్ధంగా ఉండడంలో ఆశ్చర్యం ఏముంటుంది కనుక :

స్వచ్ఛత - నీకు జన్మతో సంక్రమించిన వరం : లేకపోతే - నీవై నా, నీకు సంబంధించిన వస్తువేదయినా, ఎప్పుడూ కడిగిన ముత్యంవలె ప్రకాశిస్తూ ఉండడం ఎట్లా సాధ్యమవుతుంది :

ఇంటి శుభ్రత విషయంలో మాత్రం నీవు చండశాసనాలవుగా ఉండేదానవు. పొరపాటున కూడా రవ్వంత దుమ్మా ధూళి పేరుకొని ఉండటం సహించేదానవు కాదు. రోజూ ఇల్లు సర్దుటమూ, ఎక్కడి వస్తువులక్కడ ఉమర్చడమూ విధి విధాయకంగా నీవు స్వయంగా చేసేదానవు “ ఎందుకు ఈ చిన్న చిన్న పనులకోసం అంతగా శ్రమపడతావు! ....” అన్నాను ఒకసారి.

ఎవరి పనులు వారు సవరించుకొను నెడ
మనకు నింత దురభిమానమేల ?
కష్టపడుట వలన గౌరవమ్ముజివోదు
మాననశ్చమునకు మచ్చ రాదు

అంటూ నవ్వుతూ సమాధానం చెప్పావు నాకు :

“ పరిశుభ్రత నాకు దైవంతో సమానం ” .... అంటూ ఉండేదానవు తరచుగా. “ ఇంటిని చూచి ఇల్లాలిని చూడు ” .... అని మనవాళ్లు మాటల మధ్య అనుకొనే సామెత - నీ పట్ల సార్థకమైనట్లు ఉండేది.

రెడ్డొచ్చె రెడ్డొచ్చె రెడ్డొచ్చెనమ్మా !
వీరభద్రారెడ్డి విచ్చేసెనమ్మా !
పొద్దున్నె మా రెడ్డి పొరకూడిపించు
నిలువెల్ల నడి వీధి నీరు జల్లించు
సందు గొందులలోన సాన్పుపోయించి
చీకట్ల పసుపు కుంకుమలు పూయించు
రింగవల్లుల నూరు రాణింపజేయు !

ఎప్పటిదో - ఈ జానపదగేయం జ్ఞాపకం వచ్చేది - రోజూ ప్రొద్దుటిపేళ కళకళలాడుతూ ఉండే వీధివాకిళ్లను చూచినప్పుడు : రెడ్డిరాజుల కాలంనాటి పారిశుద్ధ్య వారసత్వమే కాబోలు ఇదంతా : .... అని అనుకొంటూ ఉండేవాడను తరచుగా.

ఉదయాన్నే వీధి వాకిలి శుభ్రం చేసుకోవడమనే ఈ మన సంప్రదాయం ఎంత ప్రాచీనమైనదో : ఊడ్చి, కలయంపిచల్లి, మ్రుగ్గులు పెట్టిన గడప - అలంకార శోభితంగా, మంగళకరంగా, కనుల పండగ చేస్తుంది.

ఈ వీధి వాకిలి శుభ్రత విషయంలో పట్టణాల కంటే గ్రామవాసులకు పట్టింపు ఎక్కువ. క్రొత్తగా కాపురానికి వచ్చిన కోడలయినా సరే - ఈ వాకిలి ఊడవటం కోసం - ఇంకా చీకటి ఉండగానే లేచిపోవటం సింధే !

అత్తల యావబిడ్డల భయంబోకవంకయు గోర్కె వేరెడం
జిత్తములాగ గ్రోవ్వెదయు జీరయు వే సవరించి తూగుమై
మత్తున నున్న వల్ల భుని మంచము మెల్లన వీడి దీనయై
బిత్తరి కోడలిల్వెడలె వేకువ బ్రాచి పనుల్వొనర్పగన్ !

ఇంత హృద్యంగా వర్ణిస్తాడు ఈ సన్నివేశాన్ని - జానపదుల జీవనాడిని ఎరిగిన కవి :

భర్త కొగిలి నుండి విడి వడి - వేకువజామున పడకగది వదలి రావడం పాపం క్రొత్త కోడలికై నా తప్పదు : చీకట్లు విడలక ముందే వాకిళ్లు, ఆద్దాలు కావాలన్న నియమం అంత కఠికమైనది మరి :

అందరూ మామూలుగా చేసే ఇంటిపనులే నీవూ చేస్తావు. కానీ, ఆ చేయటంలో ఎంత విలక్షణత : శుచి, శుభ్రతలతో పాటు ఎంత చిన్న పనినయినా అమిత శ్రద్ధాసక్తులతో చేసేదానవు. పని విషయంలో నీవు ఏమాత్రమూ అలసత్వాన్ని సహించి ఎరుగవు.

మూర్తీభవించిన శ్రద్ధవు - శుచివి, - నీ పర్యవేక్షణలో మన మామూలు వల్లె ఇల్లు - స్వర్గధామమై భాసించింది. ఏ మూల చూచినా, నీ చేతి సవరింపుల ప్రత్యేకత ఏదో గోచరిస్తూ ఉండేది :

నీ చల్లని హస్త స్పర్శ ఈ మన నివాసానికి ఒక సౌందర్య దీప్తిని అద్దినది. శుచిమంతమైన, శోభస్కరమైన ఆ దీప్తి నా అంతరాత్మను కూడా వెలిగించింది !

నా సొగసు టింట జిన్ని రత్నంపు దీప
మిడికొనిన రీతి పదును చేయించుకొన్న
నాదు పొలమున సురగంగ బోదెకొదుగు
లీల నా యాత్మ నీవు వెలిగించినావు !

ఆ వెలుగు రేఖకు అనమాలు ఈ అక్షర నీరాజనం !

పంజరంలో వచ్చని రామచిలుక - చూడటానికి ఎంత అదంగా ఉన్నా నాలో అంతులేని అనుకంపను కలిగిస్తుంది. అవధి లేని ఆకాశవీధిలో - తన చిత్రానికి వచ్చినట్లు ఎగిరే స్వేచ్ఛావిహంగానికి - కాళ్లకు బందీలు పేసి కట్టి వేయడం అమానుషమని అనిపిస్తుంది.

స్వేచ్ఛా ప్రవృత్తి - మనిషికై నా పక్షికై నా ఒక్కటే ! స్వతంత్ర భారతంలో కన్నుతెరిచిన నేటి పౌరునికి తెలియను - దేశం పక్కీ ముమైనప్పటి దుర్భర స్థితిగతుల తీరుతెన్నులు ! ఎవరి ఇంట వారే ఒదిగి ఉండవలసి రావట మేమిటో - అప్పటి అస్వతంత్ర జీవసులైన భారతీయులందరూ ఎరుగుదురు.

ఒక్క పెట్టున జాతి అంతా స్వేచ్ఛావాయువుకోసం దగ్ధరిల్లి పోయింది. దేశభక్తితో కై పెక్కిన కవులు కలాలను అయుధాలు చేసుకొని విశ్వంభించారు. ఆ కవిత్వాల కైపు కొంత నీకూ నాకూ కూడా ఎక్కింది :

ఏ పూర్వ పుణ్యమో, ఏ యోగ బలమో
జనియించినాడ వీ స్వర్గ ఖండమూన
ఏ మంచి పూవులన్ ప్రేమించినావో
నిను మోచె ఈ తల్లి కనక గర్భమున !

అంటూ, మహా తన్మయతతో పాడుకొనేవాళ్ళం. దేశ విముక్తి ఉద్యమంలో నడుముకట్టుకుని దూకిన మహానీయులను మహా ప్రీతితో స్మరించుకొంటూ ఉండేవాళ్ళం !

ఆ రోజుల్లోనే అనుకొంటాను - ఒక చల్లని మాట చెవులకు తాకింది. గాంధీగారు తనంత తానుగా ఆంధ్రదేశానికి తరలివస్తున్నారని ! ఆ మాట విన్నప్పటి నీ సంబ్రమ సంరంభం ఇంతా అంతా కాదు ! పాపను తీసుకువెళ్లి గాంధీ మహాత్ముని దర్శించుకోవాలని ఉబలాటపడిపోయావు.

ఆయనకోసం ఆంధ్రావళి అంతా విరగబడి వచ్చింది. పట్టంత మనిషి గాంధీజీ ! ఆయనలో ఏనుగంత ధార్మిక శక్తి బ్రహ్మతేజస్సుగా దృశ్యమానం అవుతున్నది. కంటి తుదలలో ఒక కారుణ్యలేఖ తొణకిసలాడుతున్నది. సత్యాహింసల సాత్త్విక గుణం వెన్నెల మడుగై అబడుగు దేహాన్ని కాంతిమంతం చేస్తున్నది .

వెన్నపూసా మనసు, కన్నతల్లి ప్రేమ
పండంటి మోముపై బ్రహ్మతేజస్సు !

ఉప్పెనలాగు కమ్ముకొన్నారు జనం మహాత్ముణ్ణి! మూర్తీభవత్ బాంధవ్య ఆత్మను,
 చక చక నడిస్తేను జగతి కంపించేను
 పలుకు పనికితేను బ్రహ్మవాక్యేను !

సహాయ నిరాకరణోద్యమాన్ని గురించి, జాతీయ పునర్నిర్మాణ
 కార్యక్రమాల గురించి, గాంధీజీ ఆనాడు ఉపన్యసించారు. వచ్చినవారంతా క్రొత్త
 ఊపిరులూడుకొని ఉత్తేజితలై నారు. మహాత్ముని స్వరాజ్య నిధికి ఎవరికి
 చేతనయి? ట్టు వాటూ సహాయం చేశారు. నీవు నా వంకకు ఒక్కసారి చూచి
 ముందికు కదిలావు. ఆ చూపులోని అర్థాన్ని అందుకొన్నాను నేను. యశోధరను
 ఎత్తుకుని నీ వెనుకనే నడిచాను.

జనం మధ్య ను చీ బహు ప్రయత్నం మీద త్రోవ చేసుకొని నీవు
 ఆ తేజస్వీ, తుని వద్దకు చేరుకొన్నావు చేతికి ఉన్న నా లగు బంగారు గాజులు
 తీసి ఆయన చేతల్లో పెట్టి - “ దేశ విముక్తి యజ్ఞానికి ఇదీ ఒక చిన్న సమిధ.
 బాపూ! స్వీకరించండి! ” .... అంటూ నమస్కరించావు నేనూ నమస్కరించి,
 పాపచేత మ్రొక్కించాను మహాత్ముడికి.

అప్పటి నుండి నియమంగా మనం ఖద్దరు వాడుక మొదలుపెట్టాము.
 మనవాళ్లందరిచేతా ఖద్దరు కట్టించే ప్రయత్నం చేస్తూ వచ్చాము
 శీత ధరాధర శేత్వంతర నర
 నాగులతో స్వాతంత్ర్యరథం
 భారత భూ పతనాభ్యుదయముల
 పడి లేచే స్వాతంత్ర్యరథం -

ఒక్కొక్కటిగా కదిలింది జనసందోహం. ఎవరి శక్తిని అనుసరించి వారు
 మాతృభూమి విముక్తికోసం నడుంకట్టి నడిచారు. అది ఒక ఊపు. ఆ గాలినీ,
 దేశభక్తి పూరిత వాతావరణాన్నీ అంత బాగా ఎరిగిన మనం - ఇప్పటి
 రాజకీయపు స్థితిగతులనూ చూస్తూనే ఉన్నాం.

నాకు బాగా జ్ఞాపకం - నీవు యశోధరకు దేశభక్తిని ఉగ్గుపాలతో
 రంగరించి పోస్తూ ఉండటం. పాపకు తల దువ్వుతూనో, బొట్టు పెడుతూనో,
 ఈ గేయాన్ని పాడుతూ ఉండేదానవు - ఇలా -

దేశమును ప్రేమించుమమ్మా
 మంచి అన్నది పెంచుమమ్మా
 నొట్టి మాటలు కట్టిపెట్టి
 గట్టి మేల్ తలపెట్టుమమ్మా !

ఈ సాయంత్రం సంద్భీకలు మునురుతూ ఉండగా - ఒక్కడనే కూర్చున్నాను, ఏదో వుస్తకం చేత పట్టుకుని. ఎక్కువసేపు అలా కూర్చుని చదవలేకపోయాను. అక్షరాల మధ్య అమృతమయంగా తొంగి చూచింది నీ రూపం : నీవు అలా సాక్షాత్కరించడం నాకు ఏమాత్రమూ ఆశ్చర్యం అనిపించలేదు - నిన్ను అనుక్షణమూ ద్యానిస్తూ ఉండటమే ఇప్పటి నా ప్రవృత్తి కనుక :

మెలగుచున్నావు నేత్ర నిమిలనమున
మెలగుచున్నావు వీక్షణోన్మీలనమున
నిన్ను నిరతంబు ద్యానించుచున్నవాడ !
దేవి ! వీనికి వేరొందు దృష్టి లేదు !

అన్నిటికన్నా ఎక్కువగా నీవు అక్షరాలలోనే నివాసం ఏర్పరచుకొని ఉంటావని నేను ఎరుగుదును - వాగ్దేవి భక్తురాలవు కనుక : ఎందరో గొప్ప కవులూ పండితులూ మన ఇంట కాలు పెట్టడం - నీ ఈ సారస్వతప్రీతి చేతనే :

నా గురుదేవులు శశ్వగారి పనుపున సాహిత్యమూర్తులు కొందరు మన ఇంటిని పావనం చేస్తూ వచ్చారు అలా మన ఇంటికి అగంతకంగా వచ్చినవాడు రామశాస్త్రి. చేతిలో తన అసంపూర్ణ కావ్యప్రతిని పట్టుకు వచ్చాడు వచ్చినవాడు కవి - అని విని - నీవు అశ్వినికి సకల మరా డలూ చేశావు. అతని స్నానమూ, జిహ్వాస్నానమూ అయిన తర్వాత, విందు భోజనం అమర్చి పెట్టావు.

సిగ్గు పడతూనే అన్ని మర్మాదలూ జరిపించుకొన్నాడు శాస్త్రి. నివారు గప్పిన నిప్పులాగు - పేదరికం మాటున తన పాండిత్య ప్రతిభను దాచుకొన్నవాడు.

ఆ రాత్రి ఆరుబయలున పెన్నెలలో తన కావ్యాన్ని చదివి వినిపించాడు శాస్త్రి. ఒక పైపున పెన్నెలలో తడిసిపోతూ, మరొక పైపున కావ్య గత మాధుర్యంలో తేలిపోతూ - ఇద్దరమూ ఒక రస నిర్భర స్థితిలో కూర్చుండి పోయాము అంతసేపూ :

పల్లెలో పుట్టి పెరిగిన ముద్దరాలు ఒకతే పరదేశంలో ఉన్న పెనిమిటి కోసం కలవరిస్తున్నది. ఇదుగో. వస్తానని వెళ్ళినవాడు ఎన్నాళ్ళకూ తిరిగి రాలేదు. ఆమె దిన దినమూ కళ్ళలో వత్తులు వేసుకుని ఎదురు చూస్తున్నది - అతడి రాక కోసం : ఎటు వైపు నుండి వస్తాడోనని ఎదురు తెన్నులు చూస్తున్నది. కనుల నిండా నీరుపుకొన్న మూర్తికోసం - కంటి కానినంతమేర చూస్తూ ఉండటం తప్ప ఎవరికీ చెప్పకోలేని సిగ్గరి ఆ ముగ్ధ :

అప్పుడే ఒక కమ్మ తెమ్మెర తెర - ఆ దేలను తాకుతూ అనునయ పూర్వకంగా స్పృశించింది : అప్పుడు వీచిన గాలి తెరను ఆమె ఆత్మీయునిగా చేసుకొన్నది. అయిన గాడికి సందేశం వచ్చుకొంటున్నది ఆ గాలితో : ఇదీ కావ్య వస్తువు.

' వాయు సందేశ కావ్యం ' ఆపాత మధురంగా ఉన్నది. ఆ పదహారేళ్ల పల్లె వడుచుతో తాదాత్మ్యతను పొందుతూ కవి విరహాన్ని వెళ్లబోసుకుంటున్నాడు. అది ప్రౌఢ విరహం కాదు అత్యంత సుకుమారంగా ఒక నూత్న వధివు అనుభవించే విరహ స్థితి : విడిచి విడలని విరి కన్యక ఎద లోతున దాగిన ముగ్ధ మౌన విరహం :

అంతా విని, నీవు ఈ పద్యాన్ని చదివావు.

పూరి కొట్టము పెద్ద గాడ్చనకు జెదర
లోన దిగు వాన సోనల నానకుండ
గడవు దినమని గోడపై నిడిన వ్రాత
జేతు లడ్డముపెట్టి ప్రోచెడిని గృహిణి !

భర్త దూర దేశానికి వెళుతూ, ఇన్నాళ్లకు తిరిగి వస్తానని గడవు పెట్టిన మాటను ఆమె గోడ పైన గీతలుగా గుర్తు వ్రాసుకొన్నది. గాలి వర్షం వచ్చింది ఒకనాడు. పూరి కొంప చూరు నుండి వర్షధారలు దిగి, గోడల మీదుగా కారుతూ ఉన్నాయి. గుడిసెలో తడిసిపోతున్న ఇతర వస్తువుల గురించి ఏమీ పట్టలేదు ఆ ఇల్లాలికి. అతడు వస్తానన్న తేదీని వ్రాసుకొన్న గోడ పైన వ్రాత ఎక్కడ కరిగిపోతుందోనన్న భయంతో ఆమె చేతులు అడ్డంగా పెట్టి - ఆ గోడ పైన వ్రాతను కాచుకొన్నదట :

ఇప్పటి వరకూ విన్న సందేశ కావ్యంలోని నాయికకు సజీవ రూపకల్పన లాగు అమరిన ఈ పద్యం విని రామశాస్త్రి కదలిపోయినాడు. నీ విజ్ఞతకూ వైదుష్యానికీ ముగ్ధుడైనాడు.

ఆ తరువాత, ఆ కవిని ప్రోత్సహించి కావ్యాన్ని పూర్తిచేయించే భారాన్ని నీవు పైన వేసుకొన్నావు. తన గ్రంథాన్ని అచ్చులో చూచుకొనే ఆనందాన్ని అతడికి కల్పించిన గౌరవం నీకే దక్కింది :

ఆ విధంగా - అక్షర సరస్వతిని అర్చన చేయడం మన ఇద్దరకూ జీవ ధర్మం అయిపోయింది. అప్పటి నుండీ ఈ మన పల్లె ఇల్లు శారదా నిలయంగా మారిపోయింది :

ఇట్టి ముద్దులాడి బాలుడేడ వాడు వాని
బట్టి తెచ్చి పొట్ట నిండ బాలు వోయరే !

తిరువేంకటాచలాధిపుని, శ్రీనివాసుని - బాలకృష్ణుని రూపంతో లాలించి
ముద్దుచేస్తున్నారు అన్నమాచార్యులవారు : అంతటి స్వామిని అడ్డాలలో బిడ్డగా
ఊహించి ముద్దులాడడం ఆ దివ్య సంకీర్తనాచార్యులకే చెల్లింది :

పాటలో, మాటలో, పద్యంలో - ఎక్కడ రవంత వాత్సల్యభావం కనపి-
చినా, తలమునకలుగా రస పరవశులం అయే గుణం మన కద్దరకూ ఉన్నది,
మనలోని వాత్సల్యభావాన్ని తొలుత పొంగులెత్తించినది మన బిడ్డ యశోధర :

పాలు త్రాగే పసివయసునాటి యశోధర రూపం ఇంకా నా కనులకు
కట్టినట్లుగానే కనిపిస్తున్నది. బిడ్డ ఎంత ఎదిగి పెద్దఅయినా, కల్లిదండ్రులకు
మాత్రం ఎప్పటికీ పసిపాపగానే కనిపిస్తూఉండడం ఎంత విచిత్రమయిన సంగతి!

అప్పుడే అమ్మాయి ఎదిగివచ్చింది - నీ లాలనలో, నియమబద్ధమైన
పెంపకంలో, ఇంటా బయటా, వివేకంతోనూ, విచక్షణతోనూ మెలగటం
నేర్చుకొన్నది. మన పాప పదిమందిలో నేర్చుకొన్నది పాఠశాల చదువు.
సత్య శివ సుందరంగా - జీవితం గడవటానికి కావలసిన జీవిత పాఠాలు
నేర్చుకొన్నది మాత్రం నీ ఒడిలోనే !

పరికిణీ ఓణీ వేసుకొన్న యశోధర - కూనిరాగం తీస్తూ వాకిలి ముందు
ముగ్గు పెడుతుండడం చూస్తూ ఉన్నాను. పాలు త్రాగటానికి మారాము చేసే
పాలబుగ్గల పాప ఇంతగా ఎప్పుడు ఎదిగింది : ఏదో క్రొత్త సంగతి అప్పుడే
గ్రహించినట్లు ఆశ్చర్యం కలిగింది. వంటఇంట పనిలో ఉన్న నిన్ను పిలిచి అదే
మాటను అడిగాను. నీవు నవ్వుతూ నా బ్రథమను పోగొట్టావు ఈశ్లోకాన్ని చదివి-

అనియతే రుదితస్మితం విరాజ
తక్రతి పయ కోమల దంత కుట్మలాగ్రమ్
వదన కమలకం శిశోస్మరామి
స్థలదసమంజస ముగ్ధ జల్పితంతే !

జనకమహారాజు అంతటి మహాజ్ఞాని - భూమితల్లి ఒడిలో - తనకు
దొరికిన ముద్దుపాపను మరిపెంగా పెంచి పెద్దచేశాడు. ఆమెకు పెళ్ళిచేసి ఒక
అయ్య చేతిలో పెట్టి అత్తవారి ఇంటికి పంపించి కూడా చాలా కాలమయింది.

అయినా, ఆ తండ్రికి కొమార్తెను తలచుకొన్నప్పుడంతా - తొక్కు పలుకులు పలికే బాలసీతగానే మనోనేత్రం ముందు గోచరిస్తుందట !

పచ్చీ రాని లేత దంతాలు మొగ్గలవలె ప్రకాశిస్తున్నవి బాలసీత ముఖంలో! ఒంటి చెప్పబోయి తడబడి, మరొంటి చెపుతున్న తొక్కు పలుకులు ! కారణం లేకనే అంతలో నవ్వు ! అంతలో ఏడుపు !

“ ఇట్లా ముద్దులొలికే సీత శైశవరూపాన్ని పదేపదే స్మరించే జనక మహారాజుకీ - యశోధరుని ఇంకా పసిదే అనుకొంటున్న మీకూ భేదం ఏమిటో నాకు తెలియటం లేదు ! ” అన్నావు నవ్వుతూ !

“ అనుభవాన్ని అనుభూతిగా మలచుకొని అనితరసాధ్యమైన భావుకతతో మేళవించి, ఒక కారుణ్యమయ ప్రపంచాన్ని కవితాబద్ధం చేసినవాడు భవభూతి ! అంతటి ద్రష్ట, స్రష్ట - అబద్ధం ఎట్లా చెపుతాడు మరి ! ” .... అన్నాను నేనూ నవ్వుతూ !

యశోధరుని ముమ్మూర్తులా నీ ఆదర్శాలకు అనుగుణంగా మలచుకొన్నావు అవసరం అనుకున్నంతవరకూ పాఠశాల చదువుకు వలపించావు. పల్లెటూరులో ప్లాట్టి పెరిగినా, నాగరికమైన సంస్కారాన్నీ ప్రపంచ పరిజ్ఞానాన్నీ అలవడజేశావు.

ఒంటరి పిల్లల్ని తల్లులు అమిత గరాబం చేస్తారు.

‘అమ్మీ, తూరుపు తెల్లవారే, నిక లెమ్మా’ యంచనన్ నూర్ని మంచమ్మన్ డిగ్గక, బుజ్జగించినను - పో చాలాల్సలు, వేసీళ్లు లే కెమ్మోనే బూదోముకొందు జలిలో, నింతాగడంబా ? యంచమ్మం గూతురు కోపగించుకొను గన్యాత్వంపు గారామునన్ !’

“ ఇంతటి గరాబం పిల్లలకు మేలు కంటే చెరుపునే చేస్తుంది - ” అనేదాసెప్ప వీవు అందుకే, నీ చేతులలో పెరిగిన యశోధర ఇంతటి వివేకమూర్తి అయింది అయినా, ఆ బిడ్డపైన నీకు ఎంతటి అనుబంధ బంధం !

అన్నిటికన్నా ఆశ్చర్యకరమైన విషయం ఏమిటంటే - ఆ బిడ్డపైనే కాదు - ఏ బిడ్డను చూచినా, ఎందుకో నీకు అపరిమితమైన వాత్సల్యం కలగటం ! ఎవరి బిడ్డలయినా, పసిపిల్లలు నీకు ఇట్టే మాలిమి అయిపోయేవాళ్ళు ! నిన్ను చూచి చూడగానే, కన్నతల్లి వసుకొని, చిత్రంగా కరుచుకుపోయేవాళ్ళు !

తనువు మనములు నిండి తల్లి తనము

తరుణి వత్సల రూపిణిగ మారె ధరణి నీకు !

అలా నిన్ను ఎరిగున్నవారందరూ ఎప్పుడో ఒకనాడు నీ మాతృత్వ స్వర్ణనూ ఎరిగినవారే !

ఉదయం ఎనిమిది గంటలకే ఉక్క పోస్తున్నది ఎండ మండిచి
పేస్తున్నది. రానురానూ గ్రీష్మతాపం అధికమవుతున్నది,

తలచిన డెండము గందును
బలిగిన నోరెల్ల బొక్కు ; బ్రభసూచిన రె
ప్పలు గమరు ; ననగ బబుతర
విలయానల భాతి నెండ వేసవి గాచెన్ !

నన్నెచోడుని మాటలలోనే, వేసవి తాపాన్ని కనురుకొని విసుతుకొంటూ
ఉండే వాళ్లం మన ఇద్దరమూ. ఆ తీవ్ర గ్రీష్మతాపాన్ని ఉపశమింప చేయటానికి
నీవు ఎన్నో సడపాయాఁసు చేస్తూ ఉండేదానవు. నట్టి వేరుల తెరలను తెప్పించి
కిటికీలకూ వాకిళ్లకూ కట్టించి చల్లని నీరు చల్లించతూ ఉండేదానవు నట్టి
వేరుల పరిమళాలు ఎప్పుడు ఎక్కడ పోకినా - ఆ పాతకాలం నాటి వేసవి
మధ్యాహ్నాలు చప్పున సుడిస్తాయి నాకు !

వేసవిలో శరీరానికి చలువ చేసే అహర పానీయాలను-నమకూర్చడమనే
కళను నీవు ఎక్కడ నేర్చుకొన్నావో తెలియదు. నేర్చుకోకుండానే అనేక కళలు
ఇల్లు దిద్దుకొనే ఇల్లాళ్లకు అందివస్తాయి కాబోలు ! లేకపోతే-అమాయకపు
టిల్లాలు-విష్టుచిత్తులవారి అర్థాంగి-అతిథి దేవుళ్లకు ఇంత కమ్మని చల్లని
భోజనం నమకూర్చగలుగుతుందా !

తెలి నులి వెచ్చ యోగిరము తియ్యని చారులు దిమ్మనంబులు
నృలుచని యంబళుల్చెరకు పాలెడ నీళ్ళు రసావళు ల్ఫలం
బులును సుగంధి శీత జలము ల్పడ బిందెలు నీరు జల్లయు
న్వెలయగ బెట్టు భోజనము వేసవి జందన చర్చ మున్నుగన్ !

ఇంటికి ఎవరు వచ్చినా, చల్లని పెంకాయ నీళ్లో, మజ్జిగ దాహమో
ఇవ్వడం నీ చలువ వలన మన ఇంటి మర్యాద అయింది. తియ్యని పెరుగులు,
చలువ చేసే పచ్చి కూరలు, కారపు ఘాటు లేని చారులు-దోస బిద్దం ఫలహ
రాలు-ఇవి మన వేసవి అహారాలుగా ఉండేవి.

“నీవు అన్నపూర్ణవో ! అశ్వినీ దేవతవో ! ....” అని నవ్వుతూ అడిగే
వాడను-కాలాన్ని అనుసరించి-శరీర సౌఖ్యాన్ని గుర్తించి-నీవు అమర్చి పెట్టే
వంటకాలను అరగిస్తూ ! నీవు నా జీవిత భాగస్వామినివ్వే న దగ్గర నుంచీ-నా
శరీర ఆరోగ్య విషయమై నా కంటే ఎక్కువగా నీకే తెలుస్తూ వచ్చింది. నీ
చేతిలో ఎంత నిశ్చింత నాకు !

అలసినెడ డస్సినెడ నా

కలి తృష్ణయు నైన యెడల, గడుకొని ధరణి

తలనాధ పురుషునకు ని

మ్ముల భార్యయ పాచు చిత్తమాన దుఃఖంబుల్ !

కష్టమైనా, దుఃఖమైనా అనుభవించ వలసి వచ్చినప్పుడు పురుషునికి భార్య అదరం కొండంత బలాన్ని ఇస్తుంది లౌకిక వ్యవహారాన్నిటిలో అతడిది ప్రధాన పాత్రగా కనిపించినా, ఆ పెనుక ఉన్న అత్మబలమంతా ఆమెదే—అన్న విషయం అందరూ గ్రహించలేని సత్యం !

నా ఆరోగ్య విషయంలో నీవు పైద్య సలహాదారువి. ఆహార విషయంలో తల్లివి. అన్నిటినీ మించి నా అత్మకు ఈశ్వరివి అంతేనా ! నాకే కాక, ఇతరులకు కూడా హితాన్ని కూర్చే స్నేహితురాలవు నీవు.

ఎంతో ఆదరించే నీ సౌజన్య గుణం అందరికీ నన్ను బంధువుని చేసింది, వచ్చిన సమస్య ఎటువంటిదై నా, నీతో చెప్పుకుని ఉపశమనం పొందటానికి వస్తూ ఉండేవాళ్ళు చాలామంది. వారికి నీకు యుక్తమని తోచిన సలహాలు ఇస్తూ ఉండేదానవు చేతులతోనూ చేతనైన సహాయం చేస్తూ ఉండే దానవు.

క్రమంగా, “అమ్మగారు ఉన్నారా ?”....అంటూ మన ఇంటికి వచ్చే వాళ్ళు ఎక్కువ అయ్యారు. ఇంత మందికి, ఇంత కొద్ది కాలంలో—ఇంత కావలసిన దానవు ఎట్లా అయినావో అని మొదట్లో నాకు అశ్చర్యంగా ఉండేది. ఆ తరువాత ఎప్పుడో—ఉత్తర రామ చరిత నాటకంలోని ఈ శ్లోకాన్ని చదివు కొన్నప్పుడు కానీ—నాకు అర్థం కాలేదు—సౌజన్యపూరితమైన నీ వ్యక్తిత్వం ఎంతటి శక్తిమంతమైనదో !

ప్రియప్రాయావృత్తి, ర్వినయ మధురో వాచి నియమః

ప్రకృత్యా కల్యాణే మతి, రనవ గీతః పరిచయః

పురోవా పశ్చాద్వాత దిదమవిపర్యాసితరసం,

రహస్యం సాధూనామను పథి విశుద్ధం విజయతే !

చేతమంతయు ప్రియమైనది. మాట నియమబద్ధమైనది. వినయముతో మంజులమైనది, చిత్తవృత్తి-స్వభావము చేతనే శుభావహమైనది వారితో స్నేహము అనిందితము. ఎట్టి పరిస్థితులలోనూ మార్పు చెందని రుచికలిగినది—సజ్జనుల చిత్త వృత్తి. నిర్వాజమైన అట్టి సాధు స్వభావం పరిశుద్ధమైనది—పరమోత్కృష్టమయిన దిన్నీ !

నీ సహజ ఔదార్య గుణం అటువంటిది. ఉదాత్తమైన నీ స్నేహ శీలత అంతటి హిమాలయ మంతటిది !

ఉదయం నుంచీ చల్లని గాలి వీస్తున్నది. తొలకరి మబ్బులు తొంగి చూస్తున్నవి. ఏదో ఊపిరి వచ్చినట్లు చేల గట్టు వైపు నడక సాగించాను.

పని ఉన్నా, లేకపోయినా, రోజూ మన పొలాల వైపుకు వెళ్ళి రావటం అలవాటుగా మారి చాలా కాలమయింది. ఈ మట్టికీ, నా ఒంటికీ ఉన్న అనుబంధం ఆటువంటిది !

చల్లగాలి వచ్చింది - పిల్ల మబ్బు వేసింది
మెరపు కన్నెలొచ్చారు-మద్దెళ్ళ చప్పుళ్ళు
సన్న సన్న చినుకులు-పెద్ద పెద్ద చినుకులు
వానలూ వరదలూ - వరి చేల పంటలూ
వరహాల మూటలూ - బుడగుగో బుడగుగో !

గేదెంపైన సవారీలు చేస్తూ గొడ్డకాడ బుడ్డాకు పదాలు పాడుతున్నారు. ఈ పల్లె పదాలంటే నీకు ఎంతో ఇష్టం. రోజూ పొలం పనులకు వచ్చే కూలి జనం పాడుకునే పాటలన్నిటినీ సాయంవేళ ఇంటికి వచ్చి యథాతథంగా నీకు నివేదించుకొనేవాడను. వాటిని ఒక పుస్తకంలో ముత్యాలవంటి అక్షరాలతో వ్రాసిపెట్టుకొనేదానవు

“ ఎంతటి మాధుర్య గుణం ఉంది ఈ పల్లె పాటల్లో ! ఏ నాడు ఏ అజ్ఞాత కివుల గుండెలు పొంగి పదాలుగా పాటలుగా, ప్రవహించాయో ! .... ” అంటూ ఉండేదానవు గాడమైన, అనుభూతితో !

పాటలతోనూ, పాటకపు పనులతోనూ తాదాత్మ్యం చెందుతూనే వ్యవసాయపు పనులలో మునిగితేలేవాడను. నేలతల్లిని నమ్ముకొన్నవాడను. అదునెరిగి భూమిని దున్ని, నీరు కట్టి, ఎరువు లేసి, కలుపు తీసి - హరిత సస్యాలు పండించడం వ్యవసాయకళ. ఈ కళను నేను ప్రత్యేకంగా అభ్యసించక పోయినా, అనుభవసారమే ఆ విద్యను నాకు ప్రసాదించింది.

నా ఈ వ్యవసాయ పరిశ్రమ మీద నీకు ఎంతో గౌరవం, ఇంటి పనులలో నిమగ్నవయి ఉంటూనే, నీవు మన చేలలో జరుగుతూ ఉండే పని పాటలను గురించి ఆకళింపు చేసుకుంటూ ఉండేదానవు.

పొలం పనులు జరుగుతూ ఉన్నన్నినాళ్ళూ - అన్నమూ కూరలూ వండి అందరకూ పొలానికి పంపించడం నీకు ప్రీయమైన పనిగా ఉండేది. మధ్యాహ్నపు వేళ అందరితో పాటూ కలసి-పొలం గట్టున ఆ వేడి వేడి అన్నాన్ని అరగించటం నాకూ ఎంతో ఇష్టంగా ఉండేది. ఆ భోజనం అతి రుచ్యంగానూ ఉండేది !

ఏదో ఒక వేపుడూ కూర, నాలుక చుర్రనిపించే పచ్చళ్ళు, కూర ముక్కలతో చిక్కనైన పప్పు పులుసు, ఉదయమే చిలికి చేసిన చిక్కని

మజ్జిగ-కలుపుకుని, తృప్తిగా తిని-గురున త్రేన్చి, కూలి జనం మళ్ళీ పనులకు తలపడే వాళ్ళు.

“అమ్మ పంపిన భోజనం అమృతం లాగు ఉంది”....అని వాళ్ళ తృప్తిగా అనుకొంటూ ఉండే మాటలు సాయంత్రపు వేళ నీకు నేను చేరవేసి నప్పుడు నీ కళ్ళ ఆర్ద్రమైపోయేవి. నీ అన్నపూర్ణత త్వమంతా నీవు పొలానికి పంపే అన్నపు భాండంతో దృశ్యమానమవుతూ ఉండేది :

“అందరూ కడుపు నిండా అన్నం తిన్నారు కదా !”.... అంటూ సాయంత్రం వేళ పలుకరించే నీ ఆదర పూర్వకమైన పరామర్శలో అలవి మాలిన అమృతనం గోచరిస్తూ ఉండేది :

పప్పు పచ్చడి వాయ పదునురా దిగించిన
దొలి ముద్దకే నోట జలము గ్రమ్ము
అరచేతిలో గుఱ్ఱ పెరసి పోవు కొలది
ఉచ్చిళ్లు నాల్కపై కుదుటు చూపు
పెరుగు మీగడ జిడ్డు పేరుకొన్న కొలది
దంత మౌక్తిక కాంతి దమ్ము సడలు
తలియగో నన్నంబు తరుగుచున్న కొలది
గర్రంచు ద్రోపులు గడలుకొనును !

“ఇంత కడుపారా తిన్నాము నీవు పంపిన భోజనాన్ని ! రోజూ సొలం లోనే తినాలని కూడా అనిపిస్తూ ఉంది !”....అని నవ్వుతూ అనేవాడను.

“మీ వరుస చూస్తే-ఏటీ ఒడ్డున, చెట్ల నీడన, ఇసుక తిప్పల మీద కూర్చుని అలనాడు బాలకృష్ణుడు చల్లు లారగించిన ఘట్టం జ్ఞాపకానికి వస్తున్నది !”....అంటూ పద్యం ఎత్తుకున్నావు.

మాటి మాటికి వ్రేలు మడచి యారించుచు నూరుగాయలు దిమచుడు నొక్క దొకని కంచముతోని దొడిసి చయ్యన మ్రింగి చూడు లేదని నోరు సూపు నొక్క దేగురార్గుర చల్లు లెలమి బన్నిద మాడి కూర్కొని కూర్కొని కుడచు నొక్క డిన్నియు దగ బంచి యిడుట నెచ్చెలితన మనుచు బంతెన గుండులాడు నొకడు!

“ నామ సామ్యం కారణంగా ఈ పనులన్నీ మీరున్నూ చేసి ఉంటారని నా నమ్మకం !”....అని గంభీరంగా నీవు అంటూ ఉండే, ఆ మాటల వెనుక ఉన్న హాస్యస్ఫూర్తికి తెరలు తెరలుగా నవ్వు పొంగుకు వచ్చేది.

నేను అలా హాయిగా నవ్వుతున్నప్పుడు, నీ కన్నులలో మెరిసిన మెరుపు- అదుగో-ఆ మేఘ మాలిక మాటున మెరిసిన విద్యుత్ప్రభాకన్నా సొగసుగా ఉండేది.

నా మనసు నేనెరుంగని నాడె
నదుముకొని వచ్చి నా జీవితాంతమునకు
నన్ననుసరించుకొంచు వెంటబడి వచ్చు
నీ తపోరాశి చేత బునీతుడైతి !

పదిమందికీ ఉపయోగించే పనులు చేయటానికి ప్రోత్సహించి నాచేత శ్రీకారం చుట్టించిన స్ఫూర్తిమూర్తివి నీవు ! ఈ రోజు ఉదయం మన స్కూలు హెడ్ మాస్టరుగారు వచ్చారు. శ్రీధరు అనే కుర్రవాడికి ఈ సంవత్సర మంతా అధిక మార్కులతో ఉత్తీర్ణుడైనందుకు స్వర్ణపతకం ఇవ్వటానికి నిశ్చయించామనీ, నభ ఏర్పాటు చేయటానికి నాకు అనుకూలమైన తేదీ తెలుసుకోవటానికి వచ్చాననీ అన్నారాయన.

అప్పుడు-అప్పటెప్పటివో అత్యంత మాధురీమయమైన జ్ఞాపకాలు నన్ను తరుముకుని వచ్చాయి. మన ఊరి పాఠశాల ఈ విధంగా రూపు దిద్దుకొనడానికి కారణం నీవు.

నేను తరచుగా-నా చిన్నతనంలో నా చదువరితనానికి ప్రోది చేసిన ఒక పుణ్యమూర్తిని గురించి నీ దగ్గర ప్రస్తావన చేస్తూ ఉండేవాడను. మనకు బంధువు కూడా అయిన ఆ తల్లి-అప్పటికింకా చదువు సంధ్యలపైన అసక్తి కలుగక-ఊరికే తిరుగుతున్న నన్ను చూచింది. తన వెంట ఊరికి తీసుకు వెళ్ళింది. ఉత్తములైన అధ్యాపకుల వద్ద నన్ను ఉంచి శ్రద్ధగా చదివింది. ఆ తల్లి అప్పట్లో ఆ పుణ్యం కట్టుకుని ఉండకపోతే - నాకు ఈ విద్యా సంస్కారం అలవడి ఉండేదికాదేమో! రోజూ దీపం పెట్టినప్పుడల్లా ఆ పుణ్యమూర్తిని తలచుకొని నమస్కరించేవాడను.

ఒకనాడు ఇదే ప్రసంగం మన మధ్య వచ్చింది. నీవు అన్నావు-

అక్షరంబు వలయు కుక్షి జీవనులకు
నక్షరంబు జిహ్వా కిక్షురసము
అక్షరంబు తన్ను రక్షించు గావున
నక్షరంబు లోక రక్షితంబు !

“మీకు అక్షర భిక్ష పెట్టిన ఆ తల్లి పేర-మన ఊరి పిల్లలకు అక్షర జ్ఞానం కలిగించే పాఠశాల నొక దానిని మనం ఏర్పాటు చేస్తే ఎలా ఉంటుంది!” .... అని సలహా ఇచ్చావు.

వినగానే, నీ సలహా ఎంతో బాగున్నదని అనిపించింది. ఆమెను శాశ్వతంగా అక్షర ప్రపంచం గుర్తు ఉంచుకోవడానికి ఇంతకన్నా నేను చేయ గలిగిన మంచి పని ఉండదనీ అనిపించింది. కాని అంతలోనే ఒక నిరుత్సాహ మున్నూ కలిగింది. బడి కట్టించడమంటే మాటలా ! నా ఒక్కడి వల్లా ఆయే పనికాదు కదా !

“మన తూర్పు వైపు చావడి స్థలం ఉన్నది కదా ! దాని విలువను లెక్క కట్టుకోకుండా పాఠశాలకు దానం చేయండి ఒక మంచి పని కోసం ఊరిలో పది మంది పెద్దలూ తలా ఒక చెయ్యి తప్పక వేస్తారు !”....అని నీ వన్న మాటలకు నాలో ఉత్సాహం పుంజుకున్నది.

అక్షరాలా నీ వన్నట్లే జరిగింది మన స్థలంలో మన ఊరిలో క్రొత్తగా బడి వెలిసింది. ఎవరికి తోచిన సహాయం వారు చేశారు. మన ఊరి పిల్లలకు చదువుకోవటానికి పొరుగుూరు వెళ్ళవలసిన అవసరం తప్పింది. తత్కారణంగా చదువుకొందుకు బడికి వెళ్లే పిల్లల సంఖ్య పెరిగింది.

గురువుల దృష్టిలో అందరు విద్యార్థులూ సమానులే ! అందరకూ ఒకే విధంగా విద్యను గరిపినా, కొందరు మాత్రమే ఆ విద్యవల్ల ప్రకాశాన్ని పొందుతారు. పరిశుద్ధమైన రత్నానికి ఉన్న ప్రతిబింబక శక్తి మట్టిముద్దకు ఉండదు కదా- అన్న సత్యాన్ని భవ భూతి ఇలా ప్రస్తావిస్తాడు.

వితరతి గురుః ప్రాజ్ఞే విద్యాం యద్దైవ తథా జడే ;
నహి ఖలు తయో ర్జానే శక్తిం కరోత్యపహన్తివా
ఇ

భవతి చ తయోర్భూయాన్ భేదః ఫలం ప్రతి; తద్యథా
ప్రభవతి శుచిర్బిమ్బ గ్రాహే మణిర్న మృదాం చయః !.

ఉత్తమ విద్యార్థికి ప్రోత్సాహకరంగా ఉండేటటు ఏటా ఆ తలి పేరనే ఒక పతకం బహూకరించేటందుకు ఒక నిధిని ఏర్పాటు చేయించినదీ నీవే ! అందుకే అన్నాను - నీ వితరణ గుణతపఃఫలమంతా నన్ను వెంటాడుతూనే ఉన్నదని !

బహుమతి అందుకొనే విద్యార్థి కన్నులలో మెరుపునీ, ఆ పిల్లవాడి తలి తండ్రుల సంతోషాన్నీ చూడటం ఒక హర్షదాయకమైన అనుభవంగా ఉండేది. బహుమతి పొందిన పిల్లనో పిల్లవాడినో-నీవు ప్రత్యేకంగా ఇంటికి పిలిపించి పిండి వంటలతో భోజనం పెట్టి క్రొత్త బట్టలు కొని ఇచ్చేదానవు.

“ ఎందుకు నీవు ప్రతి విషయానికీ అంత శ్రమ తీసుకొంటావు !”.... అంటూ ఉండేవాడను అప్పుడప్పుడూ.

“ చిన్న చిన్న శ్రమలు తీసుకోవటం వలనే ఎంత గొప్ప తృప్తి అనందమూ కలుగుతున్నదో చూచారా !”....అనే నీకు చెప్పదగిన సమాధానం నా నద్ద ఉండేది కాదు !

ధృతిః క్షమా దయా శౌచం కారుణ్యం వాగనిష్ఠురా
మిత్రాణాం చానభిద్రోహః సప్తైతాః సమిధః శ్రియః !

సర్వజన హితం కోసం, శ్రేయస్సు కోసం-స పసమిధలను సమర్పించ గలిగిన మానవివి నీవు-అని మాత్రం అనుకొనేవాడను అద్ద చిత్తంతో !

క్షమా దానం క్షమా యజ్ఞః క్షమా సత్యం హి పుత్రికాః
క్షమా యశః క్షమా ధర్మః క్షమయా నిష్ఠితం జగత్ !

కుశనాభుడనే మహారాజు తన కుమార్తెలకు బోధిస్తున్నాడట- ఓర్వే
దానము; యజ్ఞము; కీర్తి; ధర్మము; భూ సంబంధమగు ఓర్పు చేతనే లోక
మంతా నిలచి ఉన్నదని; బహుశః నేను అనుకొంటాను-మీ తండ్రిగారు కూడా
నీకు ఇదే విషయాన్ని బోధ చేసి ఉంటారని; లేకపోతే-నీవు అంతటి క్షమా
మూర్తివీ, ఓర్పుమంతురాలవూ ఎట్లా అయినావు;

పాపను ప్రాణప్రదంగా పెంచి పెద్దదానిని చేశావు. కళ్ళలో వత్తులు
వేసుకొని కాపాడుకొంటూ విద్యా బుద్ధులు చెప్పించావు. మన బిడ్డ యశోధరుని
ఒక అయ్య చేతిలో పెట్టవలసిన తరుణం వచ్చింది. ఎప్పుడూ నీ వెనుకనే
నీడలాగు తిరుగుతూ ఉండే చిట్టితల్లిని వదిలి నీవు ఎట్లా ఉండగలుగుతావోనని
భయపడ్డాను. నీవు ఎంతటి మానసిక వేదనకు గురి అవుతావోనని విలవిలలాడి
పోయాను.

నీవు పళ్ళ బిగువున నీ దిగులు నంతటినీ సహించావు. ఓర్పు - అనే
కవచం మాటున నీ మనోవ్యధ నంతటినీ దాచుకొన్నావు. నేను ఎప్పుడైనా ఆ
ప్రస్తావన తీసుకు వస్తే, నేర్పుగా మాటను మళ్ళించివేసేదానవు. అందుకే-
తలచినప్పుడల్లా ఆశ్చర్యంలో మునిగిపోతుంటాను నీ మహత్తర గుణాన్ని;

మన బిడ్డ తన బర్తతో దూరపు ప్రదేశానికి వెళుతూ ఉన్న సమయంలో
నా కంఠంలో కరిడు కట్టిన మహాదుఃఖమేదో అడ్డుపడినట్లయినది. మన కన్నుల
ముందు అడుతూ పాడుతూ పెరిగిన బిడ్డ - ఇకముందు తనదంటూ ఏర్పడుతున్న
ఇంటికి తరలిపోతున్నది;

సొమ్మన జూచు, జూచి మది బుట్టిన ప్రేమము వేగ్గి బాష్పముల్
గ్రమ్మిన గ్రమ్మరం బెడ మొగంబయి కన్నుల నీరు మింగుచున్
గ్రమ్మర దా శకుంతల మొగంబగు, నశ్రులు నించు గొంతనే
పమ్మని జాలి బొంది ధృతియంతయు నిల్వక విచ్చిసారిగన్ !

సరిగ్గా అప్పటి నా స్థితి-అలనాటి ఆ కణ్వుని స్థితి-ఒక్కటే; సర్వ సంగ
పరిత్యాగి-తపస్సంపన్నుడు-ఆ కణ్వుమహర్షి; పెంచిన మమకారమే ఆ సమాధి
నిష్ఠుణి అంతగా వివరితుడిని చేస్తే ఇక నేననగా ఎంత;

వీడ్కోలు వేశ-యశోధర :న్నులు రెండూ కెంపు తామరలే అవటం చూచాను. గుండె కరిగి నీరవటం అంటే ఏమిటో అప్పుడే నాకు తెలిసింది. నీవంటి ప్రజ్ఞా మూర్తిని, ప్రేమమయిని, తల్లిగా పొందిన భాగ్యశాలిని తాను. నీవు నేర్చిన ఓర్వే తనకు రక్షగా-మనకు పాదాభివందనం చేసి తన ఇంటికి ప్రయాణమై వెళ్ళింది చిన్న పెళ్ళికూతురై తాను.

నీ మనోగత భావాలన్నిటినీ అణచిపట్టి నీవు మామూలు పనులలో లీనమయినావు. కర్తవ్య పరిపాలనా దీక్ష నిన్ను అదినుండీ నడిపిస్తూనే-వచ్చింది. నీ పైన ఉన్న చిన్న బాధ్యతనై నా ఆమిత శ్రద్ధాసక్తుతో నిర్వహిస్తూ ఉండేదానవు. అందుకే-అమ్మాయి పెళ్ళి చేసి, ఆమెను ఒక ఇంటికి వంపించే బాధ్యతను అంతటి క్రమపద్ధతిలో నిర్వహించావు.

యశోధర మన ఇల్లు వదలి వెళ్లేటప్పుడు-మన పూజాపీఠం ముందుకు తీసుకు వెళ్ళి-ఈ శ్లోకాన్ని చదివించావు.

వాగర్థా విత సంస్మక్తౌ వాగర్థ ప్రతిప త్తయే
జగతః పితరౌ వందే పార్వతీ పరమేశ్వరౌ !

ఆ దివ్యమూర్తుల అతిలోక దాంపత్య దీప్తిని ఇంతకన్నా మిన్నగా సంభావించుకోవటం ఎవరికి సాధ్యం అవుతుంది : వాగర్థముల వంటి దంపతి భావాన్ని క్రొత్త దంపతులకు స్ఫురింప చేయడం నీ లక్ష్యమైనా, అందులోని నిగూఢమైన కవితాతత్వ దర్శనం నీకు ఎంతో ప్రీతికరమైనదని నేను ఎరుగుదును.

వాక్కుకు అర్థం ప్రాణం. అర్థానికి అలంబనం శబ్దం. శబ్దార్థముల కలయిక-సహృదయైక వేద్యమైన సాహిత్యం, దానిని అర్థ వారీశ్వర రూపంగా, అద్వైత జీవన సంయోగంగా-ఊహించి సన్నుతి చేశాడు పరమ భావుకుడైన కవితా కళానిధి కాళిదాసు :

ఎంతటి వనోహరమైన భావన : అతడు వాక్కు : ఆమె అర్థం : అతడు భాష : ఆమె భావం :

' శబ్దార్థ సహితౌ కావ్యమ్ ' ....అన్నాడు కదా వామనుడు :

శబ్దాన్ని అనుసరించి అర్థాన్ని, అర్థాన్ని అనుసరించి శబ్దాన్ని-ప్రయోగించి కవులు ఉత్తమ కావ్య రచనం చేస్తారు. పరమ రసాత్మకంగా మన ఈ జీవన కావ్యాన్ని నడిపిస్తూ వచ్చిన నీ చేతిని-మానంగా నా చేతిలో ఉంచుకొన్నాను, యశోధర తన ఇంటికి వెళ్ళిపోయిన ఆ నిశ్శబ్ద వేళ : నీ కరస్పర్శ నాకు ఇచ్చిన ఓదార్పు సాక్షిగా :

“అనఘా ! మన మధ్యయనంబు సేయుచు, అన్యోన్య స్నేహ వాత్సల్యంబులం జేయు కృత్యంబులు మరువవు కదా !” .... అని-తమ చిన్ననాటి స్నేహాన్ని గుర్తుకు తెస్తూ-కుశలప్రశ్నలు వేళాడట ధృష్టుడు-కుచేలుణ్ణి చూచి :

అంతకు ముందే ఆ మహానుభావుడు-తన నెచ్చెలికడైన “పేద విప్రుని, అశ్రాంత దరిద్ర పీడితుని, కృశీ భూతాంగుని, జీర్ణాంబరుని, ఘన శృష్ణాతుర చిత్తుని, హస్య నిలయుని, ఖండో తరీయుని” .... తన ఇంటికి రావటం చూచాడు. తల్పము దిగి, ఎదురుగా పెళ్ళి, పరిరంభణ మానరించి, బంధుస్నేహ స్ఫురణతో తోడెచ్చి, తన తల్పమున సమాదరమున కూర్చుండ బెట్టి, నెయ్యమున కనక కలిశ నలిలముచే కాళ్ళు కడిగి, భక్తితో ఆ జలములు మస్తమున దాల్చి, లలిత మృగమద ఘనసార మిళితమైన మలయజము మేన జొబ్బిల్ల నలది, శ్రమము వాయంగ దాళ వృంతముల విసరి, బంధురామోద కలిత భూషంబులొసగి మించు మణి దీపముల నివాళించి, సురభి కుసుమ మాలికలు సిగముడిం దునిమి, కర్పూర మిళిత తాంబూలంబులిచ్చి, ధేనువు నొసంగి - సాదరంగా తమ చిన్న నాటి నెయ్యపుతీపి తలపులను నె మ రు వే సు కొ న్నా డ ట ఆ గోపాలకుడు! మైత్రీ పాలకుడూ !

ఈ తియ్యని స్నేహసంపదలో ఎంత సమార్థమైన సంభావనా గరిమ :

మానవీయమైన ఈ సుహృత్తును జన్మబంధంగా పుణికితెచ్చుకొన్న స్నేహభిరామపు నీవు ! నిన్ను ఎరిగిన వారందరూ నీకు సన్నిహితులు కావడానికి కారణం నీవేనన్నసంగతి తెలుసు నాకు- నీ కరుణాతరంగాన్ని ఎరిగిఉన్నందున! ఎంతమంది స్నేహితులు నీకు ! నీవు చిన్ననాడు గుజ్జన గూళ్ళు అడుకొనే నాటినుంచీ పెంచుకొచ్చిన స్నేహసంపద అపారమైనది.

మన ఇంటికి వచ్చి వెళ్ళే అతిథి అభ్యాగతులైనా, బంధు మిత్రులైనా, ఒకసారి నీతో పరిచయం కలిగితే చాలును - అది ఎంతో గాఢమైన స్నేహ బంధంగా మారిపోవలసిందే ! నీ సహజ సౌజన్య గుణం చేతనే ఇంతటి స్నేహ శీలివి కాగలిగినావని అనుకుంటాను.

అలా నీ స్నేహానికి పాత్రులయిన వారందరూ నీకు ఉత్తరాలు వ్రాస్తూ ఉండేవారు. నీవు బదులు వ్రాయడంలో ఏ మాత్రమూ ఆలస్యం చేసేదానవు కాదు. ఈ ఉత్తరాల పూల వంతెనతో-స్నేహ సౌందర్యాన్ని హృదయ స్థితం చేసుకొన్నావు. స్నేహశీలతను గురించి ఎన్నో మారులు మన మధ్య ప్రసంగాలు నడిచినాయి.

“ కవులు, పండితులు, అయినవారి మధ్య సాధారణంగా విద్యా విషయక మైన స్పర్శ. స్వోత్కర్ష - తప్ప, స్నేహభావం కలికానిక్కూడా కనిపించదు! ” .... అన్నాను ఒకసారి. నీవు ఒప్పుకోలేదు : “ అక్కడా అక్కడా ఉంటారు సాహిత్య మూర్తులలో కూడా మైత్రీ పాఠకులు ” .... అన్నావు.

సాయక పాకశాసనికి భారత ఘోర రణంబు నందు నా
రాయణునట్లు దానును ధరామర వంశ విభూషణుండు నా
రాయణ భట్టు వాఙ్మయ ధురంధరుడీ కృతి క్లిష్టమైన సహా
ధ్యాయుడనైన వాడభిమతంబుగ దోడయి నిర్వహింపగన్ !

“ ఆ విధంగా ఫలించిన మన సాహితీ సుక్షేత్రంలోనరునకు నారాయణునట్లు, నన్నయకు నారాయణ భట్టు నట్లు-కలసి మెలసి కావ్యములను రచించి రాణకెక్కిన జంట కవులు ఎంత మంది లేరు : ” .... అన్నావు నీవు సాలోచనగా.

“ అది ఒక తరంనాటి కవుల విషయం. ఇప్పుడలా చేతులు కలుపు కోగలిగిన కవులైనా, రచయితలైనా-కాగడా వేసినా కనిపించరే ! ” .... అన్నాను నవ్వుతూ. విశుద్ధమైన మైత్రీకి ఎంత త్యాగనిష్ఠ కావాలి : క్షీర నీర న్యాయంతో ఉపమిస్తూ బహు చతురంగా చెపుతాడు భర్తృహరి.

క్షీరము మున్ను నీటికొసగెన్ స్వగుణంబులు దన్ను జేరుటన్
క్షీరము దత్త మాట గని చిచ్చురికెన్ వెతచే జలంబు య
ర్వార సుహృద్విపత్తిగని నహ్ని జూరంజనె దుగ్ధ మంతలో
నీరము గూడి శాంతమగు నిల్చు మహాత్ములమైత్రీ యీ గతిన్ !

ఇది సన్నిత్ర లక్షణం : మానవీయమైన మహత్తర లక్షణం : స్నేహ శీలతకు ఇది పరాకాష్ఠ : అరిమరికలు లేనిదీ-అంతస్తులు ఎరుగనిదీ, ఆశ్చ గతమైనదీ - అయిన ఒకానొక సౌహృద భావకుద్ధి మహాత్ముల మధ్య స్నేహదీప్తినివెలిగిస్తుంది.

మత్పరానేక జన్మములు పండి
జాహ్మలీ స్వచ్ఛవురు, సుధా స్వాదుమూర్తి
వైన నీ దివ్యసాన్నిధ్య మందుకొంటి
పుడమికిన్ స్వర్గమున కొక్క ముడి రచించి !

అలా చూరగొన్న అపారమైన మైత్రీ సంపద మన జీవితాలకు తుష్టిని పుష్టిని సమకూర్చి పెట్టింది-

మనం ఇద్దరమూ కలసి సుఖాన్ని, దుఃఖాన్ని కలబోసుకొన్న అనుభూతు లెన్నిటిలో పంచుకొన్నది ఈ మన నివాసం : నాకు ఎంతో ప్రీయమైనది- ఇందులోని ప్రత్యేకత ప్రాణప్రదమైన స్మృతి రేఖ లెన్నిటిలో ప్రక్షిప్తం చేసుకొన్నది కనుక !

ఈ రోజు బయటకు వెళ్లాలని అనిపించక వాలుకుర్చీలో కన్నులు మూసి పరుండి ఉన్నాను. నా అంతర్దృష్టికి నీ ప్రసన్న సాధు రూపం సాక్షాత్కరించింది.

అద్భుతాకర్షక శక్తి నూర్తివి నీవు

కాకున్న మది యేల అబ్బు లూగి ఇబ్బు లూగి

నీవంకకే తూలి తుల్కింతలాడు !

అన్నాను ఒక సారి నవ్వుతూ :

“ చదివి చదివీ చివరకు మీరూ కవులైనారా : ” .... అన్నావు నీవు నవ్వుతూ !

“ చదవేస్తే ఉన్నమతి చెడటమంటే ఇది కాదు కదా : ” .... ఇంకా అన్నావు ముసి ముసిగా నవ్వుతూ—

“ చదవేస్తే ఉన్న మతి పోవటమంటే ఇది కాదు : ఏదో చెప్పనా ? ” .... అన్నాను నేనూ నీ నవ్వులో శ్మశ్రి కలుపుతూ :

ఇన్నాళ్లు సేవ చేయుచు

నున్నది యుం బోయె నేడయ్యె; కౌగిలి యి

మ్మన్నంత జదువ బెట్టగ

నున్న మతియు బోయె ననుటహో నిజమయ్యెన్ !

యతి వేషంలో జపం చేస్తున్నట్లు నటిస్తూ, చెలియ చేత పరిచర్యలు చేయించుకొంటున్నాడు అర్జునుడు— ‘చేసినది జపంగా-వేసినది గాలంగా !’ పూజకోసం పత్ర పుష్ప ఫల జలాదికములు నమకూర్చి పెడుతున్నది ఆ అందాల ప్రోవు !

సుభద్ర సోయగం చూడగా చూడగా మతిపోతున్నది ఆ యతి వేష ధారికి. నాటకం కోసమైనా జపతపానష్ఠానం చేయడం మాని వేళాడు.

“ రమణి యొయ్యారములపై ప రా కు చేత ” .... చవి ఎరుగడట ! వడ్డించునవీ ఎరుగడట !

అమె పైన అపుకోలేని తమకం చేత, ప్రీతి చేత-అర్జునుడు తానెవరో తెలుపుకొన్నాడు. నీకై తపస్సు చేస్తున్నా నని అన్నాడు. తనపైన దయ తలచ వలసినదని వేడుకొన్నాడు. ఇంకా ఏమేమో ప్రయోక్తులు పలుకుతూ ఉన్నాడు.

అ మాటలకు అ ముగ్ధకు ఎక్కడ లేని సిగ్గు తరుముకు వచ్చింది. తుద్రుమని అంతఃపురంలోకి పారిపోయింది : తన తొందరపాటుకు రవంత వగవుతో-అప్పుడనుకొంటూ ఉన్నాడు అర్జునుడు-

‘ చదవేస్తే ఉన్నమతి పోయిన సామెత అయినదేమో ’ - అని : ఇద్దరమూ ఒక్క పెట్టు న నవ్వుకొన్నాము - ఆ విరహాతురుని అవస్థను ఊహలలో నిలుపుకొని : మనకు లభించే తీరిక వేళల్లో-ఎన్ని మారులు ఇలా రసోత్సుకతతో కావ్యగత సన్నివేశాలను త్రవ్వి పోసుకున్నాము : కావ్యాలలో నవరస భావాలను దర్శించి ఆత్మలో అలడుకొన్నాము : రసపుష్టిని సృష్టించు కొని-మన జీవితాన్ని ఎంతటి సుందరకావ్యంగా మలచుకొన్నాము :

‘ సరస్వత్యా స్తత్త్వం కవి సహృదయాఖ్యం విజయతే ’ -

కావ్య రసాస్వాదనకు కావ్యస్రష్ట మాత్రమే కాక, సహృదయుడైన రసజ్ఞుడు కూడా అవసరమే కదా !

ఏ కావ్యం చదువుకొన్నా, ఏ పద్యం చెప్పుకొన్నా, అందులోని అర్థ శక్తి, అభివ్యక్తి రీతి-మనలను ఎంతగానో అలరించి వేసేవి. చేతిలో చేయి వేసుకొని-ఒక్కొక్కరూ ఒక్కొక్క పద్యాన్ని చదువుతూ-రసవరవశులం అవుతూ కూర్చుండిపోయిన సంధ్యవేళలు ఎన్నెన్నో !

నిజానికి ఋషి వంటి వాడు కవి అయితే, కవి అంతటి వాడు సదస్వి వేచనా పరుడైన రసజ్ఞుడు : ఆస్వాదనకు నోచుకొనని కవిత్వం అడవిని కాచిన వెన్నెలకదా !

ఏ పని చేస్తున్నా, ఏదో ఒక సందర్భాన్ని పురస్కరించుకొని ఒక పద్యాన్ని నీవు చదవటమో-నేను అందుకొనడమో జరుగుతూ ఉండేది : ఇప్పుడు-ఈ సంధ్య వేళ-నా హృదయమంతా నీవు నిండిన వేళ-ఆ రసమయ సన్నివేశాలు నన్ను ఒకటొకటిగా చుట్టుముట్టి పరవశుణ్ణి చేస్తున్నవి

సుందర సర్వలక్షణ విశుద్ధ కవిత్వమూ గన్నచో రస

స్యంది నిజ స్వభావుడనజాలినయట్ల నిజస్వభావు డా

నందము బొందునట్లు కుజన ప్రకరంబు లెరుంగ నేర్చునే

చందురు జూచి మోదమున సాగరముబ్బిన నూతులుబ్బునే !

జీవితంలోని ఒడిదుడుకులను, అటుపోటులను. ఎదుర్కొంటూనే-సారస్వత రసాస్వాదనతో నేద తీర్చుకొంటూ సాగి వచ్చిన మన జీవనరేఖలు ఇవి :

నాగు నిర్మల చంద్రికా పూరమల్లు
హృదయ తాపము చల్లార్చి ముదము గూర్చు
త్వన్నిరంతర మధుర భావనలె కాని
ఇతర మేమియు మదికి రానీయ నెఱుఁగు !

నాకూ నీరూ కూడా ప్రియమైనది సాహిత్య సమారాధన. ఆ సమారాధన పర్వంతో మనకు ఎంతమంది మహానుభావులైన విద్వత్కవులతో పరిచయ భాగ్యం కలిగింది : ఆ రావ్య జగత్తులో మన ఇద్దరమూ కలసి జంటగా విహరిస్తూ, రస పరవశులమై అనందస్థితిని పొందిన సందర్భాలు ఎన్నని !

మన ఈ కవితా నిషయికమైన రసలోలుపత కారణంగా కవిమిత్రులు ఎందరో మన ఇంటికి వచ్చి పెళుతూ ఉండేవారు. వారితో కవితాగోష్ఠులు జరుపుతూ ఉన్నప్పుడు ఈ మన నివాసం సరస్వతీ నిలయమైనట్లు తోచేది. శబ్ద సంస్కార మహిమచేత పునీతమయినట్లూ అనిపించేది.

ఇద మంధం తమః కృత్స్నం జాయేత భువన త్రయమ్
యది శ్లోహ్యాయం జ్యోతిరా సంసారం నదీప్యతే

శబ్దమనే జ్యోతి ఈ జగత్తునంతా వెలిగించకపోతే ముల్లోకాలూ అందకారంలో మునుగుతూ అల్లకల్లోలమై పోయేవి-అన్న ఆలంకారిక ప్రవచనం సాక్షిగా - మన ఇంట వాగ్దేవి మనలిన భాయలు దీప్తిస్తూ ఉండేవి.

ఆ పచ్చికవారిలో ఉద్బంధులైన పండిత ప్రముఖులూ ఉండేవారు. అరకొరగా అప్పుడే రచనలు చేయటం ప్రారంభించిన ఔత్సాహికులూ ఉండేవారు. ఎవరు వచ్చినా, భక్తి గౌరవాలతో అతిధ్య సత్కారాలు చేసి, యథాశక్తిని సత్కరించి పంపటం - మనకు స్వధర్మమైపోయింది.

లక్ష్మీ సరస్వతులిద్దరూ ఒక్కరినే అనుగ్రహించటం చాలా అరుదన్న మాట - ఆ పండితులను చూచినప్పుడు మన అనుభవానికి వచ్చినమాట ! ప్రజ్ఞా ధురీణులైన విద్వత్కవులు కొందరు తమ గ్రంథాలను అచ్చువేయించుకొనలేని స్థితిలో మన ఇంటికి రావటం జరిగింది.

అక్షయ్యంబగు సాంపరాయని తెలుంగాధీశ ! కస్తూరికా
భీక్షాదానము సేయరా నుకవి రాడ్బ్రౌందారక శ్రేణికిన్ !

అని - అర్థించటంలో కూడా ఆత్మాభిమానాన్ని పొంగించిన సకల విద్యా సనాదుడు - చిన్నారి పొన్నారి చిరుత కూకటినాడే సంస్కృతాంధ్ర భాషల

ప్రౌఢ కవిత్వాన్ని చెప్పనేర్చిన బ్రాహ్మీదత్త వరప్రసాదునికే ఒకప్పుడు సిరి
చూచిన చిన్నచూపు తప్పలేదు : దారిద్ర్యబాధ అనుభవించక తప్పలేదు :

కృష్ణవేణమ్మ గొనిపోయె నింత ఫలము
బిల బిలాక్షులు గొనిపోయె దిలలు పెసలు
బొడ్డుపల్లెను గొడ్డేరి మోసపోతి
నెట్లు చెల్లింతు టంకంబు లేదు నూర్లు !

అని పరిదీనుడై దుఃఖించకనూ తప్పలేదు :

దైన్య స్థితిలో ఉన్న కవి వండితులను చూస్తే ఒక వంక అత్యంతమైన
గౌరవభావము, మతిఒక వైపున వారి స్థితికి అనుకంపతో కూడిన సానుతాపము -
నిన్ను నిలుపునా కలచివేసేవి. నీరుకావి పట్టిన కట్టుపంచె, లాశ్చీతో - చేతిలో
నలిగిపోయిన కాయితాల కట్టతో, మాసిన గడ్డంతో - ఒకనాడు దూరదేశ కవిఎవరో
వచ్చాడు మన ఇంటికి. భోజనం చేసి ఎన్నాళ్లయినదో అనిపించేటంతగా అతడు
అవురావురుమంటూ నీవు అప్పటికప్పుడు వండి వడ్డించిన అన్నాన్ని తిన్నాడు.

నేను ఆతనితో ఏవో సాహిత్య విషయాలు మాట్లాడుతూకూర్చున్నాను.
ఆతను వ్రాసిన కావ్య వస్తువును గురించే ప్రశ్నిస్తున్నాను. నీవు వాకిలి లోపల
నుంచి నన్ను పైగతో పిలిచావు. ఒక జత ధోవతులతోపాటు, కొంత సొమ్మును
ఉంచిన కవరును నా చేతికి అందించి - “ ముందు వీటిని ఆయనకు ఇచ్చి
పంపించండి. మీ కావ్య చర్చలతో కాలయాపన చేయవలసిన అదను కాదు
ఇది : ” - అన్నావు. “ఈ సొమ్ము కావ్య ప్రచురణకోసమా : ఆ రచన
ఎటువంటిదో ఇంకా చూడకనై నాపోతిమే : ” .... అన్న జిజ్ఞాసరో ఉన్న నన్ను
చూచి, నవ్వి అన్నావు-

“ అక్షరార్చనతో జీవితాన్ని సాగదీస్తున్న సారస్వతేయుడు, ఆయన
ఏమి వ్రాస్తేనేమి : ఆయన ఈ సొమ్మును తన గ్రంథ ప్రచురణకోసమో,
గ్రాసంకోసమో ఉపయోగించుకోనివ్వండి : ఈ సొమ్ము ఎంత అవసరమో
తెలుస్తూనే ఉన్నది. ముందు జీవించడం ముఖ్యం : ” అన్నావు అర్థం
చిత్తంతో : నీ మాటలు విన్నప్పుడు -

నడవకయె నడచి వచ్చితి
నడచిన నే నడచి రాను నడచెడునటులన్
నడిపింప నడువనేరను
నడవడికలు చూచి నన్ను నడిపింపరయూ !

అన్న పద్యం మననానికి వచ్చింది - కన్నులు చెమర్చుతూ ఉండగా :

గుండె గొంతుకలో కొట్లాడి కొట్లాడి - నండూరి సుబ్బారావును నాయుడు
బావను చేసుకొన్నది యెంకి : అవిడ రాసోరింటికై నా రంగుతెచ్చే పిల్ల.
కళ్ళెత్తితే సాలు కనకాబిసేకాలు కురిపించగలిగిన అందగత్తె. అతని నీడలోనే
మేడ కట్టుకుంటానని అంటుంది. అతడికి ఆమె పైన కొండంత అనురాగం :
ఆ అనురాగ బలం అతడిని ఎంతటి శక్తిమంతుడినై నా చేస్తుంది !

యెంకి గాలొక పాలి యిసిరినా సాలు

తోటంత రాజల్లె తొవ్వి పోసేను !

అంటాడు అంతులేని ఆత్మవిశ్వాసంతో : ఇంకా -

ముందు సువ్వుంటే నే కిందా నిలబడగలను

నీ నీడనే తొక్కుకోని సులువుగ రాగలను !

అనగలిగినంత గాఢండా, ఆమె అండనూ, ఆలంబనాన్నీ ఆకాంక్షిస్తాడు.

నీవు నా జీవన సహచరివైన నాటినుంచీ, నాకు తెలియకనే, నీ పైన
అన్నిటికీ ఆధారపడటం అలవాటు అయింది. నీవు కూడా, అప్రయత్నంగానే
నా బాధ్యత యావత్తు నీ పైన వేసుకొన్నావు. ఆప్యాయంగా, అతిప్రియంగా,
నీ చేయూతను ఇస్తూ, నన్ను ఆదుకొంటూ వచ్చావు. ఎట్టి సంక్లిష్ట సమయంలో
నయినా, ఎంతటి గొడ్డు సమస్యనయినా ఎదుర్కొనగలిగిన ధీశక్తిని నాకు అలవడ
చేశావు

అతి పిశాల గభీర భవార్ణవంబు

నన్ను దాటింప జాలిన నౌక వీవ

నీర పవిత్ర మదీయ హృత్పీఠ నిహిత

దివ్య విమలానురాగాధిదేవీవ !

భౌతిక జగత్తులో జీవిస్తున్నంతకాలమూ భవబంధమూలకమైన సఖి
దుఃఖానుభవం జీవులకు తప్పదు : రామునికై నా, భీమునికై నా, గోపన్నకై నా,
వేమన్నకై నా, త్యాగయ్యకై నా, అన్నమయ్యకై నా ఏదో ఒక కారణంగా, ఏదో
ఒక సమయంలో వేదనానుభవం తప్పలేదు. సేనసగా ఎంత :

ఏదో చికాకులతో మనస్సు ఘూర్జిల్లి నప్పుడు, ఏదో తీవ్రమైన దుఃఖం
గుండెను వ్రయ్యలు చేసినప్పుడు, ఎప్పుడో శరీరం రుజాగ్రస్థమై దుర్బల వేదనకు
గురిఅయినప్పుడు, నీ చల్లని హస్త స్పర్శ నాకు ఊరట నిచ్చింది. ఎల్లప్పుడూ

నీ పెదవుల పైన తొంగి చూచే సుకుమారమైన హాసరేఖ - నా గాయాలకు ఉపశమనం కలిగించింది. అన్నిటినీ మించి పువ్వుకన్నా మెత్తనైన నీ మృదు బాషణం నన్ను సర్వ తాపాలనుండి విముక్తుణ్ణి చేసింది :

ఘ్రానస్య జీవ కుసుమస్య వికాసనాని
సంతర్పణాని సకలేన్ద్రియ మోహనాని
ఏతానితే సువచనాని సరోరుహాక్షి,
కర్ణామృతాని మనసశ్చ రసాయనాని

అన్న రామ వాక్యమే నాకున్నా శరణ్యమైనది :

ఎప్పుడైనా మనఃక్లेशం కలిగినా, దేహం అస్వస్థతకు గురి అయినా, నీవు నాకు తోడుగా ఉన్నావులే - అన్న కొండంతభావం నన్ను వెన్నుతట్టి నడిపిస్తూ వచ్చింది. నిజానికి ఇది పరమేశ్వరుని పైన భక్తునికి ఉండవలసిన ప్రపత్తి భావమని నేను ఎరుగుదును. అయినా, నీ పైన నా సర్వ భారమూ వేయటం న్యాయమనే అనిపించింది - నీలో అనేకమారులు నా ప్రత్యక్షదైవాన్ని చూచు కొన్నాను కనుక : అంతులేని నీ కారుణ్యామృతాన్ని కుత్తుకదాకా నింపుకొన గలిగిన భాగ్యశాలిని కనుక :

ఇంతటి దయనూ. మమతనూ దోసిలి నిండుగా నింపుకుని, బ్రహ్మ ఒక దివ్యముహూర్తంలో శ్రీమూర్తిని సృజించి పురుషునికి ప్రసాదించి ఉంటాడు ఎంతో ఉదారంగా! ఎంత కృతజ్ఞుడై ఉండాలి అతడు అమెపట్ల! ఆ భగవంతుడిపట్ల!

అడనికి పోతున్న రాముడిని అనుసరించి వస్తానని ప్రాధేయపడితూ, అమె ఎంతటి దయార్ద్రమూర్తి కాకపోతే ఇలా అనగలుగుతుంది :

అయ్యెడలందు గంటకితమై చనుద్రోవల గాళ్ళక్రింద నా
పయ్యెడ నొడ్డెదన్ బెడగ వచ్చిన ముండ్లును గ్రుచ్చుకొన్న నే
కయ్యెల కాలు జాలినను కన్నుల వెచ్చని నీళ్ళనద్ది నీ
తొయ్యల బాధ దీర్చు నడ తూకువ సాగును కాదె రాఘవా!

కంటక శిలామయమైన ఈ జీవనమార్గంలో - నిరాటంకంగా ఇంత దూరం నేను ప్రయాణిస్తూ వచ్చింది - నీ బాసటతోనే : చిత్రమేమంటే, నీవూ ఇదే మాటను నాతో అనేకమార్లు అంటూ వచ్చావు : మన ఉభయుల మధ్యా వర్తిలినది ఇట్టి దట్టదనరాని అపురూపమైన అంతరిక స్థితి : నీవు నాకు దయతో అందించిన భావాతీత బ్రహ్మనందమయ స్థితి :

ఈ సాయంత్రం వాహ్యశికి వెళ్ళినపుడు అషాఢ మేఘాన్ని చూచాను. అప్రమితుని లాగు తోచిన నల్లని మేఘాన్ని చూస్తూ ఉంటే, ఎన్ని పురాస్కృతుల మేఘ మాలికలు-గుండెల నిండుగా :

ఒక నాటి సాయంవేళ, అకాశం పైపు అలవోకగా చూచి నవ్వుతూ-

“ ఏదో చాలా బరువైన వియోగ గీతమే మోసుకొస్తున్నాడల్లే ఉంది మేఘమాతు దివాళ ! మరీ అంత కాటుక రంగును పూసుకుని బరువుగా కదలి వస్తున్నాడు !” .... అన్నావు నీవు.

నీదైన చిరు స్వర్ణతైనా, చిన్న మాటతైనా, ప్రతిస్పందించి పరవశించక తప్పని స్థితి నాది :

“అనలు బయలుదేరినప్పుడే అంతటి అర్ధజలదమూర్తి : ఏ ప్రవాస దుఃఖితుడైనా తనకోసం వెతుకుతున్నాడేమోనని అగి అగి చూస్తూ, సాగి వస్తున్నాడు. అందుకే అంత మంద గమనం !” .... అన్నాను నేను.

నీవు అందుకొన్నావు-అద్భుతమైన భావస్ఫూర్తితో-

ఏ విరహాల్పదేని హృదయేశ్వరి సన్నిధి కేగ జాణు వా
రావహు గోరి, యే గిరినితంబ తటమ్ముననేని చిక్కి, వా
పోవుచు నుండె నేమొ యని, పొంచి దెసల్ పరికించి చూచుచు
న్నా వె! ప్రవాస దుఃఖిత మనఃప్రభావోత్సవమా! పథ్యాధమా!

ఇంతటి రసలాల్యత మన ఇద్దరనూ చుట్టి వేసింది ! ఆ స్మరణ దీప్తిని ఊతగా చేసుకొంటూ నడుస్తూ ఉన్నాను. నాకు దగ్గరగా వచ్చి పలుకరించే దాకా, మన స్కూలు హెడ్ మాస్టరుగారిని అందుకే వేను గమనించలేకపోయాను.

అయిన నమస్కారం చేసి అన్నారు-

“అగిష్టు పదిహేను వస్తున్నది కదా ! జండా ఎగురవేయాలి. పిల్లలకు ఏవో పంచిపెట్టాలి. తమకు జ్ఞాప్తకం చేద్దామనీ, ఆ ఏల్ఫాటుల గురించి మాట్లాడు దామనీ వస్తున్నాను.”

ఏటా ఇది ఒక లాంఛనం. సెలవు ఇచ్చిన రోజు మన దేశానికి స్వాతంత్ర్యం వచ్చిన రోజుని కొంత హడావుడి. అంతవరకే ఈ నాడు మన వాళ్ళకు ఉన్న స్వాతంత్ర్య దిన స్ఫురణ. స్వతంత్ర భారతంలో పట్టి పెరుగుతున్న ఈ తరానికి, పరాయి పాలన నాటి పీడనలూ అవమానాలూ తెలియవు.

ఎంతటి తీవ్రమైన స్వాతంత్ర్య కాంక్ష - అనాటి నత్యాగ్రహ వీరులనీ, త్యాగ మూర్తులనీ ఉసుక్కు కొలిపిందో వీరు ఎరుగరు : ఎంతటి గాఢమైన దేశ భక్తి శక్తి స్వరూపమై వెన్ను తట్టి శతఘ్నులకు ఎదురుగా నడిపించిందో వీరి ఊహకు అందదు : నాకు బాగా జ్ఞాపకం-నీకు ఇష్టమైన పద్యం ఇది-

నీచపు దాస్యవృత్తి మననేరని శూరత మాతృదేశ సే
వాచరణమ్ము నందసువులర్పణ సేసినవారి పార్థివ
(శ్రీ) చెలువారుచోట తదస్యగృచులన్ వికసించి వాసనల్
వీచుచు రాలిపోవగ వలెన్ తనుదాత్త సమాధి మృత్తికన్ !

తీవ్రమైన స్వాతంత్ర్య కాంక్ష, మాతృదేశాభిమానమూ-కవిని నిలుపునా కదలించి వేసి-ఇంతటి సముదాత్త సుమ భావుకుణ్ణి చేశాయి :

శతాబ్దుల పారతంత్ర్య శృంఖలాలు విడివడిన ఆ మంచి రోజున మన ఇంట పండుగ చేశావు. దేశం యావత్తూ స్వేచ్ఛా వాయువులు పీల్చు కొన్నప్పటి మహాత్తరానుభూతితో - కడలి తరంగమల్లే ఉప్పొంగి పోయింది. ఆ పొంగులో మన ఇద్దరమూ పాలు పంచుకొన్నప్పటి జ్ఞాపకాలు దొంతర దొంతరలుగా ప్రతి స్వాతంత్ర్యదినం నాడు నన్ను వెన్నాడుతూనే ఉన్నాయి.

ఆ నాడు ప్రత్యేకంగా-ఊరిలోని పేడ సాదలను పిలిచి పంక్తులుగా కూర్చొనబెట్టి విందుభోజనం పెట్టించావు.

“మహాత్ముడు మనకు సాధించిపెట్టిన స్వాతంత్ర్య భిక్ష ఇది”....అని ఎన్నోమారులు అనుకొన్నావు.

ఇంతటి అర్పాటం వెనుకా, చీకటి తెరలాగు ఒక చింతారేఖ. ముక్క చెక్కలైన దేశాన్ని చూచుకున్న మహాత్ముడి మనస్సులో ఒక విషాదం, మనుష్యుల మధ్య, మతం కారణంగా ప్రబలుతున్న విద్వేషం పట్ల ఒక నిర్వేదం : నాకు ఆలోచిస్తున్న కొలదీ చిత్రంగా తోచేది ఏమిటంటే, ఇన్నేళ్ళ తరువాత, ఈ ఉన్మాదం పెనుభూతమై ఇప్పటికీ మనసు వేధిస్తునే ఉండటం!

ఎన్ని స్వాతంత్ర్య దినాలు వచ్చినా, లాంఛన ప్రాయంగా మనం ఎన్ని ఉత్సవాలు చేసుకున్నా, మారని ఈ పరిస్థితులకు మనస్సు విచలిస్తునే ఉంటుంది. ఒక ఉదాసీన భావం కలుగుతూనే ఉంటుంది. అయినా, మన ఇద్దరమూ కలిసి ఉప్పొంగిపోతూ జరుపుకొన్న ఆ మొట్టమొదటి స్వాతంత్ర్య దినం మననానికి వస్తునూ ఉంటుంది.

ఆషాఢం రాగానే-కనుల ముందు కారుషేషం కదలాడుతుంది. ఆ వెను వెంటనే స్వాతంత్ర్య దినమూ తరుముకు వస్తుంది, ఆ తొలి స్వాతంత్ర్య దినం నాటి తొలకరి చినుకవంటి చిరునవ్వుతో నీవు నా మనస్సున సాక్షాత్కరించి-

నిశీథి నిర్మలంగా ఉన్నది. నిశ్శబ్దంగానూ ఉన్నది. ఈ రాత్రి నిదుర నా దరికి రాలేదు. ఏవో కావ్యాలు తిరగవేస్తూ ఉన్నాను. చదివినవే మళ్ళీ చదువుతున్నాను. ఎంత సేపయినా నిద్ర పట్టక, వాకిలి ముందు మన చిన్న తోటలోకి వచ్చి రాతి తిన్నెపైన కూర్చొన్నాను.

తోటంతా సన్నని వెండి వెలుగు పరుచుకుని ఉంది. తల ఎత్తి చూస్తే, పజ్జనుడి స్వాంతమట్లే స్వచ్ఛంగా మెరుస్తూ చంద్రబింబం నినుపించింది. నిన్ను చూచినట్లే అనిపించి, ఒంటినిండా చలువ పూతలు పూసుకొన్నట్లు అయింది. ఎందుకంటే—

అప్పుడు కూడా ఇటువంటిదే పున్నమి పేళ, ఇద్దరమూ ఈ మొక్కల మధ్యనే కూర్చుని ఉండినవేళ, అమృతము గూడుకట్టిన దొరకోనం ఊపిరి విగట్టట్టి తక్కువతో ఎదురు చూస్తూ ఉంటిమి. వింజి మేఘము మాటున దాగి కూర్చుని, ఎంతకూ కమలముందుకు రాదు—వెన్నెల దొర !

“ నేను రప్పించనా రాకాసుధాకరుడిని ! .... ” అన్నావు మెరుస్తున్న కళ్ళతో ! అంటూనే పద్యం అందుకొన్నావు.

కపురపు పల్కులెట్లు, కలకండ పొడింబలె సన్నసన్న గా
ల పొరల సందు సందుల చలించి, వెసన్ మణిముక్క తృంచిన
జు పొదలి టైటికిన్. మెరసి లోపల లోపల చల్ల చల్లనై
కృప కల నీడు రే వెలుగు రేకలు మాకు ప్రసన్నమయ్యెడిన్ !

నీ స్థితప్రజ్ఞిత ఎంతటిదో నాకు అప్పుడే తెలిసి వచ్చింది. దాగుడు మూతలాడి అడి, విసిగి ఎదుటకు వచ్చిన వరహాల కండ్రవలె ఆ వెలుగు రాయణ్ణు మబ్బు తెరలను చీల్చుకొని వెలికి వచ్చాడు—నీవు పద్యం చదవటం పూర్తి కాగానే !

చల్లద్రమామకు అంతటి నేస్తురాలవు. నాకు నిద్ర త్వరగా పట్టక పోవటం మంచిదే అయింది ! ఈ జాబిల్లి వెలుగు రేకలలో నీ దర్శనం అయింది. విజంగా నిద్రా దేవత కరుణామయి. తాను పరించినదంటే — వ్యధలన్నిటినీ దూరం చేస్తుంది—తాను దరికి చేరక, రవ్వంత వేధించినా, రసరమ్య భావన లెన్నో రగిలిస్తుంది. ఇటువంటి నిదుర రాని ఏకాంతసమయంలోనే కవిహృదయం పోపెత్తిన తరంగ మవుతుంది. ఉదయ కాంతి అన్నుతుంది. కారుమబ్బా అవుతుంది !

బహుశః ఇటువంటి నిద్ర పట్టని శాస్త్రి వేళలోనే ఒక కవికి చిత్రమైన
అలోచన వచ్చింది : తన పాటు ఏదో తాను పడటం కాక, నిదురలేక బాధ
పడుతున్న వారందరి మీదా అపారమైన జాలి పుట్టుకు వచ్చింది. ఆ జాలి
ఇంతై అంతై అన్నట్లు భూలోకమంతా చుట్టి వచ్చి విష్ణులోకాల వైపుకు
మళ్ళింది : సాక్షాత్తు పాల కడలిపైన శయనించిన పెరుమాళ్ళునే చుట్టివేసింది :
కలశపయోధి మీద దరగల్ మరి హోరినిమోయ వేయు భం
గుల తలచాన్పు పాము బుసకొట్టగ నేగతి నిద్ర చెందెదో
యలసత తండ్రి! చీమ చిటుకన్నను నిదురరాదు మాకు నో
బలవదరీ! దరికుదర భాస్వదరీ! యదరీ! దరీ! హర!

“ఈ పద్యం వ్రాసి పూర్తి చేయగానే, కవిగారికి తప్పక నిద్ర పట్టి
ఉంటుందని నా నమ్మకం : విష్ణులోకాల వరకూ వెళ్ళి వచ్చిన అలసట వల్ల :”
....అన్నావు నవ్వుతూ :

నలత వల్లనో మరే కారణం వల్లనో నిద్ర పట్టని నిశీధి వేళయినా,
నీ చేతిలో చేయి వేసుకొని ఉన్నట్లయితే- కొండంత నిశ్చింతగా ఉండేది నాకు!

అధిక దుఃఖిరోగార్తున కౌషధంబు
సురు చిరంబుగ భార్యయ చువ్వె నెందు
నొనర భార్యా సమేతుడై యున్నవాని
కెంతలయ్యు నాపద లెరుకపడవు !

ఆమె చెంత ఉంటే-అతడు అడవిలో నయినా ఆపదలను ధైర్యంగా
ఎదుర్కొ గలిగిన వాడవుతాడు : కాని - దురద్రుష్టమేమిటంటే-సాధారణంగా
మగవాడి మనస్సుకు ఈ విషయం ఎక్కక పోవటం : అందుకే - నలమహారాజు
అంతటి వాడికి కూడా భార్య అంతగా నొక్కి చెప్పవలసి వచ్చింది : తెలిసి
తెలిసీ-మగవాడికి ఎందుకో ఈ మరపు : ఆమె అంటే అంత అలసతాభావం :

ఆ నాడు నవవదువువై, నా చేతిలో చేయి ఉంచి, నన్ను అనుసరించి
వడుస్తున్న నిన్ను చూచి అనుకొన్నాను ఇలా - నాలోన నేను :

“ఈ నాడు ఇంత మంది ఎదుటా నీ కరగ్రహణం చేసి నిన్ను నా వెంట
నడిపిస్తున్నాను. కానీ, ఇక ముందు జీవిత మంతా నీవే నాకు చేయాతనిచ్చి
న్ను నడిపించాలి : ”

నీవు నా మనస్సులోని మాటను ఏ దివ్య శక్తి కారణంగానో గ్రహించి
ందుకు సాక్ష్యంగా, నా చేతిని మెల్లగా నొక్కినట్లు అనిపించి పొంగిపోయాను :

అవును : నడిపిస్తునే ఉన్నావు నన్ను-అప్పుడు దర్శనీయవై -ఇప్పుడు
దృశ్యమూర్తివై :

నిన్నటి నుంచీ చలిగాలి తిరిగింది. ఋతుధర్మం ఎంత కర్తవ్య నిష్ఠమైనది ! క్రమం తప్పక తన ధర్మాన్ని కాలం నిష్ఠురంగా నిర్వహిస్తూనే ఉన్నది.

శిశిర మేగుదెంచె జెరగుల నాల్గింట
దెలుగునాట సుమవతీ లతా స
తీ సుమ యుగతి ధురీణ కాంతా ప్ర
కాశమాన కైశికముల దాక -

శిశిరం అటు తొంగిచూస్తూనే - ఇటు నీవు నా చలికాలపు దుస్తులను తీసి ఎదుట ఉంచేదానవు. బయటకు వెళ్ళ బోతున్నప్పుడు నా ఉన్ని శాలువా తీసుకు వచ్చి, చేతికి అందించేదానవు. నా సకల సౌఖ్యాలూ సౌకర్యాలూ చూచే భారం ఎంతటి అత్యంతారాగంతో నీ పైన వేసుకొన్నావో కాని - నేను మాత్రం - నీవు లేని ఉనికిని ఊహించలేని స్థితిలో ఉండినమాట నిజం !

బాల్యంలో తల్లి గా, తరువాత ఇల్లాలుగా - అపారమైన దయాంతరంగంతో పురుషుణ్ణి కాపాడుకు వస్తూనే ఉన్నది త్రీమూర్తి ! పసితనంలో పయ్యెద మాటున ప్రాణశక్తిని పొంగించి ఊపిరి పోసిన తల్లి తనమే - జీవన పర్యంతం అతనికి తన జీవన సహచరిలోనూ లభ్యం కావటం ఎంతటి అదృష్టకారణం !

వడ్లగింజలు కొనముక్కు పంటనదిమి
మొదలు దన కూన యెఱ్ఱని వదనమునకు
దవిలి యందిచ్చుచున్నది తల్లిపక్షి
తల్లి ! నీ విశ్వరూపమే యెల్లయెడల !

ఇట్టి తల్లి తనాన్ని నీలో నేను దర్శించుకొన్న దివ్య ఘడియలు ఎన్నో ! నీ సాహచర్యం లభించినది మొదలుగా - నాకు ఇది నిత్యానుభూతి ; రానురానూ రాగానుబంధాలను అధిగమించిన నీ విశ్వ మాతృకా స్వరూపం నన్నూ, నా వంటి వారందరినీ నీ ముందు శిశుప్రాయులనే చేసివేసింది !

ఆ తల్లి తనం ఎటువంటిదంటే -

“ భక్తి ద్రోవకు సాధ్వి పరికరంబులు పెట్టి, కట్టిన పొరివిళంగాయగములు నెసటి పోతలు గాగ నేర్చి నించిన చిరంతనపు శాలి క్షేచ తండులము నడి బెట్టి లో జీర గుడము సాబాలాన్న జెగు సంజారంపు జింతపండులు పెలులో హండి కావిశ కొమ్ము వ్రేలు, గిడ్డి మొ తము నేతి లడ్డిగలును బెరుగు వడియంబులును బచ్చి నరుగు బేడలు దుతరాచ్యుత పూజోప కరణ పేటికలును” -

ఇంట ఉన్నప్పుడు భర్త సౌకర్యాలను చూడడం - ఏ గృహిణికైనా సామాన్య ధర్మమే కాని, అతడు పనిమీద బయటకు వెళ్ళినప్పుడు కూడా - అమె తపన అంతా అతడి సుఖజీవనం కోసమే !

విష్ణుచిత్తులవారి ఇల్లాలు - ప్రయాణమై పాండ్య దేశానికి వెళుతున్న భర్తకోసం - ఇన్నిన్ని సంబరాలు సద్ది కావిళ్ల కెత్తి పంపినదట !

నేను ఎట్టి సమయంలో ఏ దుస్తులు ధరించవలెనో అనే విషయం కూడా నా కంటే నీవే బాగా ఎరుగుదువు. నీ పైన ఆధారపడటంలో ఎంత చిన్న పిల్లవాడినయినానంటే - ఎప్పుడు ఏ దుస్తులు నా కోసం కొని కుట్టిస్తున్నావో కూడా నాకు తెలిసి ఉండేది కాదు !

చిత్రమేమిటంటే - ఈ యావత్తు ఆనందాన్నీ, ఆశ్చర్యాలన్నీ అనుభవించే అదృష్టవంతుడు - అవును - ఈ విషయాన్ని తరచుగా విస్మరిస్తూ ఉండటం సాక్షాత్తు దుష్యంతుని అంతటి మహారాజే - అంతటి నిర్దయకు పాల్పడటం మనం ఎరిగిన విషయమే !

అందుకే, భార్య అంటే ఎవరో ఏమిటో - అంతగా నొక్కి నొక్కి చెప్పవలసి వచ్చింది అమెకు !

'ధర్మార్థ కామ సాధన కుపకరణంబు గృహనీతి విద్యకు గృహము విమల చారిత్ర శిక్షకాచార్యకం బన్వయ స్థితికి మూలంబు సద్గతికి నూత గౌరవంబున కేకకారణంబున్నంత స్థిర గుణమణుల కాకరము హృదయ సంతోషమునకు సంజనకంబు భార్యయ చూవె -'

ఇంకా అమె ఏది కాదు : .... అన్నది విచికిత్స ! నీ సాహచర్యంలో నాకు నిత్యమూ కలుగుతూ ఉండిన స్ఫురణ అది !

అన్నీ నీవైన నిన్ను ఏ పూలతో పూజించుకోను ! ఏ అపురూప గౌరవాలు అందించుకోను !

నన్ను మాత్రమేనా ! కనుపించిన వారందరిపైనా నీవు కారుణ్యాన్ని ఒలికిస్తూ ఉండేదానవు. అమృతం వంటి అమృతనవు ఆదరంతో అందరినూ వాత్సల్య రసంలో ముంచెత్తివేస్తూ ఉండేదానవు !

విశ్వాత్మకమైన ఘాతృభావనను హృదయంనిండా నింపుకొన్న నిన్ను చూస్తున్నప్పుడు - నీ చర్యలు వరికిస్తున్నప్పుడు నాకు పరమాద్భుతంగా ఉండేది. నీకు చేతులెత్తి నమస్కరించాలని కూడా అనిపిస్తూ ఉండేది.

ఇప్పుడు కూడా తలచినంతనే నా కనులముందు సాక్షాత్కరించి - నన్ను సేద తీర్చుతూ ఉన్నది - నీ తల్లితనం !

వజ్రాదపి కఠోరాణి మృదూని కుసుమాదపి

లోలో త్రరాణాం చేతాంసి ; కోను విజ్ఞాన మర్హతి !

వెన్నవంటి మెత్తని మనస్సు-పువ్వుకన్నా సుకుమారమైన హృదయ
సౌజన్యమూ - నీకు జన్మతః వచ్చిన లక్షణాలు. ఆ గుండె నిండుగా అంతులేని
కరుణాసం - దివినుండి దిగి వచ్చిన పావన గంగ లాగు ! అశ్రుధారల్ని
చిలికించే తడిమబ్బులాగు :

మహాత్ముల మనఃస్థితిని గురించి వర్ణిస్తూ-అంతటి సౌకుమార్యమూ,
ఆవసరమైతే అతి కఠినంగా మారిపోతుందని చెప్పతాడు భవభూతికవి. అలవి
మాలిన దుఃఖాన్ని కంతగతం చేసుకొని- మళ్ళీ కర్తవ్య నిష్ఠలో మునిగిపోయిన
నిన్ను చూస్తుంటే- ఈ శ్లోకమే గుర్తుకు వచ్చేది :

నా విరుల దోట బెంచికొన్నాడ నొక్క

పనడపు గులాబి మొక్క నా ప్రణయ జీవ

నమ్ము వర్షమ్ముగా ననయమ్ము గురిసి

కొన్ని నాల్గయె ; సుకుమారి కుసుమ మొకటి

నవ్వె కలకల మని నా వనమ్ములోన !

మొగ్గ తొడిగిన దాదిగా అపురూపంగా చూచుకొని పె చుకొన్న ముగ్ధ
కుసుమం యశోధర. ఆ బిడ్డ సృష్టికర్తను అడిగి అన్నీ తెచ్చుకొన్నది కాని-
అయువును అడగటం మరచిపోయింది అందుకే, తొందరపడి వెళ్లిపోయింది,
తన బ్రతుకుతోడనూ కన్నబిడ్డ నూ వదలిపెట్టి-

బుచ్చిమైన విషాద వేదనలో మునిగిపోయిన మన ఇద్దరమూ ఒకరి
నొకరము చూచుకొనలేకనేపోతిమి ! మన చేతుల మీదుగా పెంచుకొన్న
లేలేత పసి మొక్కి - నయనానందరంగం పెరిగి పెద్దదై, హరిత వృక్షమై,
పుష్ప ఫల శోభితమై - మన కన్నులకు వెలుగు నిస్తూ, ఉన్నట్లుండి ఒక కాల
ప్రళయ యు యుకు వెళ్ళిగిలి, నిలువునా కూలిపోడం చూచాము ! చెరువైన
గుండెను ఉగ్గబట్టుకుని-మనం జీవించగలగటానికి కారణం - యశోధర వదలి
వెళ్ళిన చిన్న బిడ్డలు :

సుహృదివ ప్రకటయ్యసుఖప్రద :

ప్రథమ మేక ర సామచుకూలతామ్

పునర కాణ వివర్తన దారుణో

విధిరహణో విశిష్య మనోగుజమ్ !

కొంతకాలం పాటు సుఖాలనే ఇస్తూ, హితమునే కూర్చుతూ, ప్రాణ మిత్రములాగు సంచరిస్తూ ఉండే విధి - తటాజన ఎదురుతిరిగి వక్రిస్తుంది. కారణము లేకనే కష్టాలలో ముంచెత్తుతుంది. అంతలో సుఖము, అంతలో దుఃఖము, కలిగిస్తూ వినోదింపడం విధివిలాస లక్షణం !

విధి అదే విచిత్రపు పాచికల ఆటలో, పావుల వంటి వాళ్ళం మనం ! విధి ఎదురుతిరిగినప్పుడు - ఏటి కెదురీత ఈదడానికి కావలసినది కొండంత అజ్ఞబలం. అందుకు గాను గుండెను కరకురాయిగానూ, వజ్రం కన్నా కఠినంగానూ చేసుకోవలసి ఉంటుంది.

నీవు ఈ పరమ సత్యాన్ని ఎరిగిన ప్రాజ్ఞురాలవు. విడిలిపోయిన గుండెను కూడగట్టుకొన్నావు. ముక్కు పచ్చలారని కూనలను, మన బిడ్డ బిడ్డలను-ఎదకు హత్తుకొన్నావు. వారిని పెంచి పెద్దచేసి, యోగ్యులుగా తీర్చి దిద్దటమనే బృహత్తర కార్యం - నీకు దైవదత్తమైన జాధ్యతగా స్వీకరించావు.

నిన్ను చూచినప్పుడల్లా, లోకకళ్యాణం కోసం కాలకూట విషం మ్రింగిన పరమ శివరూపం దృశ్యమానం అవుతూ ఉండేది నాకు !

“కంటే జగముల దుఃఖము, వింటే జల జనిత విషము వేడిమి ” అంటూ సర్వ జగత్తుపట్లా జాలితో కరిగిపోయిన పరమేశ్వరుని వ్రతం సర్వజన హితం కోసం !

పరహితము సేయు నెన్వను

పరమ హితుండగును భూత పంచకమానకున్

పరహితమె పరమ ధర్మము

పరహితునకు నెదుగు లేదు పర్యేందు ముఖ !

అంటూ పరహితం కోసం అర్ధాంగి అంగీకారాన్ని అర్పించి, ఆ అర్థనారీశ్వరస్వామి కాల కూట విషాన్ని కంఠాన విలుపుకొన్నాడు !

స్థితప్రజ్ఞతతో - నీవు నీ ధర్మాన్ని నిర్వర్తించుకొన్నావు. జీవ సంస్కారంగా నీకు సంక్రమించిన మహిత మాతృత్వభావ స్థితి యశోధర చిన్న శిశువులపైన అమృతపు సోనగా వర్షించింది. అందుకు సాక్ష్యం-వారిప్పుడు ప్రాజ్ఞులై, ప్రయోజకులై, ప్రజ్ఞా ప్రాణివోషేతులై, వైదుష్యవంతులై సుఖంగా వర్ణిలుతూ ఉండడం !

అతుల సంసార సాగరమందు గాల

జలము సుకృత దుష్కృత వాత చలిత మగుచు

సుఖ విషాదపు దరగలై సుషియుచుండ

బడవనై గట్ట జేర్తువు పతిని గృహిణి !

జయన్తి తే సుకృతి నో రససిద్ధాః

నాన్తి తేహం యశః కాయే జరామరణజం భయమ్ ,

ధన్యాత్ములు రససిద్ధులు అయిన కవీశ్వరుల కీర్తి శరీరానికి జరామరణ భయం లేదు. అట్టివారు సర్వోత్కృష్టులు - అంటాడు భర్తృహరి.

అట్టి మహాకవుల మీద అంతులేని గౌరవభావం నీకు. వారంతా సరస్వతీ మానసపుత్రులని అంటూ ఉండేదానవు. రామరానూ, మనకు సారస్వతోపాసన నిత్యనైమిత్తిక ధర్మంగా, నిరంతర కర్మాచరణగా మారటం మన అదృష్టం. అందుకు నీ ఉత్సాహమూ, ప్రోత్సాహమూ నాకు ఎనలేని స్ఫూర్తిని అందించాయి కవి పండితులు ఎందరో మన ఇంటికి వస్తూ పోతూ ఉండేవారు. సాయంపేళలో, పెన్నెల రాత్రులలో - సారస్వత గోష్ఠులలో - శారదాదేవి కాలి మువ్వల పులంపులలు వినిపించేవి. మొట్టమొదటి రోజుల్లో, మనం పండిత పక్షపాతులమని తెలిసి, కవులు వీదో సహాయంకోరి వస్తూ ఉండేవారు. మన స్తోమతుకొండి వారి గ్రంథ ప్రచురణకు సహాయం చేస్తూ ఉండేవారం.

ఆ తరువాత - ముఖ్యంగా నీ సాహిత్యప్రియత సారస్వత లోకంలో సంస్థుతి కెక్కుతూ వచ్చింది. క్రొత్తగా వ్రాసినది ఒక్క పద్యమే అయినా, మన ఇంట కావ్యగానం చేయాలన్న ఉత్సుకతతో వారు వచ్చేవారు.

రసవత్కావ్యరచనకు సార్థకత - తత్కావ్య రసాస్వాదనచేయగల సహృదయుల సౌజన్యత పుష్కలంగా దొరకడం : అట్టి సౌజన్యత వారికి నీ సాహిత్య ప్రియంభావుకతలో లభ్యమైంది.

శాస్త్రిగారు తరచుగా మన ఇంటికి వస్తూ ఉండేవారు తాను వ్రాసినదో, మరొక కవి కావ్యంలోనిదో, పద్యాలు ఎన్ని బహుశ్రావ్యంగా చదివి వినిపిస్తూ ఉండేవారు. ఒకసారి అన్నారు ఇలా -

“అమ్మా : ఈ రస తన్మయత ఉన్నదే-దీనికి పేళాపాళా తెలియదు : అకలి దప్పలూ బాధించవు - నేను ఎప్పుడైనా అసమయంలో వచ్చి మీకు అసౌకర్యం కలిగిస్తున్నానేమోనని భయం . ”

నీవు చాలా నొచ్చుకొంటూ అన్నావు - “ శాస్త్రిగారు : అమృతపు సోనని బొట్టుబొట్టుగా అందిస్తూ - రుచికరంగా లే క పో తే అపివేస్తాను - అన్నట్లున్నది మీ మాట : ఇక మా అసౌకర్యపు మాటా ,

వానిది భాగ్యవై భవము వానిది పుణ్య విశేషమై మైయిన్
 వాని దవంధ్య జీవనము వానిది జన్మము వేను సేయ కె
 వ్వాని గృహంతరంబున భవాదృశయోగిజనంబు సావన
 స్నాన విధాన్న సానముల సంతస మందుచు బోవు నిచ్చలున్ !

అన్న పద్యం వినిపించి ఇంకా ఇలా అన్నావు.

“ఋషికి ఎంతటి ఏకాగ్రత అవసరమో, కవికి కూడా అంతటి అవధానం కావాలి ఉంటుంది కనుక అతడు ఋషితుల్యుడయినాడు. ఉదాహరణకు ఒక తపశ్శక్తి : తపస్సిద్ధి : ఇక్కడ ‘యోగిజనం’ అనటంతో నా అర్థం అదే : కావ్యస్రష్టలు అనే అర్థమే :”....

నీ వైదష్ఠ్యానికి, సమయోచిత బాషణకూ ముగ్ధులయినారు శాస్త్రిగారు. అయిన ద్విగుణీకృతాహంతో పద్యం మొదలు పెట్టారు.

ఎంత చక్కని వరం మనకు తెలుగు పద్యం : చలువ పెన్నెలా లాగు, చందన గంధం లాగు, హృదయాన్ని రసస్థావితం చేస్తుంది. నోటికి పట్టిన తెలుగు పద్యం కలకంఠ పొడి : పంచదార చిలక : తెలుగు పద్యం తేటగీత : అటవెలది : ఇంకా ఎన్నో రూపాల చిత్ర శిల్పం : సమర్థుడైన కవి చేతిలో పద్యం పలుకుతుంది, పాడుతుంది, ఆడుతుంది, తీవిని ఒలకబోస్తుంది, ఒయ్యారాలు పోతుంది. పద్యం ఛందోమయం. ఆదికావ్యపు ఆదిశ్లోకం ఛందోమయం. ఋతుహేల ఛందోమయం : అందుకే తెలుగు పద్యం వెయ్యేళ్ళకై నా నిలిచిఉంటుంది.

గుడి కూలును ; నుయి పూడును

వడి నీళ్ళన్ చెరువు తెగును

చెడనిది పద్యం బా కటియె

కుడి యెడమల కీర్తి గన్న గువ్వలచెన్నా !

పద్యమంటే మన ఇద్దరికూ ప్రాణం. పద్యాలు చదువుతూ పరికరించు కోవటం మనకు పరిపాటి అయిపోయింది.

తమ్మి చూలి కేలదమ్మిని గల నేర్పు

కవి కలంబునఁడు కలదు గాన

నీశ్వరత్వ మతనికే చలామణియయ్యె

నిక్కువముగ పూజనీయుడతను !

అవి కవులను గౌరవంగా సంభావించుకొంటూ ఉండేదానవు. మహాకవుల సుప్రసిద్ధ పద్యాలెన్నో గంటంతరబడి నీవు చదువుతున్నప్పుడు, నీ ప్రక్కను నిశ్శబ్దంగా కూర్చుని వినటం-నాకు ఇష్టమైన పనిగా ఉండేది !

నిను గనిన యంతనే నిఖిల లోక గంభీరతా
మనోజ మహితాభయే మదికి దోచు సీమంతినీ
జనించు వెనువెంటనే చకితలోచనాంతోల్లస
ద్వినమ్రత ఘనమ్ముగా విమల భావ సంస్లిష్టమై !

నీ మృదుల స్వభావమూ, నీ మాట మెత్తదనమూ, నన్ను ఎప్పుడూ
చకితుణ్ణి చేస్తూ ఉండే విషయాలు : ఉన్నతమైన నీ వ్యక్తిత్వం ముందు నేను
శిశువు నైనట్లు భావన చెందుతాను. వినమ్రుడినీ అవుతాను.

అసలు చిత్రమేమిటంటే, మెత్తని నీ మాటల వెనుక దిట్టతనం కూడా
ఉండడం : ఎవరితో ఏ విధంగా ప్రవర్తించాలో, ఎదురైన చిక్కులను ఎలా
పరిష్కరించుకోవాలో - నీకు బాగా తెలిసిఉండేది.

నాకు బాగా జ్ఞాపకం - ఏదైనా సమస్య ఎదురైనప్పుడు నేను కొంచెం
చికాకు పడుతూ ఉండేవాడను. నీవు నాకు అప్పుడు మంత్రిణివై, వచ్చిన
సమస్యను పరిష్కరించుకోవటానికి సలహాలు ఇచ్చేదానవు. సాంత్వన
వాక్యాలతో నా స్వాంతమును చల్ల బరుస్తూ ఉండేదానవు. ఒకసారి ఏదో చికాకుతో
నేను ముఖం చిట్లించుకుని ఉన్నవేళ నీవు చిన్నగా నవ్వి - అన్నావు -

పిలువకనె పెంపొదవు పిల్ల కోపము నీకు
పెదవి మాయన దాగి భృకుటిలో మొలిచి
సుడి పడిన వేళలో ప్రియతమా నీదు
శైశవార్భటి చూచి మురిసి నవ్వితిని !

నాకూ మూతి బిగింపు సడలి నవ్వు వచ్చింది. కానీ, ఆ సమయాన,
అందని ఎత్తులకు ఎదిగిన నీ కారుణ్యమయ వాత్సల్యమూర్తి ముందు - నేను
మళ్ళీ పసిపిల్లవాడినే అయినాను. నన్ను మాత్రమే కాదు - తన వారనీ, పరాయి
వారనీ - భేదం లేక చింతలూ చికాకులూ వచ్చినప్పుడు - అందరనూ
అదుకోవటానికి ముందుకు వచ్చే, దయామయివి నీవు !

సూర్యకాంతిని అంధకారమూ, వెన్నెలను చీకటి - తరుముకు వస్తున్నట్లే
- కాలచక్రభ్రమణంలో జీవికి కష్ట సుఖానుభూతులు తప్పనివి. ఒక్కొక్కసారి -
ఈ పృథివి మీద మనం అనుభవించే సుఖాల కన్నా, దుఃఖాలే ఎక్కువ
అనుభవించవలసి ఉంటుంది

జీవిత మన్నచో ప్రబల చింతలు దుర్భర వేదనల్ నిరా
శావళు లాతులేని విపదబులు నా ప్త వియోగముల్ రజలు
చావులు కంటి నీళ్లులు విచారములున్ గృశియింపులున్ ఇవే
జీవిత మన్న ! నీ కిచట చిక్కున దెట్టి ప్రశాంతి భార్గవా !

అంటాడు వంతల చింతల జీవితాన్నే రుచి చూసిన కవి :

ఇతరుల కష్టాలకు సహానుభూతిని చూపించి ఆదుకోవడం మానవ లక్షణం.

ఇతరులకు ఏ కష్టం వచ్చినా ఇట్టే చలించిపోయే స్వభావం నీది జరా
రుణా పీడితులన్నా, వయోభార వ్యధితులన్నా నీకు అలవిమాలిన దయ. మాటల
తోనూ చేతలతోనూ - వారికి ఉపశమనం కలిగిస్తూ ఉండడం నీకు సహజప్రకృతి.

ఆకటి వేళల - అలపైన వేళలను
తేకువ హరినామమే మరి దిక్కులేదు
ఆపద వచ్చిన వేళ ఆరడి పడిన వేళ
పాపపు వేళల - భయపడిన వేళ
ఓపినంత హరినామమొక్కటే గతి !

అంటూ అన్నమయ్య, త్యాగయ్యల వంటి మహా భక్తిరససిద్ధులు
సరమాత్య స్మరణతో భవార్థవాన్ని దాటగలిగినవారు. సామాన్య మానవునికి
అపదవేళల్లో ముందు ఊరడి కావాలి. విడిలిపోయే గుండెను కూడగట్టుకోవటానికి
ఓదార్పు కావాలి. ఆదరణతో కూడిన సానుతాప స్పర్శ కావాలి.

నేను ఎరుగుదును - ఎందరో వ్యధార్తులకు నీవు అపద్బాంధవివి కావడం!
వారి అశ్రు సిక్త నయనాలను అద్ది, ఆదరంగా అక్కున చేర్చుకొనేదానవు.

పురోహిడే తటాకస్య పరీవాహాః ప్రతిక్రియా
శోకక్షోభే చ హృదయం ప్రలాపై రేవ ధార్యతే!

మిక్చుటమైన మనోవేదన కలిగినప్పుడు మనసారా ఏడ్చినట్లయితే, కొంత
భారం తగ్గినట్లు అవుతుంది - అన్న విషయం ఎరిగినదానవు. మానంగా
దుఃఖోపహతులైన వారి వెన్ను నిమరుతూ నీ భుజాన్ని అండగా అందించేదానవు.

సౌరభము తేల చిమ్ము పుష్పవ్రజము
చంద్రికల నేల వెదజల్లు చందమామ !

బహుశః - అందుకేనేమో నీ హృదయం అంతటి దయాపారావారం
కావడం !

నీ నిజస్వరూపమ్ము ధ్యానింపనెంచి
విశ్వ వస్త్రంతరమ్ముల వెదకి వెదకి
కొసకు నా హృదయాంతర కోటరస్థ
వైన సూక్ష్మాకృతిని నిన్ను నే నెరిగితి !

నిన్ను నేను జన్మాంతరములుగా ఎరుగుదును కాని, నీవు ఒక్కొక్కసారి
నా ఎరుకకు అందని విశ్వాత్మక విరాడ్రూపిణివిగా గోచరిస్తావు : నీ భౌతిక
రూపాన్ని నేను ఎరుగుదును. ఆ రూపం నా ఈ జన్మకు శత సహస్ర విధాల
ధన్యతను చేకూర్చింది. నీ అమూర్తరూపాన్ని నేను ఎరుగుదును! ఆ రూపం నన్ని
ప్పుడు పరమాప్తమూర్తిగా, పరమేశ్వర కరుణాకటాక్ష విశేషంగా నడిపిస్తున్నది.

నీ మనోహరమూర్తి నిశ్చల భక్తి
ధ్యానంబు నేయుచు దన్మయత్వమైన
నేకాగ్రదృష్టితో నేనున్న వేళ -
నీవే లోకంబుగా నేనున్న వేళ -

నా కనుల ముందు ఒక విద్యుత్ప్రభాపుంజం గోచరిస్తుంది. ఒక భవ్య
వాద్యస్వనం వినిపిస్తుంది. ఒక సుకుమార మారుతం స్పృశిస్తుంది. ఒక దివ్య
పరీమళం పరివేష్టిస్తుంది. నీలో ఈశ్వరత్వాన్ని, ఈశ్వరునితో నిన్ను
దర్శించడం చేతనయినవాడిని కనుక -

దేవి, నీ రమ్యమూర్తి మదీయ హృదయ
పుండరీకాసనమున ప్రపూర్ణభక్తి
నిష్ఠదైవతముగ ప్రతిష్ఠించి యెపుడు
వివిధ విధముల నిన్ను సేవించుచుందు !

నీవు నా చెంతను లేనిదెపుడు : అహర్నిశలూ నీ నన్నిధి నన్ను
తేజస్వంతుని చేస్తూనే ఉన్నది నేను నాలోకి - లోలోనికి - అంతర్ముఖుడనై
భావసమాధినిష్ఠుడనై ఉన్నప్పుడు, సత్య శివ సుందరమూర్తివై నా మనోనేత్రం
ముందు సాక్షాత్కరిస్తావు. బంధుమిత్రులు ఎంతమంది మధ్య కూర్చోని
ఉన్నా, అంతులేని ఏకాకితనం నన్ను చుట్టుముట్టినప్పుడు - పిల్లగాలిగా వచ్చి
స్పృశించి - దిగులు తీరుస్తావు, నా ప్రియతమవు కనుక : ప్రాణశక్తివి కనుక :

అకి ఇచ్చి దపి కుర్వాణ స్సౌఖ్యై ర్దుఃఖాన్య పోహతి
తత్తస్య కిమపి ద్రవ్యం యోహేయస్య ప్రియోజనః !

తమ నన్నిది మాత్రం చేతనే ప్రియజనం మనస్సులోని వేదనను పోగొట్టి అనందాన్ని కలిగిస్తారు. అట్టి ప్రియజనం - అట్టి దిట్టిదనరాని అపార సంపద. ఆ సంపద అంతా, నాకిప్పుడు నీలో దాగిన పరమేశ్వర తత్త్వంలో అనుభవానికి వస్తున్నది నీవు నాకు సహధర్మచారిణీవి నేను నీ అడుగుజాడల్లో నడచే భక్తపరాయణుడను. నీవు అడుగుడుగున అందించిన స్ఫూర్తి నాకు జీవితంలో కర్మ యోగానుష్ఠానం నేర్పింది. నీవు వాగ్దేవి భక్తురాలవు. అక్షరంలో అనందబ్రహ్మను దర్శించగలిగిన ధన్యజీవివి. సరస్వతీ వరపుత్రులను సంభావన చేయడంలోని సంతృప్తిని అనుభవానికి తెచ్చుకొన్న అదృష్టవంతురాలవు.

వాక్కులో నివసించే సరస్వతి స మ్మో హ న క రి : ఎందరో మహా విద్వాంసుల వాగ్విలాస పైభవాన్ని సభాముఖంగా సాహిత్య ప్రియులకు అందించాలని ఆకాంక్షిస్తూ ఉండేదానవు. ఆ ఊహతో మనం వార్షికంగా ప్రారంభించిన యశోధర స్మృత్యంక సభ అందుకు నిదర్శనం.

ఇప్పుడు - "పరమ వివేక సౌరభ విభాసిత సద్గుణ పుంజ వారిజోత్కర రుచిరంబులై నట్టి సత్సభాంతర సీమలలో -" నీ సుప్రసన్నమూర్తిని దర్శిస్తున్నాను. ఆ దివ్యమూర్తిమత్వ స్ఫురణమే నాకు ఊపిరిని పోస్తున్నది.

ఇంతటి అద్వైత అనుబంధస్థితిని అందుకోవడం నా అదృష్టం. ఆ మహాభాగ్యానికి మూలకారణమైన నీవు భవ్యచరితవు :

అద్వైష్టా సర్వభూతానాం మైత్రః కరుణ ఏవచ
నిర్మమో నిరహంకార స్సమ దుఃఖ సుఖఃక్షమ
సంతుష్టస్యతతం యోగీయతాత్మా దృఢ నిశ్చయః
మయ్యర్పిత మనోబుద్ధిర్భ్యో మద్భక్తస్సమే ప్రియః !

ఇతరుల యందు ద్వేషభావం లేనివాడు, మమకార బంధమూ, అహంకార దర్పమూ లేనివాడు, సుఖదుఃఖాలను సమాన ధర్మంతో స్వీకరించ గలిగినవాడు, క్షమాగుణం కలిగినవాడు, సంతృప్తితో సంతోషంతో జీవించే వాడు, ఎట్టి సంశయమూ లేక గాఢమైన విశ్వాసంతో హృదయాన్ని నాకు అర్పించేవాడు, యోగి అయినవాడు, తనకు ప్రియమైన వాడని అలాడు జగన్నాథుడు. నీవు స్వామికి ప్రియమైనదానవు !

మత్కృత మేడియో కొంత సుకృత విశేషం చేత, నీ సాహచర్యం నాకు లభించిన కారణంచేత - అర్థనారీశ్వరతత్త్వమేదో, శివ శక్త్యాత్మక పరతత్త్వమేదో - మహా రసావేశస్ఫూర్తిగా నన్ను ఆవహించి - అడుగుడుగునా అత్యోద్దీపకకక్తిగా ముందుకు నడిపిస్తున్నది : ధన్యోస్మి !

ఉదాహృత పద్యపాద సూచిక

లేఖ ఉదాహృత పద్యాదులు

రచయిత

1. ఈ ప్రపంచమున ఒక దినము
చల్లనై యున్న నా హృదబ్జమునుండి
ఆ ముహూర్తమునందద్భుతావహముగ
2. ప్రియాతుసీతా
3. నీవు తొలినాడు
తతపురాకృత కర్మానుగతి
ఇదమిత్థమని నిర్ణయింపగారాని
4. ఇయం మమసుతా
పగడపు మోవి కెంపులకు
5. ఊపి ఊపి మనసు నొక్కొక వేదన
తల్లి చేతులలోను
పోయిరా ముద్దులాములై
తమ్ముల బంపుదు
6. ఈవారి శ్రీ మహదేవ జాటాటవి
అపరిమేయానురాగతోయమ్ముతోడ
7. వెలుగులో, యమృతాలో
8. ఈ ప్రపంచమునంతను నెర్రని జిగి
9. ఆమె నవనీత హృదయ
10. నాకును నీకు నెన్నిజననమ్ముల సౌహృదమో
11. నీకు నా మీది నవనవోన్మేషరక్తి
12. పూలతో వియ్యాలు
అలపెరుంగక
13. ఇయంగే హేలక్ష్మీ
గాఢతాపార్తమైన నా గాత్రమునకు
14. మూమాకాశప్రణిహిత భుజం
ప్రణయ మలయానిలోర్మికాపటలినూగు
- బెజవాడ గోపాలరెడ్డి
- విశ్వనాథ సత్యనారాయణ
- శివశంకరస్వామి
- భవభూతి
- విశ్వనాథ సత్యనారాయణ
- విశ్వనాథ
- విశ్వనాథ
- వాల్మీకి
- కొదలి
- కృష్ణశాస్త్రి
- జానపదగేయం
- జానపదగేయం
- రామరాజభూషణుడు
- విశ్వనాథ
- శివశంకరశాస్త్రి
- కృష్ణశాస్త్రి
- కవికొండల వెంకట్రావు
- వేదుల సత్యనారాయణశాస్త్రి
- వేదుల
- శివశంకరశాస్త్రి
- నందూరి వెంకటసుబ్బారావు
- పిల్లలమఱ్ఱి పినవీరభద్రుడు
- భవభూతి
- శివశంకరశాస్త్రి
- కాళిదాసు
- కృష్ణశాస్త్రి

16. వినిశ్చేతుం శక్యో
లలితశృంగార మధుమాస - భవభూతి
- విశ్వనాథ సత్యనారాయణ
17. అమ్మా : మన్ను దినంగ నే శిశువునో
కలయో, వైష్ణవమాయయో - పోతన
ప్రతనువిరళైః - పోతన
అమిత తృష్ణాలసంబు - భవభూతి
- విశ్వనాథ సత్యనారాయణ
18. అషాఢస్యప్రథమ దివసే
కారుమేఘమా రావే రావే - కాళిదాసు
తొలకరి ఒక మబ్బు - జానపద గీతిక
- జానపద గీతిక
19. నాకు దోచుచునుండును
భగవంతుడు కరుణామయుడు - శివశంకరశాస్త్రి
- కరుణశ్రీ
20. ఆ కనుపట్టు క్షేత్రమున
బహుళ జలదచ్చాయాచోరం - ఏటుకూరి వెంకటనరసయ్య
అకులో అకున్తె - లీలాశుకులు
తెలిమబ్బు తెరచాటు తెలిచందమామ - కృష్ణశాస్త్రి
అకలా దాహమా - కృష్ణశాస్త్రి
- కృష్ణశాస్త్రి
21. మరల నిదేల రామాయణంబన్నచో
వంటయింటి పనులనంటిన మసిచేయి - విశ్వనాథ సత్యనారాయణ
ద్రాక్షపానక ణండశర్కరలతో - కాలివాహనగాధాన ప్రశస్తి
తలపై నన్నపుదుత్త - శ్రీనాథుడు
- ఏటుకూరి వెంకటనరసయ్య
22. గగన కళ్యాణి
బనరబోర్కాడించి - జాషువా
భావేనముగ్ధ చపలేన - విశ్వనాథ సత్యనారాయణ
- లీలాశుకులు
23. అమృతము గూడు కట్టిన దొరా
ఒక్క నేనే నీకు - విశ్వనాథ సత్యనారాయణ
- నండ్లూరి వెంకటసుబ్బారావు
24. దినకరుడు శాశుడై తోచె
అంబ : భిక్షమ్మటంచును - పింగళి-కాటూరి
- పైడిపాటి సుబ్బరామశాస్త్రి
25. అంతఃకరణ తత్త్వస్య
అందెలు గణ్ణెలు మ్రోయగ - భవభూతి
రథాంగనామోరివ - కృష్ణశతకము
- కాళిదాసు

26. పూర్వజన్మలలో ద్రవ్యిపోసుకొన్న
కలిగిన వానియింట
నా మనసు నే నెరుగనినాడె నన్ను
27. చూచు చుండ విలాసపు చూపులొదనె
మనుజ సమాజ నిర్మితి
అపి స్వర్ణమయీ లంకా
28. అసలే అనదు చూపు
కొలను నడిగి తేటనీరు
అతిథిఃకిలపూజార్హః
వంద నలయదు వేపురువచ్చిరేని
గగనము నీరు బుగ్గ కెనగా
కెంకులనున్న తంగేటి జున్ను
29. విరియగాచినపండ్ల బరువుచే వంగి
పరమ ధర్మార్థమైన దాంపత్య భక్తి
ఇడిపొత్తుకల భార్య
ఈ సుఖంబును గష్టంబునెందుకొరకు
30. ముదిత ఇవకదమ్మై
సిరికిం జెప్పక
తొలికాన్పు పసిపాప
కాటుక పెట్టిన కన్ను
31. తన కంఠమున దాచి హలాహలం
దేశమనియెడి దొడ్డవృక్షం
32. బువ్వ చిక్కము కొడవలి బూని
ఉడుకుగాడుపు పొంగున ఈమ్మగిల్లి
చూపులు చుమ్మలై సురిగి చూచెడు
33. రంగ దుత్తంగ భంగ
ఉప్పుతో తొమ్మిది యున్న కాపురములు
మలినుండై కడు డస్సి క్రుస్సి
- విశ్వనాథ సత్యనారాయణ
- భైరవశతకము
- విశ్వనాథ
- విశ్వనాథ
- దువ్వూడి రామిరెడ్డి
- వాల్మీకి
- కృష్ణశాస్త్రి
- కృష్ణశాస్త్రి
- వాల్మీకి
- అల్లసాని పెద్దన
- కృష్ణదేవరాయలు
- అల్లసాని పెద్దన
- విశ్వనాథ
- రాయప్రోలు
- విశ్వనాథ
- వెంకటపార్వతీశకవులు
- కాళిదాసు
- పోతనామా త్యుడు
- విశ్వనాథ
- జానపదగీతం
- కృష్ణశాస్త్రి
- గురజాడ
- విశ్వనాథ
- ఏటుకూరి వెంకటనరసయ్య
- ఏటుకూరి
- జాషువా
- దువ్వూరి రామిరెడ్డి
- నన్నెచోడుడు

34. లాభమ్ము లాభమ్ము
కొడుకంటూ పట్టాడు
సీత యన్నము స్నానమ్ము
నీవు నిలుచుంటేను నాకేమి సీత
దశరథుని పుత్రుడవు
అమ్మ నీ కోడలిని అతిగారవమున

- జానపదగీతిక
- జానపద గీతిక
- విశ్వనాథ
- జానపదగీతిక
- జానపదగీతిక
- జానపదగీతిక

35. గృహ సమ్మార్జనమో
కవితాకన్యక గుణములు

- శ్రీకృష్ణదేవరాయలు
- చాటుపద్యరత్నాకరము

36. ఎవరి పనులు వారు
రెడ్డాచ్చె రెడ్డాచ్చె
అత్తల యాడుబిడ్డల
నా సొగసుటింట

- ఏటుకూరి వెంకటనరసయ్య
- జానపదగీతిక
- దువ్వూరి రామిరెడ్డి
- విశ్వనాథ

37. ఏ పూర్వపుణ్యమో ఏ యోగబలమో
వెన్నపూసా మనసు
చకచక నడిస్తేను
శీత ధరాధర సేత్వంతర
దేశమును ప్రేమించుమన్నా

- రాయప్రోలు
- బసవరాజు అప్పారావు
- బసవరాజు అప్పారావు
- కృష్ణశాస్త్రి
- గురజాడ

38. మెలగుచున్నావు నేత్ర నిమీలనమున
పూరికొట్టము పెద్ద గాడ్పునకు చెదర

- శివశంకరశాస్త్రి
- గాధానప్రశస్తి

39. ఇట్టి ముద్దులాడి బాలుడేడ
అనియతరుదితస్మితం

- అన్నమాచార్యులు
- భవభూతి

అమ్మి తూరుపు తెల్లవారె

- దువ్వూరి రామిరెడ్డి

40. తలచిన దెందము గందును
తెలిసులిపెచ్చ యోగిరము
అలసి నెడ డస్సినెడ
ప్రియప్రియా వృత్తి

- నన్నెచోడుడు
- శ్రీకృష్ణదేవరాయలు
- నన్నయ భారతము
- భవభూతి

41. చల్లగాలి వచ్చింది
పప్పు పచ్చడివాయ
మాటిమాటికి వ్రేలు మడిచి

- జానపద గేయం
- ఏటుకూరి వెంకటనరసయ్య
- పోతనామాత్యులు

42. నా మనసు నే నెరుంగనినాడె

అక్షరంబు వలయు

వితరతి గురుఃప్రాజ్ఞే

ధృతిః క్షమా దయా శౌచం

- విశ్వనాథ

- చాటువు

- భవభూతి

- వ్యాసుడు

43. పొమ్మన జూచు

వాగర్థా విససంపృక్తౌ

- పిల్లలమఱి పినవీరభద్రుడు

- కాళిదాసు

44. పాయక పాకశాసనకి

క్షీరము మున్ను

మత్పరానేక జన్మములు పండి

- నన్నయ భారతము

- భర్తృహరి

- నాయని సుబ్బారావు

45. ఇన్నాళ్లు సేవ చేయుచు

సరస్వత్యాస్తత్వం

సుందర సర్వలక్షణ విశుద్ధకవిత్వము

- చేమకూర వెంకటకవి

- అభినవగుప్తులు

- మడికి సింగన

46. చారునిర్మల చంద్రికాపూరమట్లు

ఇద మంధం తమః కృతస్నం

అక్షయంబగు సాంసరాయని

కృష్ణవేణమ్మ గొనిపోయె

నడవకయె నడచివచ్చితి

- శివశంకరస్వామి

- దండి

- శ్రీనాథుడు

- శ్రీనాథుడు

- చాటుపద్య రత్నాకరము

47. యెంకి గాలొకపాలి

అతివిశాల గభీరభవార్జవంబు

హ్లాసస్య జీవకుసుమస్య

అయ్యెడలందు గంటకితమై

- నండాశ సుబ్బారావు

- శివశంకరశాస్త్రి

- భవభూతి

- విశ్వనాథ

48. ఏ విరహార్తుడేని

నీచవు దాస్యవృత్తి

- వేదుల సత్యనారాయణశాస్త్రి

- వేదుల

49. కపురపు పల్కులట్లు

కలశపయోధిమీద

అధిక దుఃఖిరోగార్తున కౌషధంబు

- విశ్వనాథ

- కందుకూరి రుద్రకవి

- నన్నయ భారతము

50. శిశిరమేగుదెంచె

వడ్లగింజలు కొనముక్కు పంటనడిమి

భక్తిద్రోవకు సాధ్వి

ధర్మార్థ కామసాధనకుపకరణంబు

- విశ్వనాథ

- విశ్వనాథ

- శ్రీకృష్ణదేవరాయలు

- నన్నయ భారతము

- 51 వజ్రాదపి కఠోరాణి
 నా విరులదోట బెంచికొన్నాడ
 సుహృదివ ప్రకటయ్య
 పరహితము సేయు నెవ్వడు
 అతుల సంసారసాగరమందు
52. జయన్తి తే సుకృతినో
 వానిది భాగ్యపై భవము
 గుడి కూలును, మయ్యి పూడును
 తమ్మి చూలి కౌలుదమ్మిని
53. నినుం గనిన యంతనే
 జీవిత మన్నచో ప్రబలచింతలు
 ఆకటి వేళల అలపైన వేళలను
 పూరోత్పిడే తటాకస్య
 సౌరభముతేల చిమ్ము
54. నీ నిజస్వరూపమ్ము
 నీ మనోహరమూర్తి
 దేవి, నీ రమ్యమూర్తి
 అకి ఇచ్చి దపి కుత్వాణ
 అద్వైష్టా సర్వభూతానాం
- భవభూతి
 - కృష్ణశాస్త్రి
 - భవభూతి
 - పోతనామాత్యులు
 - దువ్వూరి రామిరెడ్డి
 - భర్తృహరి
 - మనుచరిత్ర
 - గువ్వలచెన్న శతకము
 - జాషువా
 - శివశంకరశాస్త్రి
 - సిరిప్రెగడ భాస్కరరావు
 - అన్నమాచార్యులు
 - భవభూతి
 - కృష్ణశాస్త్రి
 - విశ్వనాథ
 - వెంకట సార్వభౌమకవులు
 - శివశంకరస్వామి
 - భవభూతి
 - భగవద్గీత

